

Peter Rösare

Det gäller barnen.

Barn och unga på skyddat boende

premiss

Det gäller barnen.
Barn och unga på skyddat boende

Peter Rösare

Det gäller barnen.

Barn och unga på skyddat boende

premiss

Boken är utgiven med stöd av

Det gäller barnen

Barn och unga på skyddat boende

© Peter Rösare, Unizon och Premiss förlag

Illustrationer: Moa Dunfalk

Grafisk form: Conny Lindström

Tryck: Bookwell, Finland 2015

ISBN: 978-91-86743-49-9

www.premissforlag.se

Premiss förlag är en del av Arenagruppen

Innehåll

Förord s. 9

Inledning s. 11

Kapitel 1.

Vad gör kvinnojourerna? s. 15

Kvinnjourernas tillkomst s. 15

Kvinnjourernas uppdrag s. 15

Tjejjourer och ungdomsjourer s. 17

Kapitel 2.

Kvinnjouren och socialtjänsten s. 19

Socialtjänstens ansvar för den våldsutsatta kvinnan och barnet s. 20

När är kvinnjouren utförare av socialtjänst? s. 27

Om kvinnjouren inte utför socialtjänst s. 27

Kvinnjourernas ansvar som utförare av socialtjänst s. 28

Socialtjänstens uppdrag till kvinnojourerna s. 31

Kvinnjourerna om relationen med socialtjänsten s. 33

Barnens behov hamnar ofta i bakgrunden s. 34

Kapitel 3.

Hur ska vi förstå? Forskning och teori om våld, barn och utveckling s. 41

Vad innebär våld i nära relationer? s. 42

Vad gör barnet när pappan är våldsam mot mamman? s. 54

Affektreglering och mentalisering – viktiga steg

i barnets utveckling s. 56

Anknytning – den första och viktiga relationen s. 63

Trauma – när rädslan lever vidare s. 72

Hjärnans utveckling – en känslig process s. 78

Pappans föräldraskap och relation till barnet s. 86
Mammans föräldraskap och relation till barnet s. 91
Våldets konsekvenser för barnet s. 94
Det våldsutsatta barnet i skola, i förskola och tillsammans
med jämnåriga s. 101
Skydd, stöd och behandlingsinsatser för barnet och mamman s. 106

Kapitel 4.

Kvinnojourens stöd till barnet och mamman s. 111

Barnperspektiv – vad innebär det? s. 112
Kvinnojourenerna ger stöd på olika sätt s. 113
Att staga upp barnets nya vardag s. 116
Samtal med barn – ett viktigt stöd s. 122
Tips till dig som samtalar med barn om våldet s. 134
Enskilt stöd för mamman s. 140
Stöd för både barnet och mamman s. 149
Gemensamma samtal med barnet och mamman s. 153
Umgänge med pappan när barnet bor på det skyddade boendet s. 156
Andra svåra situationer i vardagen på det skyddade boendet s. 158
Ögonblicksbilder från det skyddade boendet s. 164

Kapitel 5.

Vistelsen på kvinnojouren, från hej till hejdå s. 183

Det första dygnet – informera och markera sammanhang s. 183
Den första veckan – avlasta och tid att landa s. 190
Den fortsatta tiden – vardagen behöver ta form s. 193
När vistelsen på boendet ska avslutas s. 197
Tiden efter utflyttningen s. 201

Kapitel 6.

Att arbeta på en kvinnojour s. 205

Olika förutsättningar för arbetet s. 205

Vem gör vad på jouten? s. 206

Hur påverkas personal och volontärer av arbetet? s. 208

Risk för utbrändhet och empatitrötthet s. 212

Vad gör det lättare att klara av arbetet? s. 213

Vad gör det svårare att klara av arbetet? s. 214

Vilket stöd kan jouten som organisation ge? s. 214

Kapitel 7.

Våldets juridiska konsekvenser s. 219

Brottsmålsutredning vid misstanke om våld s. 219

Från polisanmälan till rättegång och domslut s. 220

Tvist om vårdnad, boende och umgänge s. 229

Stöd och skydd för barn och mamma i relation till den
våldsutövande mannen s. 235

Vad kan socialtjänsten göra för barnet och mamman? s. 239

Vad kan kvinnojouten göra för barnet och mamman? s. 240

Därför är det viktigt att förstå de rättsliga processerna s. 242

Avslutande ord s. 245

Litteraturförteckning s. 247

Litteratur s. 247

Elektroniska källor s. 253

Slutnotsförteckning s. 254

Författarens tack s. 266

Om författaren s. 267

Förord

Alla barn har rätt att få växa upp i en miljö fri från våld. Alla barn har rätt till en trygg och säker miljö och ska skyddas mot alla former av utnyttjande, övergrepp, kränkningar och diskriminering. Det fastslås i FN:s barnkonvention. Det finns i dag ett starkt stöd i Sverige för att barn är egna individer med egna rättigheter och att de som sådana aldrig ska behöva uppleva våld. Trots det tvingas vart tionde barn i Sverige uppleva att pappa misshandlar mamma. Trots det bor det varje år över tusen barn på någon av Unizons kvinnojourer. Trots det så får barn som upplever våld sällan den hjälp och det stöd de behöver. Unizon bildades 1996 bland annat just för att stärka barnperspektivet för barnen som följde med sina mammor till kvinnojourerna. Förbundet ansåg då, precis som nu, att det inte är räcker med insatser till mamman utan att barnet är i stort behov av egna insatser för att hantera konsekvenserna av att växa upp med våld. Varje barn har egna behov, önskemål och rättigheter.

Barn är inte enbart vittnen till våldet – de upplever våldet själva. Unizon har därför tillsammans med psykologen Peter Rösare valt att skriva den här boken för att visa vilka allvarliga konsekvenser våldet får för de barn som är utsatta. Boken är ett stöd till våra jourer som varje dag arbetar med att säkerställa att barn som upplever våld och deras mammor får rätt stöd och hjälp samt att berörda myndigheter tar sitt ansvar. En annan förhoppning vi har är att socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri, polisen och domstolsväsendet som varje dag kommer i kontakt med drabbade barn ska läsa den här boken och göra skillnad för de barn och mammor som är utsatta. Vi hoppas också att de verksamheter som arbetar med män som har utsatt sitt barn eller dess mamma för våld ska ha nytta av boken.

Våld uppstår inte i ett tomrum, utan är i allra högsta grad en spegel av vårt samhälle och dess normer och värderingar. Alla människor har en historia, en livsberättelse. Unizon tror att den berättelsen är starkt

färgad av normer för maskulinitet och femininitet. I det ligger en stor utmaning men också möjligheter till förändring.

Barns absoluta rätt är att leva ett liv fritt från våld. Inför det bär vi vuxna allt ansvar.

Zandra Kanakaris
Förbundsordförande Unizon
Stockholm mars 2015

Inledning

Barn påverkas negativt av att uppleva våld. Om våldet dessutom sker i den närmaste familjen är det extra skadligt. Vi vuxna måste göra allt som står i vår makt för att stötta barn som har sådana upplevelser. Det har varit utgångspunkten i arbetet med denna bok.

I boken beskrivs våld i nära relationer utifrån perspektivet att det är barnets pappa eller styvpappa som är förövaren. Barnet kan vara utsatt för våldet genom att uppleva att pappan eller styvpappan utsätter mamman för våld, eller att han riktar sitt våld direkt emot barnet.

Så är det för de allra flesta barn som kvinnojourerna möter.

Både män och kvinnor kan vara förövare. Det finns barn som är med om att mamman är den våldsamma och hotfulla, och i homosexuella relationer kan både män och kvinnor utöva våld mot sin partner inför barnen. Men när det gäller kontrollerande våld i heterosexuella relationer så är männen i absolut majoritet bland förövarna.

Barnen som den här boken handlar om upplever våldet själva genom att höra det, se det och känna det. Det är även vanligt att de är direkt inblandade. Till exempel kan de ha fysisk kontakt med någon av föräldrarna samtidigt som pappan utövar våld mot mamman. De är alltså inte enbart vittnen till våldet. I kapitel 2 och kapitel 7 förekommer dock begreppet ”barn som bevittnar våld”. Anledningen är att det är den benämning som används i de lagar och andra myndighetstexter som dessa kapitel är starkt kopplade till. I resten av boken används genomgående ”barn som upplever våld”. Det är också det uttryck som Unizon förespråkar.

Boken fokuserar på vilket stöd barnen och deras mammor kan få när de bor på ett skyddat boende. Men förhoppningen är att boken kan komma till nytta även utanför kvinnojourernas verksamhet, till exempel för andra som kommer i kontakt med våldsutsatta och traumatiserade personer.

Den utförliga innehållsförteckningen ger dig som läsare en överblick

över bokens sju kapitel. Tanken är att du lätt ska hitta de delar som är intressanta för just ditt arbete. Något om bokens upplägg:

Det inledande kapitlet beskriver i mycket korta drag kvinnojourernas historia och arbete i dag.

I bokens andra kapitel handlar det om kvinnojourens relation till socialtjänsten. Deras respektive ansvar förtydligas, likaså vilka rättigheter barnet har och hur kvinnojouren kan hjälpa till så att dessa rättigheter tillgodoses.

I det tredje kapitlet presenteras teorier och forskning som kan vara ett stöd för att förstå hur barn påverkas av att uppleva våld i nära relationer. Konsekvenserna av våldet beskrivs utifrån teorier om anknytning, affektreglering, mentalisering och traumatisering.

Bokens fjärde kapitel handlar om det stöd som kvinnojourerna kan erbjuda barnen och mammorna i vardagen på det skyddade boendet. Kapitlet är praktiskt inriktat och ger många konkreta råd. Råden illustreras i form av nio ögonblicksbilder av hur barnens svårigheter och behov kan komma till uttryck.

Även det femte kapitlet är mycket praktiskt. Där beskrivs barnens och mammornas vistelse på det skyddade boendet, i en kronologisk process från ankomst till utflyttning.

I det sjätte kapitlet riktas fokus mot kvinnorna som arbetar på kvinnojourens skyddade boende. Vilka svårigheter möter de, hur påverkas de och vilket stöd kan de behöva?

Det sjunde och avslutande kapitlet ger mer kunskap om de rättsliga processer som mammorna och barnen kan vara inblandade i som en konsekvens av mannens våld mot dem. Kapitlet tar också upp hur kvinnojouren kan stödja mammorna och barnen i dessa processer.

Bokens innehåll utgår från barn som är mellan 0 och 18 år. På en del ställen specificeras det om det är spädbarn, barn i förskoleåldern, barn som går i låg- eller mellanstadiet eller tonåringar. För det mesta används dock den övergripande beteckningen *barn* utan närmare specificering av ålder.

Peter Rösare, leg. psykolog

Kapitel 1.

Vad gör kvinnojourerna?

Detta inledande kapitel beskriver i mycket korta drag kvinnojourernas historia i Sverige och vilket arbete de utför i dag. En viktig del av kvinnojourernas verksamhet är att erbjuda skyddat boende till våldsutsatta kvinnor och barn. Därför beskrivs här också de skyddade boendena. Även tjej- och ungdomsjourernas arbete presenteras kort.

Kvinnjourernas tillkomst

Kvinnjoursrörelsen i Sverige startade i mitten av 1970-talet som en reaktion mot mäns våld mot kvinnor i nära relationer och att samhället inte klarade av att skydda de kvinnor och barn som drabbades. Tanken var också att kvinnojourerna skulle kunna möta kvinnorna på ett mer jämlikt sätt än vad myndigheterna kunde. Alla kvinnors hus i Stockholm och Kvinnohuset i Göteborg bildades 1978. Kvinnjoursrörelsen fortsatte att växa och 1984 bildades Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige (Roks). År 1996 valde sexton jourer att lämna Roks och bildade Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR). Förbundet bytte år 2009 namn till Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund, SKR och 2015 till Unizon.

Kvinnjourernas uppdrag

Kvinnjourerna har länge varit drivande i att synliggöra mäns våld mot kvinnor, sprida kunskap om detta och ge stöd och skydd till våldsutsatta kvinnor och deras barn. Båda förbunden har en viktig roll som remissinstanser i statliga utredningar. De sitter även med som experter i olika referensgrupper och skriver egna rapporter.

De flesta kvinnojourerna kan ge stödsamtal, juridisk rådgivning,

skyddat boende och stöd i kontakten med olika myndigheter, till exempel polisen, socialtjänsten, familjerätten och rättsväsendet. Många kvinnojourer kan också ge stödsamtal till barn. De ägnar även mycket tid åt utåtriktad informationsverksamhet, våldsförebyggande arbete och opinionsbildning.

Det går att ta kontakt med kvinnojourerna utan att behöva bli registrerad eller att någon myndighet behöver bli inblandad. Men många av de kvinnor som har fått plats på skyddade boenden har fått den genom att först ta kontakt med socialtjänsten.

Skyddade boenden

När Socialstyrelsen år 2012 gjorde en kartläggning av skyddade boenden kom de fram till att det finns 206 skyddade boenden i Sverige. Av dessa drivs 71 procent av kvinnojourer, 21 procent av kommuner och 8 procent är privata. Under 2011 tillbringade mer än 4 000 vuxna och 2 700 barn minst en natt på skyddat boende. Av de vuxna var 70 stycken män.¹ Enligt Unizons statistik om de jourer som är anslutna till Unizon hade det år 2013 bott 1 048 kvinnor, 7 män och 1 112 barn på deras skyddade boenden.²

En definition av syftet med skyddade boenden är att de ska "stödja enskilda som flyr våldsamma situationer, öka säkerheten och tryggheten för de skyddsökande och medföljande barn, förebygga fortsatt våld utsatthet och stödja den skyddssökande i processen att skapa en självständig tillvaro".³ Det skiljer sig åt mellan jourerna vilket skydd de har på boendena, men en stor del av dem har kontroll över vilka som rör sig in och ut på boendet. Det kan också vara fråga om särskilda låsanordningar, larm och säkerhetsdörrar. Många av jourerna har även upparbetade kontakter med polisen.⁴

Ideellt drivna skyddade boenden är ofta beroende av kortsiktiga finansieringar som består av olika verksamhetsbidrag från kommunen och statliga projektpengar. Det är också vanligt att de har dygnsavgifter, som dock inte täcker de faktiska kostnaderna.⁵ Det kräver mycket tid och resurser att söka projektmedel. Flera jourer vill därför ha mer pengar till den ordinarie verksamheten så att de slipper ägna så mycket

tid åt att söka pengar.⁶ År 2014 blev Inspektionen för vård och omsorg färdig med sin tillsyn av kvinnojoursverksamheten. Det framkom att de flesta kvinnojourerna får verksamhetsbidrag årsvis, vilket gör det svårt för dem att planera sina verksamheter långsiktigt.⁷

Enligt socialtjänstlagen är kommunerna skyldiga att ge hjälp till våldsutta kvinnor och barn, men de flesta kommuner saknar egenfinansierade skyddade boenden.⁸ Unizon anser att finansieringen av kvinnojourerna behöver vara långsiktig och att det ska finnas tydliga avtal mellan socialnämnderna och kvinnojourerna.

Tjejjourer och ungdomsjourer

Tjejjourerna vänder sig oftast till alla som identifierar sig som unga tjejer, medan ungdomsjourerna riktar sig till unga av alla kön. Jourerna arbetar med stöd till barn och unga i utsatta situationer, såväl som förebyggande arbete, opinionsbildning och kunskapsspridning. Många har också öppen verksamhet som tjejvällar, sommarläger och självförsvarskurser. Allt arbete sker utifrån kunskap om genus, makt och våld. Det mesta stödarbetet sker över chatt och mejl och den vanligaste anledningen att söka stöd är psykisk ohälsa, till exempel självmordstankar och självkadebeteende. Samtal om sexuella övergrepp och våldtäkt är också vanliga, ofta är förövrane en pappa eller styvpappa.

Antalet anställda och ideellt aktiva varierar mellan jourerna, men genomsnittet är en anställd och 25 volontärer per jour.⁹

Kapitel 2.

Kvinnojouren och socialtjänsten

I detta kapitel är fokus på kvinnojurens samverkan med socialtjänsten, och barnens rättigheter i relation till socialtjänsten.

Alla kommuner har inrättat en eller flera nämnder som ansvarar för socialtjänsten. När det gäller skyddade boenden kan dessa nämnder ge kvinnojourer i uppdrag att utföra socialtjänstens arbete. Ett sådant uppdrag ställer särskilda krav på kvinnojouren, och i kapitlet beskrivs dessa krav.¹⁰

I kapitlet görs en skillnad mellan vad kvinnojourerna och socialtjänsten ska göra (något tvingande) och vad de bör göra (en rekommendation). Den skillnaden återspeglar formuleringarna i de lagar och myndigheters föreskrifter som informationen är hämtad från. Lagar och myndighetsrekommendationer ändras över tid. Därför kan en del av innehållet i detta kapitel så småningom bli inaktuellt. Till exempel pågår ett arbete med att ersätta Socialstyrelsens handbok om våld från 2011¹¹, vilket kan påverka rekommendationerna om hur socialtjänsten och kvinnojourerna ska utföra sitt arbete. I kapitlet beskrivs också vilka skyldigheter socialtjänsten har när det gäller barnen. Ett syfte med detta är att belysa hur kvinnojouren kan bevaka barnens rättigheter, så att de får det stöd de behöver och har rätt till.

I detta kapitel liksom i resten av boken är utgångspunkten att det är en man som står för våldet och att kvinnan och barnet är de våldsutsatta. Innehållet i kapitlet baseras till stor del på hur Unizons medlemsjourer har beskrivit sitt arbete, framför allt i intervjuer vid studiebesök på flera skyddade boenden under 2013–2014.

I kapitlet förekommer begreppet ”barn som bevittnar våld”, eftersom det används i de myndighetstexter som kapitlet är kopplat till

uttrycket ”barn som upplever våld” beskriver dock bättre vad de är med om.

Socialtjänstens ansvar för den våldsutsatta kvinnan och barnet

Ansvarsfördelningen mellan hemkommunen och vistelsekommunen

Varje kommun ansvarar för socialtjänsten i sitt område. Om en våldsutsatt kvinna söker hjälp i en annan kommun än där hon bor så är den kommunen (vistelsekommunen) skyldig att pröva hennes biståndsansökan oavsett hur lång tid hon har varit i kommunen. Hur länge hon har varit i kommunen kan däremot påverka omfattningen av eventuella hjälpinsatser.

Om det är tydligt vilken kommun som är kvinnans hemkommun så begränsas vistelsekommunens ansvar till akuta situationer. Vistelsekommunen ansvarar för att genomföra de akuta insatserna i väntan på att bosättningskommunen erbjuder de insatser som de bedömer behövs.¹²

Barnets behov av stöd och hjälp ska utredas utan dröjsmål

När socialnämnden får information om att ett barn kan ha bevittnat våld eller andra övergrepp mot mamma, eller själv blivit direkt utsatt, så ska de utan dröjsmål påbörja en utredning om barnets behov av stöd och hjälp. Nämnden ska också bedöma risken för att barnet åter kommer att utsättas för det som har hänt. I utredningen bör det ingå att undersöka vilken typ av våld barnet har utsatts för, hur barnet ser på det som har skett, hur det har påverkat barnet och barnets relation till föräldrarna. Det bör också undersökas vilka konsekvenser föräldrarna anser att våldet får för barnet. Dessutom bör det undersökas vilket hjälpbehov barnet har akut samt på kort och lång sikt.¹³ En utredning som görs till skydd för barn ska vara slutförd inom fyra månader.¹⁴

I Socialstyrelsens handbok *Våld* från 2011 nämns olika saker att tänka på vid utredningen. Om den våldsutövande föräldern har vård-

nad om barnet ska föräldern informeras, men det är viktigt att göra det på ett sätt som blir säkert för barnet. Det kan vara så att barnet och den våldsutsatta föräldern behöver skydd när den våldsutövande föräldern ska informeras. Det är olämpligt att kalla föräldrarna till ett gemensamt möte när det finns uppgift om att den ene föräldern har utövat våld mot den andra föräldern.

Det är viktigt att de som gör utredningen har goda kunskaper om hur barn och ungdomar kan fungera utifrån att ha upplevt våld och att befinna sig i en krissituation. Det kan till exempel vara så att barnet inte visar några tecken på att behöva hjälp, men att behovet kan komma fram senare om livssituationen blir tryggare och mer stabil.

De som gör utredningen har rätt att prata med barnet utan samtycke från vårdnadshavaren när det handlar om en utredning enligt socialtjänstlagen, som är till skydd och stöd för barnet. Vid utredande samtal med barnet är det viktigt att barnet får veta vilka uppgifter som vårdnadshavaren kommer få ta del av. Barnet får inte pressas till att göra ställningstaganden och komma med synpunkter. Utredarna ska ta hänsyn till barnets vilja, utifrån hans eller hennes ålder och mognad.

Det är viktigt att barnet blir informerat om vad som ska hända framöver när det gäller boende, skola och förskola, fritidsaktiviteter och kontakt med den förälder som enligt uppgift har utövat våldet. Det är bra att ge denna information så snart som möjligt och anpassa den utifrån barnets ålder och mognad. Det är bra om det är den person som träffar barnet för utredande samtal som också informerar barnet om vad som ska hända.¹⁵

Under våra studiebesök på kvinnojourerna framkom det att en vanlig risk är att barnet inte blir bemött som en enskild individ och att barnets behov glöms bort under utredningens gång. Utredaren kan till exempel fokusera för mycket på om samarbetet mellan föräldrarna fungerar tillräckligt bra. Om utredaren bedömer att så är fallet så läggs utredningen ner och det blir då ingen biståndsbeslutad insats för barnet. Detta skulle barnet kunna behöva för att exempelvis bearbeta det som hon eller han har varit med om. Ett annat exempel är att utreda-

ren ofta är så fokuserad på själva utredningen och därför glömmer bort att barnet kan behöva hjälp med krishantering samtidigt som utredningen pågår.

Utredning och riskbedömning för den våldsutsatta kvinnan

När socialnämnden utreder den våldsutsatta kvinnan bör det undersökas vilket eller vilka slags våld det handlar om, hur omfattande det har varit, vilka konsekvenser det har för henne och vilket hjälpbehov hon har akut samt på kort och lång sikt. Det bör också undersökas hur hennes nätverk ser ut och om hon behöver stöd i sitt föräldraskap. Dessutom ska socialnämnden bedöma risken för ytterligare våld mot kvinnan och det bör ske enligt en standardiserad bedömningsmetod.¹⁶ Det är viktigt att fokusera på våldet och hjälpbehovet utifrån det. Vid utredning av kvinnor som befinner sig i missbruk förekommer det att våldet tonas ner och missbruket betonas.¹⁷

En riskbedömning kan behöva göras flera gånger, både i den akuta situationen och om det sker förändringar över tid. Det kan till exempel vara så att kvinnan har skyddade personuppgifter men att mannen ändå får reda på var hon bor. När det är fråga om hedersvåld så kan flera personer i det sociala nätverket utgöra ett hot för kvinnan. Det är även viktigt att kvinnan tillsammans med sin socialsekreterare får göra en säkerhetsplanering.¹⁸

Erbjuda insatser till kvinnan och barnet

Socialnämnden ska utifrån utredningen och riskbedömningen erbjuda insatser utifrån vilka behov som finns av skydd, stöd och hjälp. Det kan handla om föräldraskap, stödsamtal, information och råd, men också hjälp att få kontakt med exempelvis kvinnojour och hjälp vid kontakter med hälso- och sjukvården och med andra myndigheter, till exempel skatteverket och polisen.

Om det behövs ska socialnämnden utifrån sin utredning erbjuda passande tillfälligt boende till kvinnan och barnet. Boendet bör vara lämpligt för medföljande barn oavsett ålder och kön. Om det skyddade boendet tar emot barn bör det ha personal som har kunskaper

om barns behov. Utifrån barnets behov av skydd, stöd och behandling ska socialnämnden erbjuda barnet hjälpinsatser.¹⁹ Om en mamma tackar nej till den hjälp som socialnämnden erbjuder så har socialnämnden ändå ett ansvar för att erbjuda barnen de insatser som de bedöms behöva.²⁰

Ansvar för samverkan, de egna rutinerna och personalens kompetens

Socialnämnden ska samordna socialtjänstens olika insatser så att de inte motverkar varandra. Av samma skäl ska socialnämnden även samverka externt med andra berörda myndigheter och organisationer. Om insatser ges till flera familjemedlemmar ska de samordnas, men hänsyn ska tas till den som har utsatts för våld och till barn som har bevittnat våld. Socialnämnden ska bestämma var ansvaret för intern och extern samverkan ska ligga. Skyldigheten att samverka gäller inte de uppgifter som omfattas av sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen eller av tystnadsplikt enligt socialtjänstlagen.

Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur skyddade personuppgifter ska hanteras och hur barn ska tas om hand av personal med lämplig kompetens om en förälder har avlidit av våldet. Rutiner ska också finnas för hur information ska föras vidare till den avdelning som har utredningsansvaret, om det har framkommit att ett barn kan ha bevittnat våld eller själv varit direkt utsatt för våld.

Handläggare ska ha socionomexamen eller annan motsvarande utbildning för att få genomföra vissa uppgifter inom barn- och ungdomsvård. Det gäller bedömning av om utredning ska inledas, genomförande av utredning, bedömning av behov av insatser och uppföljning av beslutade insatser. Personal som arbetar med ärenden om våldsutsatta barn eller barn som har bevittnat våld bör ha kunskaper om hur man för samtal med barn om våld. De bör även ha kunskap om vilka konsekvenser våld i nära relationer har för barn.²¹

Hur och med vilka behöver socialtjänsten samverka?

Det finns flera myndigheter och aktörer som socialtjänsten kan behöva samverka med, både i ett akut skede och i ett mer långsiktigt perspektiv.

- ▶ Skolförvaltningen när det gäller skola och förskola.
- ▶ Överförmyndarnämnden om kvinnan lider av demens eller har psykisk funktionsnedsättning och barnet kan behöva en god man.
- ▶ Migrationsverket om det gäller en kvinna som är nyanländ till Sverige eller som saknar permanent uppehållstillstånd.
- ▶ Arbetsförmedlingen om kvinnan behöver byta arbete.
- ▶ Skatteverket angående frågan om skyddade personuppgifter.
- ▶ Andra kommuner, till exempel om kommunen saknar viss kompetens för att utföra vissa insatser. I sådana fall kan en annan kommun utföra insatsen. Samverkan kan också handla om skyddat boende, stödgrupper, insatser för barn och att ordna skolgången om barnet bor med sin mamma på ett skyddat boende i en annan kommun.
- ▶ Samverkan med hälso- och sjukvården kan handla om vårdcentraler, barnvårdscentral, mödravårdscentral, vuxenpsykiatri, barn- och ungdomspsykiatri, skolans elevhälsa och ungdomsmottagningar. Socialtjänsten kan till exempel behöva konsultera barn- och ungdomspsykiatrin när barnets symtom och hjälpbehov ska utredas.
- ▶ Andra aktörer som socialtjänsten kan behöva samverka med är polisen, Åklagarmyndigheten, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Brottsoffermyndigheten och Försäkringskassan.²²

Samverkan mellan socialtjänsten och andra myndigheter och organisationer kan ske på ett övergripande organisatoriskt plan men också i fråga om enskilda ärenden. I enskilda ärenden så finns frågan med om hur sekretessen mellan myndigheterna ska hanteras. Om exempelvis socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatrin och polisen samverkar i ett ärende om en mamma och hennes barn så är varje företrädare för respektive myndighet bunden av sin myndighets sekretessbestämmelser. I de fallen kan mamman häva sekretessen för sin egen del och låta information om henne lämnas mellan myndigheterna. Om hon har ensam vårdnad om barnet kan hon även häva sekretessen för barnets

”Personal som arbetar med ärenden om våldsutsatta barn eller barn som har bevittnat våld bör ha kunskaper om hur man för samtal med barn om våld.”

räkning, men om hon och pappan har gemensam vårdnad måste båda två ge sitt samtycke.²³

Nyanlända kvinnor som saknar permanent uppehållstillstånd

Om kvinnans förhållande i Sverige tar slut inom två år så kan hon inte beviljas permanent uppehållstillstånd. Men enligt utlänningslagen kan undantag göras om kvinnan har utsatts för våld eller annan kränkning av sin partner. Det måste inte finnas bindande bevis för att partnern har utsatt kvinnan för våld eller kränkningar, det behöver dock vara tillräckligt sannolikt att det har skett. Därför är det viktigt att socialnämnden dokumenterar vad kvinnan säger att hon har varit utsatt för.²⁴

Mål, ansvar och uppföljning av beslutade hjälpinsatser

Socialnämnden ska bestämma vilka mål som ska uppnås, och hur de ska uppnås, i arbetet med våldsutsatta barn och barn som har bevittnat våld mot mamma eller själv blivit våldsutsatta. Socialnämnden ska också bestämma var i verksamheten som ansvaret ligger för att utreda, fatta beslut om och följa upp ärendena.²⁵

Socialnämnden kan låta en kvinnojour utföra socialtjänst

Kommunen kan lämna över insatsen till en annan utförare, ideell organisation eller annan privat aktör, exempelvis en kvinnojour. Då utför kvinnojouren ett uppdrag åt kommunen. Det finns inga lagstadgade krav på hur avtalet för ett sådant uppdrag ska se ut mellan de två parterna, det finns inte ens krav på att det ska vara skriftligt.²⁶

Det är nämnden som bedömer om kvinnojouren är passande för att utföra uppgiften, till exempel skyddat boende.²⁷ Om socialnämnden har lämnat över själva genomförandet av insatserna till en kvinnojour, så ska nämnden bestämma hur kvinnojourens verksamhet ska kontrolleras och följas upp.²⁸

Socialnämnden behåller alltid ansvaret för god kvalitet

Socialnämnden har huvudansvaret för att socialtjänsten som utförs håller god kvalitet, även när utförandet genom biståndsbeslut eller avtal har överlämnats till en kvinnojour. Socialnämnden har också ansvar för att dokumentera och följa upp de ärenden som de har fattat biståndsbeslut om, även om det är kvinnojouren som utför insatsen.²⁹

När är kvinnojouren utförare av socialtjänst?

Kvinnajouren blir utförare av socialtjänst när socialtjänsten har beslutat ge en kvinna bistånd i form av skyddat boende och jouten har godtagit uppdraget. Biståndsbeslutet är inte tvingande, utan jouten kan säga nej till att bli utförare av socialtjänst. Kommunen och jouten kan också ha ett formellt avtal om att jouten ska utföra stödsamtal vilket räknas som service.³⁰ Service är allmänt insatser som är tillgängliga för alla och som inte kräver bedömning och biståndsbeslut. Det kan handla om information, stöd och rådgivning. Det är kvinnan själv som bedömer om hon vill ta del av insatsen. Service kan också ges med biståndsbeslut. Även detta räknas som att kvinnojouren utför socialtjänst.³¹ När en kommun har beslutat att ge en kvinna bistånd i form av skyddat boende och jouten tar emot kvinnan, så har jouten godtagit uppdraget att utföra socialtjänst. Det gäller även om det utöver biståndsbeslutet inte finns något avtal mellan kommunen och jouten om att kommunen har gett jouten i uppdrag att utföra socialtjänst.³²

Om kvinnojouren inte utför socialtjänst

Om en kvinnojour får verksamhetsbidrag från kommunen så betyder det inte att jouten har fått i uppdrag att utföra insatser enligt socialtjänstlagen.³³ Om kommunen vill att jouten ska utföra socialtjänst, så måste de ingå ett avtal med jouten om det.³⁴

Jouten utför inte heller socialtjänst när den bedriver utbildning och opinionsbildning eller ger stöd till kvinnor som inte kommer via socialtjänsten. Om en jour utför både socialtjänst och annan föreningsverk-

samhet, är det bra om den klargör i vilka delar av verksamheten som respektive insatser görs. Kommunen har nämligen inte något ansvar inför den kvinna som får hjälp genom verksamheter hos en jour som inte innebär att jouden utför socialtjänst.³⁵

Kvinnojourens ansvar som utförare av socialtjänst

När kvinnojouren utför socialtjänst måste den uppfylla vissa krav när det gäller dokumentation, anmälningsskyldighet, sekretess, lex Sarah, tillsyn och kvalitet.

Krav på dokumentation

När socialnämnden har beslutat att en kvinnojour ska utföra en insats är det jourens ansvar att dokumentera genomförandet av insatsen. Det som ska dokumenteras är beslut och åtgärder i ärendet samt viktiga händelser.³⁶ Dokumentationen ska förvaras på ett säkert sätt så att den endast är tillgänglig för de som har legitima skäl att få tillgång till den i sin arbetsutövning.³⁷ Socialstyrelsen rekommenderar dessutom att den som genomför insatsen ska sätta upp en genomförandeplan som utgår ifrån biståndsbedömningen och de mål som är uppsatta för insatsen. Så länge insatsen pågår har även socialnämnden ansvar för socialtjänstens dokumentation av ärendet.³⁸ En genomförandeplan ska göra det tydligt för kvinnan, socialnämnden och kvinnojouren vad som ska göras, när det ska göras och av vem.³⁹

Unizon uppmantrar sina medlemsorganisationer att dokumentera barnens vistelse på jouden och i dialog med socialtjänsten framföra hur barnet mår och vilka behov av stödinsatser som hon eller han har. Därför rekommenderar Unizon jourerna att använda sig av de stöddokument som förbundet kan tillhandahålla. Unizon ger även gärna råd till sina medlemmar.

Anmälningsskyldighet

En kvinnojour som utför socialtjänst omfattas av anmälningsskyldigheten. Det innebär att de som är verksamma på jouden har skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de får kännedom om

**”Unizon uppmuntrar sina
medlemsorganisationer
att dokumentera barnens
vistelse på jouten och i dialog
med socialtjänsten framföra
hur barnet mår och vilka
behov av stödinsatser som
hon eller han har.”**

eller misstänker att barn far illa, en så kallad orosanmälan. En ideell förening som inte utför socialtjänst omfattas av den allmänna rekommendationen att var och en bör anmäla som får kännedom om, eller misstänker att ett barn far illa.⁴⁰

Socialstyrelsen har som krav på utförare av socialtjänst att de ska ha en skriftlig plan för hur de ska göra orosanmälan. Det ska även finnas en skriftlig delegationsordning. Kvinnojourens styrelse är ytterst ansvarig för verksamheten och är därför ansvarig för att göra orosanmälan.

Unizons hållning är att orosanmälan ska göras. Volontären ska föra vidare frågan om orosanmälan till volontärsamordnaren eller personal, på tjejjour och ungdomsjour. Unizons hållning är att man som volontär ska lyfta kännedom om oro till den som enligt jourens rutin har ansvar att anmäla. Det är viktigt att motivera mamman till orosanmälan och att mamman får läsa orosanmälan, vara med och tycka till, att det inte sker över hennes huvud. Tjej- och ungdomsjourerna har oftast vare sig namn eller personuppgifter på de som de chattar eller mejlar med. Ibland kan dock en mejladress innehålla den stödsökandes hela namn. Om det framkommer tillräckligt mycket uppgifter som motiverar en orosanmälan så tycker Unizon att det bör göras ett motivationsarbete med barnet eller den unga så att en orosanmälan kan göras.

Sekretess gäller

De som är eller har varit verksamma med att utföra socialtjänst får inte obehörigen röja vad de har fått veta om de enskildas personliga förhållanden.⁴¹

Lex Sarah ska tillämpas

En jour som utför socialtjänst ska ha rutiner för hur lex Sarah ska tillämpas. Det handlar om hur man ska rapportera om, utreda, avhjälpa och ta bort missförhållanden eller risk för missförhållanden.⁴² Enligt Unizons rutiner ska den som jobbar på jouden omedelbart rapportera avvikelser och missförhållanden i den egna verksamheten till verksamhetens styrelse eller till verksamhetschefen. De ska i sin tur utan dröjsmål utreda och åtgärda det rapporterade missförhållandet. De har också

ansvar för att göra en anmälan till Inspektionen för vård och omsorg om utredningen visat på missförhållanden.⁴³ Unizon tillhandahåller stöd-dokument där även blanketter för lex Sarah-anmälan finns med.

Krav på kvalitetsarbete

Kvalitetsbegreppet rör både personalens kompetens och det systematiska kvalitetsarbetet. Både socialnämnden och kvinnojouren har ansvar för att jourens verksamhet håller god kvalitet. För det skyddade boendets del innebär det att personalen har passande utbildning och tillräckliga erfarenheter.⁴⁴ Unizon anser att personalen behöver ha teoretiska kunskaper om våld, veta vilka insatser som ger positiva resultat och även kunna praktisera dem. Personalen behöver även kunna hantera krisreaktioner och se barns behov av stöd, både akut, kort- och långsiktigt.⁴⁵ En kvinnojour som utför socialtjänst har ansvar för att bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete. Jouren ska ha ett ledningssystem för verksamheten. Jouren ska också kontrollera sin verksamhet, utreda avvikelser och göra riskanalyser. Dokumentationen är viktig för att jouren ska kunna följa upp, utvärdera och kvalitetssäkra sina insatser.⁴⁶ I november 2013 kom Socialstyrelsen med en skrift som heter "Kvalitetsindikatorer för skyddade boenden". Syftet med den är att vara en hjälp för att utveckla kvaliteten i jourernas arbete.

Tillsyn av IVO

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) är en tillsynsmyndighet för socialtjänsten. Om en kvinnojour utför socialtjänst så betyder det att den delen av verksamheten står under tillsyn av IVO. Om en kvinna är missnöjd med insatserna har hon därför möjlighet att anmäla jouren till IVO.⁴⁷

Socialtjänstens uppdrag till kvinnojourerna

Viktigt att socialtjänsten gör utredningar och fattar biståndsbeslut

Under 2012–2013 genomfördes en nationell tillsyn av arbetet med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Den påbörjades

av Socialstyrelsen och slutfördes av IVO. I tillsynen framkom att många kommuner inte inleder utredningar och därigenom inte fattar några biståndsbeslut när dessa kvinnor och barn söker hjälp. I stället hänvisas kvinnorna och barnen till kvinnojourer eller verksamheter som utför service, det vill säga information, rådgivning och öppen verksamhet.

Denna brist på utredning kritiseras av flera skäl. Om de som söker hjälp inte får sin situation utredd kan det innebära att de inte får den hjälp de behöver. Och om socialnämnden inte fattar biståndsbeslut om insatserna kan de inte heller följas upp. Om det inte finns någon dokumentation kan det dessutom vara svårt att uppmärksamma en kvinna som återkommer till socialtjänsten flera gånger. Denna avsaknad av dokumentation gör det också svårare för kvinnan i brottsmålsutredningar eller domstolsförhandlingar om vårdnad, boende och umgänge. Det kan innebära att det blir rättsosäkert för de berörda kvinnorna.⁴⁸

Utan biståndsbeslut finns det heller inget beslut som kvinnan kan överklaga. Och om det saknas avtal om att kvinnojouren ska utföra socialtjänst så kan inte IVO utöva tillsyn om en kvinna skulle klaga på jourens verksamhet.⁴⁹ En annan aspekt av detta är att de insatser som ges som service sker utan biståndsbeslut och därmed inte dokumenteras. Det gör det svårare att föra statistik och bedriva forskning som annars skulle kunna vara till hjälp för att utveckla arbetet inom socialtjänsten.⁵⁰

Viktigt med tydligt uppdrag

Unizon tycker att det är viktigt att beslutet om utförande av bistånd eller service, från socialtjänsten till jouren, formuleras så att det går att förstå varför socialtjänsten bedömer att den beslutade insatsen är mest lämplig. Det är också viktigt med tydliga riktlinjer om varför kommunen väljer bistånd eller service, så att det inte blir beslut om service när bistånd egentligen skulle behövas, något som kan äventyra rättssäkerheten. Det finns exempel på kommuner som ger jourer uppdrag att ta emot våldsutsatta kvinnor trots att det inte finns vare sig biståndsbeslut eller formellt avtal om att jouren ska utföra socialtjänst.

Om båda parter agerar som att det finns ett avtal så kan det ses som att det finns ett uppdragsförhållande. Men om kvinnojouren inte uppfattar det som att det finns ett uppdrag från kommunen så kan det inte ses som att det finns ett avtal mellan dem.

När det är oklart på det här sättet så blir det i slutändan rättsosäkert.⁵¹ Ett exempel på det är att de kvinnojourer som inte har uppfattat att de har fått uppdrag att utföra socialtjänst inte heller har dokumenterat sitt arbete på det sätt som de ska göra när de utför socialtjänst.⁵² En annan aspekt av hur viktigt det är med tydliga uppdrag framkom vid våra studiebesök. Hos en av jourerna nämdes att överlämningarna från socialtjänsten kan vara så otydliga att risken blir att jouren gör mer arbete än vad den egentligen ska göra.

Ansvarsfördelningen mellan kvinnojouren och socialtjänsten

I en nationell utvärdering av ideella kvinnojourer från 2010 betonas hur viktigt det är att de ideella kvinnojourerna har en regelbunden och nära kontakt med socialtjänsten. Det betonas också att man från kvinnojourens sida inte ska låta socialtjänsten släppa kontakten med kvinnan på det skyddade boendet. Det är ju socialtjänsten som har det yttersta ansvaret för kvinnan och barnet. Flera av de intervjuade i utvärderingen önskade sig en tydligare rollfördelning mellan socialtjänst och kvinnojour. Placeringstiderna är också något som tas upp, till exempel att jourerna skulle vilja ha det tydligare uttalat från socialtjänsten om hur länge de har tänkt låta kvinnan vara placerad på det skyddade boendet. Med en sådan tydlighet skulle jouren bättre kunna planera sin verksamhet.⁵³

Kvinnjourerna om relationen med socialtjänsten

Vid studiebesöken hos kvinnojourerna som ingick i förarbetet till den här boken framkom att samarbetet med socialtjänsten är skiftande, från bra till dåligt. En försvårande omständighet är att kvinnojourerna samarbetar med flera kommuner och stadsdelar som alla har olika regler och rutiner som kvinnojouren måste sätta sig in i. Hur väl samarbetet fungerar är också personberoende, det vill säga det ser olika ut

beroende på vilken barnhandläggare som blir inkopplad från socialtjänsten. Dessutom skiljer sig kunskapsnivån om våld i nära relationer åt mellan olika kommuner och stadsdelar.

En del kvinnojourer beskriver hur det brister i kommunikationen mellan dem och socialtjänsten, men även mellan socialtjänstens olika avdelningar. En del menar att socialtjänsten visar väldigt liten förståelse för hur lång tid det tar för kvinnan att bryta upp från en man som har misshandlat henne och att hjälpinsatserna från socialtjänsten därför är för kortsiktiga.

Liknande problem tas upp i en utvärdering av ideella kvinnojourer som Karolinska institutet gjorde 2010. Där betonar kvinnojourerna hur viktigt det är att de har en regelbunden och nära kontakt med socialtjänsten, och att de inte får låta socialtjänsten släppa kontakten med kvinnan på det skyddade boendet. Det är socialtjänsten som är myndigheten och som har det yttersta ansvaret.

Även i den utvärderingen framkommer att bemötandet från socialtjänsten är personbundet och att kompetensnivån skiljer sig mycket mellan de olika socialsekreterarna och handläggarna.

Flera av de intervjuade önskade sig dessutom en tydligare rollfördelning mellan socialtjänsten och kvinnojouren. Också placeringstiderna var något som togs upp. Kvinnojourerna skulle till exempel vilja att socialtjänsten tydligare uttalade hur länge de har tänkt låta kvinnan vara placerad på det skyddade boendet. När placeringstiden är tydligare angiven kan kvinnojouren lättare planera sin verksamhet.⁵⁴

Barnens behov hamnar ofta i bakgrunden

Barnen är medföljande till kvinnojouren utan biståndsbeslut

En våldsutsatt mamma tar med sig sitt barn till jouren på eget ansvar. Barnet är medföljande och socialnämnden tar inte något beslut om det. Däremot har nämnden ett utredningsansvar för barnet när det gäller hjälp och skydd. Om en mamma vänder sig till en kvinnojour på egen hand, så har jouren ett ansvar att påtala för socialnämnden att barnet kan behöva stöd och skydd.⁵⁵

I en tillsynsrapport från IVO från 2014 nämns att barnen aldrig

**”Om en mamma vänder sig till
en kvinnojour på egen hand,
har jouren ett ansvar att påtala
för socialnämnden att barnet
kan behöva stöd och skydd.”**

har några biståndsbeslut när de kommer med sin mamma till kvinnojouren. Vid en förhandsbedömning har socialnämnden då kommit fram till att barnen inte behöver något akut skydd, eftersom de är med sin mamma på kvinnojouren. De som arbetar på kvinnojouren utgår ofta ifrån att socialtjänsten har en pågående utredning om barnen, men så är det sällan. Det ser IVO som ett problem.⁵⁶ Sedan sommaren 2014 är det bestämt att socialtjänsten utan dröjsmål ska inleda en utredning när socialnämnden får kännedom om att ett barn kan ha upplevt eller själv blivit utsatt för våld av en närstående.⁵⁷

Om mamman kommer med sitt barn från socialtjänsten är det bra om kvinnojouren frågar socialtjänsten om deras barnenhet har uppmärksammat barnet och hur de i så fall tänker kring planeringen för barnet. Om barnenheten inte är uppmärksammat så kan kvinnojouren göra en anmälan. Det är viktigt att kvinnojouren gör anmälan i samråd med mamman och informerar henne om vad en sådan anmälan innebär. Det här är ett tillvägagångssätt som Unizon rekommenderar.

Ett annat problem som framkom vid studiebesöken hos kvinnojouren är att socialtjänsten i sin utredning fokuserar mycket på om barnet behöver skydd. Om socialtjänsten bedömer att så inte är fallet så flyttas fokus i stället till var barnet och mamma ska bo. Kvinnojouren ser då en stor risk att socialtjänsten, både under tiden barnet är på jouren och därefter, glömmer bort att utreda hur barnet har påverkats av våldet och vilka egna hjälpinsatser barnet skulle behöva.

Tillräcklig hänsyn tas inte till barnen vid olika beslut

Enligt en länsstyrelserapport från 2011 behandlas barn sällan som egna individer. I stället fattar socialtjänsten beslut om mamman utan att ta hänsyn till hur barnet påverkas. Ett exempel kan vara att de beslutar att mamman ska flytta från det skyddade boendet till ett bostadshotell utan att väga in hur det kan påverka barnets mående. Beslutet om att flytta kan också komma väldigt snabbt vilket gör att flytten från det skyddade boendet sker abrupt utan att barnet hinner förberedas på vad som ska ske. Det tas sällan hänsyn till barnets behov av stöd för att kunna hantera sin livssituation.⁵⁸

Barnen saknar ofta tillgång till skola eller förskola

Medföljande barn som är skolpliktiga har rätt till fortsatt skolgång. Om barnet och mamman har flyttat till ett skyddat boende i en annan kommun så är det ändå hemkommunen som är ansvarig för barnets grundskoleutbildning. Vistelsekommunen som det skyddade boendet ligger i har ansvaret att påtala barnets behov av skolgång för hemkommunen. Om det finns särskilda skäl kan hemkommunen göra en överenskommelse med vistelsekommunen om att ordna en skolplats åt barnet. De två kommunerna har ett gemensamt ansvar att lösa frågan.⁵⁹

I den kris som barnet befinner sig i är det viktigt att barnet har möjlighet till fungerande vardagsrutiner och skolgång.⁶⁰ Ändå är det inte ovanligt att barn kan vara flera månader på det skyddade boendet utan att ha en fungerande skolgång.⁶¹

Vid studiebesöken hos kvinnojourerna framkom att en del har väl uppbyggda rutiner och kontakter med skolor för att lösa frågan om skolgång. När det gäller förskola så uppgav ett antal jourer att det var svårt att få till en temporär placering. Mamma och barn hänvisades därför till öppna förskolan. Men då blir det frågan om kortare tid som barnet kan vara där och mamman behöver också vara med. Då får inte barnet tillgång till så mycket egen tid med jämnåriga och andra vuxna i en barnanpassad verksamhet. Mamman blir inte heller avlastad med möjlighet till tid för sig själv och för möten och telefonkontakter med olika myndigheter.

En av jourerna hade egen förskola, några andra jourer hade önskemål om att själva ha förskola, men hindret var att ekonomin inte tillät det.

Om barnet måste byta skola eller förskola är det viktigt att bytet sker så snart barnet har hunnit landa på jouten. Detta för att barnet ska få vara i sin fungerande vardag och att barnet inte behöva vara med mamma dagarna i ända. Det blir bättre för barnet men också för mamman som då kan få avlastning och tid för sig själv.

Barn har svårt att få behandling när föräldrarna är oense om det

Det kan vara svårt för barn att få tillgång till behandlingsinsatser om föräldrarna har gemensam vårdnad och den ena föräldern vill att barnet ska få behandling och den andra inte. I dessa fall har socialtjänsten möjlighet att ändå besluta att barnet ska få en sådan insats med hänsyn till barnets bästa. Det är då frågan om behandling i öppna former som ges i grupp eller enskilt.⁶² Om det är så att pappan först säger nej till behandling men sedan säger ja för att socialtjänsten pressar på så är det viktigt att det dokumenteras. Annars framgår det inte i en eventuell tvist om vårdnad, boende och umgänge att pappan motsatte sig att barnet skulle få behandling.

**”Om barnet och mamman
har flyttat till ett skyddat
boende i en annan kommun
så är det ändå hemkommunen
som är ansvarig för barnets
grundskoleutbildning.”**

Kapitel 3.

Hur ska vi förstå? Forskning och teori om våld, barn och utveckling

Att arbeta på en kvinnojour innebär att möta barn som har varit utsatta för våld. För att dessa möten ska bli så bra som möjligt för barnet, behöver de som arbetar på jouden ha kunskap om våldets konsekvenser för barnet. Syftet med detta kapitel är att erbjuda sådan kunskap.

Kapitlets första tema är våldet. Liksom i resten av boken är utgångspunkten att det är pappan eller styvpappan som utövar våldet mot mamman och barnet. Baserat på forskning och statistik diskuteras bland annat vad våld kan vara, vad som räknas som barnmisshandel och hur vanligt det är att barn upplever våld i nära relationer.

Kapitlets andra tema är barnets utveckling. Utifrån teorier om trauma, anknytning, affektreglering och mentalisering beskrivs hur pappans våld påverkar barnet. Kapitlet tar även upp våldets konsekvenser för hur barnets hjärna utvecklas.

Kapitlets tredje tema är barnets relationer. Våldet påverkar inte bara barnet som individ, utan även hans eller hennes relationer med andra. I kapitlet kan du läsa om konsekvenser för den våldsutsatta mammans föräldraskap, för relationen mellan barnet och mamman och för relationen mellan barnet och den våldsutövande pappan. Men även hur våldets konsekvenser kan märkas i förskola, i skola och i relationer med jämnåriga. Avslutningsvis berörs även frågan om stöd och hjälp för våldsoffer och förövare samt förebyggande arbete mot våld i nära relationer.

Vad innebär våld i nära relationer?

Hur definieras våld?

Per Isdal är en av grundarna till Alternativ till våld i Norge. Han använder en våldsdefinition där betoningen ligger på både handlingen i sig och dess konsekvenser:

”Våld är varje handling riktad mot en annan person som, genom att denna handling skadar, smärtar, skrämmer eller kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från att göra något den vill.” (Isdal 2001 s. 34).

Isdal ser alltså våldshandlingen som en relationell handling mellan människor, där makten är i centrum.⁶³ Socialstyrelsen bidrar med ytterligare ett perspektiv. I sin folkhälsorapport från 2009 skriver de att det blir allt vanligare att betrakta våld som en folkhälsofråga, särskilt det våld som män riktar mot kvinnor och barn.⁶⁴

I rapporten delas våldet i nära heterosexuella relationer in i två kategorier. Den ena kategorin är det situationsbetingade våldet, som kan uppstå i stressande situationer när ilska och frustration övergår i fysiskt våld. Det går att se det här våldet som enstaka händelser, där både mannen och kvinnan kan vara den våldsutövande. Detta våld har sällan att göra med utövande av kontroll gentemot den andre.

Den andra kategorin är det kontrollerande våldet. Den som utövar våldet är då kontrollerande och dominerande. I stället för enstaka våldsutbrott är det frågan om en process där våldet blir allt allvarligare och tar sig uttryck i hot, allt allvarligare våld och trakasserier.⁶⁵ Det är den typen av våld som kvinnor som söker skydd hos kvinnojourer oftast har blivit utsatta för.

Den amerikanske sociologiprofessorn Michael P. Johnson menar att det i heterosexuella förhållanden är så gott som uteslutande män som utövar den här typen av våld.⁶⁶ Han hävdar att det situationsbetingade partnervåldet är det som brukar framkomma i allmänna folkhälsoenkäter, medan det kontrollerande våldet vanligen framkommer i undersökningar riktade mot kvinnojourer.⁶⁷

”Våld är varje handling riktad mot en annan person som, genom att denna handling skadar, smärtar, skrämmer eller kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från att göra något den vill.”

Våld sett utifrån ett könsmaktsperspektiv

Kvinnojoursrörelsen ser på mäns våld mot kvinnor utifrån ett samhällsstrukturellt perspektiv. Män som grupp har mer makt än kvinnor som grupp och män utövar mer våld än kvinnor gör. Med makt avses ekonomisk och politisk makt samt makten över den egna kroppen. Utifrån ett könsmaktsperspektiv ses mäns våld mot kvinnor som den yttersta konsekvensen av ojämlikheten mellan könen. Utöver frågan om makt finns det även stereotypa förväntningar på hur flickor och pojkar, kvinnor och män ska bete sig. Manlighet förknippas ofta med styrka och våldsamhet. Kvinnojoursrörelsen betonar att dessa stereotypa föreställningar om kopplingen mellan manlighet och våldsamhet behöver brytas för att våldsutövandet ska minska. Utifrån det här perspektivet betonas också att jämställdhet mellan könen behöver uppnås för att det ska bli en maktbalans och att mäns våld mot kvinnor därigenom ska upphöra.⁶⁸

Den som utsätts för våld gör alltid motstånd

Enligt de kanadensiska forskarna och terapeuterna Allan Wade och Linda Coates gör alla våldsoffer motstånd mot förövarens försök att dominera, kontrollera och skada. Det gäller i alla åldrar och även små barn gör motstånd. De har utvecklat en teori och metod som de kallar responsbaserad praktik. Enligt dem så gör alltid den som utsätts för förtryck, kränkande behandling och våld på ett eller annat sätt motstånd. Det kan ske genom att avstyra eller förhindra att förövaren blir våldsam. Motstånd är också att se till att förövarens våld dämpas eller minskas eller att se till att det blir stopp på förövarens våldsutövning. I motståndet ingår också att våldsoffret kämpar för att hålla kvar sin självrespekt, integritet och värdighet. Många gånger är det förenat med alltför stor fara för våldsoffret att göra öppet motstånd mot förövaren. Då får offret göra motstånd på ett annat sätt. En kvinna kan möta sin mans förbud mot att ha kontakt med vissa personer genom att kontakta dem när han inte är närvarande. Ett barn kan göra motstånd mot sin pappa genom att instämma i det han säger men själv samtidigt tänka att han har fel. Andra exempel på att göra motstånd

är att ägna sig åt planering av hur man ska fly eller bara att fantisera om en tillvaro där den våldsutövande partnern eller pappan inte är närvarande.⁶⁹

Wade och Coates betonar att offret är ett handlande subjekt snarare än ett passivt objekt. Genom att fråga efter hur våldsoffret reagerade och vad hon eller han gjorde så tydliggör man offrets motstånd. Därigenom framträder förövarens handlingar för att övervinna offrets motstånd. Om alltför mycket fokus läggs på vilka känslor som väcktes hos offret riskerar offrets motståndshandlingar och förövarens våldshandlingar att hamna i bakgrunden.⁷⁰ Risken finns att motståndet osynliggörs och att den drabbade framstår som ett passivt offer. Vilket i sin tur gör att även förövarens handlingar för att hindra offret från att göra motstånd blir osynliggjorda. I den responsbaserade praktiken betonas att förövaren själv väljer att på olika sätt dominera, kontrollera och skada offret och att det sker mot offrets vilja samt att förövaren gör detta trots offrets olika sätt att protestera och göra motstånd. Utifrån det här synsättet är det alltid förövaren som har ansvaret för sina övergrepp mot offret, inte tvärtom.⁷¹

Vad räknas som misshandel av barn?

Kommittén mot barnmisshandel var en statlig utredning som kom med sitt slutbetänkande 2001. De kom fram till en definition av misshandel av barn som utgår ifrån barnet och tydliggör handlingens skadliga inverkan på barnet. Definitionen skiljer därför inte mellan avsiktliga och oavsiktliga handlingar: "Barnmisshandel är när en vuxen person utsätter ett barn för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar, eller försummar att tillgodose barnets grundläggande behov."⁷²

Det är viktigt att komma ihåg att det alltid är psykiskt våld mot barnet när någon utsätter en annan person i familjen för våld. Extra skadligt för barnet är det om våldet riktas från en förälder eller partner mot den andra föräldern eftersom det är föräldrarna som ska stå för barnets trygghet och skydd.⁷³

Fem typer av misshandel av barn

För att bättre förstå vad misshandel av barn är kan vi dela in våldet i fem typer: fysiskt, sexuellt, materiellt, psykiskt och latent. Barnmiss-handel kan ske i alla relationer mellan vuxna och barn men effekterna av våldet blir mer skadliga om det utförs av en vuxen som barnet förväntar sig att få skydd och omvårdnad av. I uppräknigen som följer är det skrivet utifrån perspektivet att det är föräldern som är förövaren.

Fysiskt våld

Fysiskt våld innebär att föräldern knuffar, river, luggar, nyper, skakar, sparkar, trampar på eller slår barnet med eller utan tillhygge. Det kan också röra sig om att bränna, skälla eller försöka att kväva eller dränka barnet.

Sexuellt våld

Sexuellt våld är alla slags sexuella handlingar som föräldern tvingar på barnet, utifrån föräldrarnas egna behov, och som kränker barnets integritet. Föräldern utnyttjar då barnets beroendeställning, och det är handlingar som sker mot barnets vilja eller som barnet utifrån sin mognad inte kan förstå. Detta våld kan handla om att föräldern rör vid barnet på ett sexualiserat sätt, blottar sig för barnet eller visar barnet porrfilm. Det kan även vara fråga om att föräldern tvingar barnet att ta på den vuxnes könsorgan eller att barnet utsätts för tvångspenetrering, oralt, vaginalt eller analt.

Materiellt våld

Materiellt våld kan vara att föräldern vid ett våldsbrott förstör möbler eller andra saker i hemmet för att skrämmas. Det kan också handla om att föräldern har sönder saker som är viktiga eller personligt laddade för barnet, eller tvingar barnet att själv förstöra sakerna. Det kan också vara fråga om att pappan eller styvpappan förstör mammans ekonomi, exempelvis genom att han kontrollerar den gemensamma ekonomin så att han slösar med pengarna för egen del medan pengarna inte räcker till mamman och barnet.

Psykiskt våld

För barnet är det psykiskt våld när pappan eller styvpappan mishandlar mamman medan barnet hör eller ser på. Psykiskt våld är till exempel när föräldern hotar med att överge barnet, att låsa in barnet eller att skada barnet, nära anhöriga eller husdjur. Det kan också vara fråga om känslomässiga övergrepp genom att föräldern använder nedvärderande ord, förlöjligar, avvisar eller kritiserar barnet, eller ställer orimliga krav. Föräldern kan även förvirra barnet eller få barnet att skämmas.

Föräldern kan också skrämma barnet. Det finns olika skrämselektiker, som att göra barnet rädd genom blickar, gester, kroppsspråk och tonfall och genom att den vuxne är större än barnet. Föräldern kan också skrämmas genom att skrika, vara hotfull och fysiskt våldsamt mot den andra föräldern, syskon eller husdjur.

Föräldern kan använda sig av vuxenprivilegier och behandla barnet som en tjänare, inte lyssna till barnets synpunkter, straffa barnet och se till att alltid vara den som har rätt och alltid vinner. Dessutom kan föräldern hota barnet, till exempel genom att säga att barnet ska bli straffat av domstol eller släktingar, bli placerat hos fosterfamilj eller komma till ungdomshem. Föräldern kan också hota med att om barnet berättar för någon annan vad som har hänt så kommer den vuxne bli tagen av polisen och hamna i fängelse.

Psykiskt våld är också att föräldern isolerar barnet från kontakter med personer eller aktiviteter som barnet tycker är viktiga.

Latent våld

Våldet kan även vara latent. När barnet har varit med om ett antal våldshandlingar eller sexuella övergrepp från en förälder, så vet han eller hon att det finns risk för att det ska hända igen. Det är vanligt att barnet anpassar sitt beteende i ett försök att undvika att det ska ske igen och barnet blir vaksam på signaler från den våldsutövande föräldern, till exempel tonfall, tystnad, blickar, gester och kroppsspråk.⁷⁴

Hur många barn upplever eller blir direkt utsatta för våld?

Kommittén mot barnmisshandel uppgav 2001 att tio procent av alla barn i Sverige någon gång har upplevt att en förälder blir utsatt för våld av sin partner och att fem procent upplevt det ofta.⁷⁵

År 2011 genomförde Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Karlstads universitet en nationell kartläggning där niondeklassare tillfrågades om våld i hemmet. Nära 14 procent uppgav att de hade blivit slagna enstaka gånger av sina föräldrar eller av någon annan vuxen i hemmet. Tre procent hade blivit slagna många gånger.⁷⁶

I Göteborg gjordes 2007 en undersökning om barn som kommer till barn- och ungdomspsykiatri. Man undersökte då hur stor andel av mammorna som var våldsutsatta. Det visade sig att drygt 20 procent av dem någon gång hade utsatts för våld av sin partner.⁷⁷

Pappans våld mot mamman är våld mot barnet

Barnet är ofta närvarande när våldet pågår. Det kan sitta i sitt rum och höra pappa svära, skrika och kalla mamma för fula saker. Men barnet kan också vara med i rummet och se pappa knuffa mamma, ta stryptag på henne, slå eller våldta henne. Han kan ha sönder möbler, slå sönder fönsterrutor eller sparka in dörrar. Han kan också ha sönder barnets leksaker eller skada familjens husdjur. Barnet kan själv bli slaget om det försöker gå emellan. Efteråt får barnet vara med om att se mamma skadad, rädd och ledsen.⁷⁸

De två psykologiprofessorerna Kjerstin Almquist och Anders Broberg presenterade 2004 en undersökning om mammor och barn på kvinnojourer i Göteborg. De kom fram till att 95 procent av barnen vid minst ett tillfälle hade befunnit sig i bostaden när mamman misshandlades, och 77 procent av dem hade vid minst ett tillfälle befunnit sig i samma rum. En stor andel av barnen, 45 procent, hade varit i direkt fysisk kontakt med en eller båda föräldrarna när misshandeln skedde.⁷⁹ En liknande engelsk undersökning från 2000 kom fram till att 85 procent av barnen var i hemmet när pappan utsatte mamman för övergrepp och i 71 procent av fallen såg barnen misshandeln.⁸⁰

Mellan våldshandlingarna lever barnet med oron för att det ska

hända igen. Barnet lever med andra ord under ett latent våldshot. Det är vanligt att barnet på olika sätt anpassar sina ord och handlingar i hopp om att det inte ska bryta ut våld igen. För barnet blir det en del av vardagen att sällan känna sig lugnt när den våldsutövande föräldern är i närheten. I stället är barnet vaksamt på föräldrarnas gester, tonfall och blickar.⁸¹

Barnet är så beroende av sina föräldrar att när någon av föräldrarna utsätts för våld av den andra föräldern eller partnern så blir det så hotfullt för barnet att det är att likställa med att barnet själv blir utsatt för psykiskt våld.⁸² De psykiska problemen barnen får motsvarar de problem som barn som själva blir utsatta för våld kan få.⁸³ Ju mer våld pappan utövar och ju längre han hinner hålla på med det under barnets uppväxt, desto allvarligare psykiska problem kan utvecklas hos barnet.⁸⁴ Barn som är med om våld i nära relationer flera gånger kan bli överkänsliga vad det gäller att uppfatta möjliga hot även utanför hemmet. Höjda röster eller kritik från vuxna eller jämnåriga kan kännas väldigt hotfullt.⁸⁵

Små barn är extra känsliga för att uppleva pappans våld mot mamman

Våld i nära relationer inleds enligt olika undersökningar i upp till 30 procent av fallen under graviditeten. Det innebär konkreta faror för fostret eftersom pappan genom våld mot mamman kan skada henne så att hon får missfall. Anledningar till misshandeln kan vara att han känner sig svartsjuk och exkluderad eller att han misstänker att han inte är pappan till barnet.⁸⁶ När han utsätter henne för knuffar, slag, hot eller kränkningar som allvarligt stressar henne så utsätts även fostret för stress. Det kan leda till en ökad stresskänslighet hos barnet och därigenom en ökad risk för att det senare i livet ska drabbas av post-traumatiskt stressyndrom, PTSD.⁸⁷

Barn i förskoleåldern riskerar att ta mest skada av våld i nära relationer. Det beror bland annat på att de i den åldern oftare är med när pappans våld mot mamma sker. Barnet tillbringar också mycket tid hemma och har inte så många kontakter utanför familjen som exempel-

vis en tonåring har.⁸⁸ Barn upp till fem, sex års ålder har svårt att bedöma hur farlig en situation är och reagera utifrån sin egen bedömning. Det lilla barnet upplever faran utifrån hur föräldern reagerar. Om mamman blir skräckslagen kan barnet reagera på samma sätt. För ett barn i den här situationen kan den uteblivna trösten och stödet efter våldshändelsen bli ett större trauma än själva händelsen att pappa är hotfull och våldsam.⁸⁹

Barn i förskoleåldern lägger ofta skulden på sig själva när föräldrarna är arga eller om det uppstår våldsamma situationer mellan föräldrarna. Det är vanligt att det skapas känslomässiga konflikter i barnet kopplat till att barnet lägger skulden på sig själv.⁹⁰

Upp till femårsåldern sker barns inläring huvudsakligen genom modellinläring. Det innebär att de observerar och imiterar andras beteenden. Barn som upplever ett kärleksfullt och respektfullt beteende mellan sina föräldrar lär sig av det. Barn som i stället upplever våld mellan föräldrarna löper en ökad risk för att själva använda aggressivitet som ett sätt att hantera känslomässigt svåra situationer i nära relationer.⁹¹

Sexuella övergrepp får särskilt allvarliga konsekvenser

Sexuella övergrepp mot barnet är förödande, på så sätt att det är så starkt förknippat med skam, skuld och att det måste hållas hemligt. Dessutom skakas barnets egna gränser om så mycket att hans eller hennes självuppfattning blir förvrängd. Det kan ta sig uttryck i att barnet inte är medvetet om att det är något dåligt som händer. I stället tänker barnet att det är han eller hon själv som är dålig.⁹² Efter sexuella övergrepp är det även vanligt med dissociativa symtom som kan ta sig uttryck i att barnet är lätt disträherat och glömskt samt att vissa delar av kroppen kan kännas bortdomnade.⁹³

Barn som har utsatts för sexuella övergrepp kan lägga sig till med ett sexualiserat beteende som inte är åldersadekvat. De kan bli oroliga inför eller inte vilja vara ensamma med den person som de tidigare har tyckt om att vara med men som nu har utsatt barnet för sexuella övergrepp. Barn kan även komma med frågor och funderingar som indirekt säger att något har hänt.⁹⁴

”Sexuella övergrepp mot barnet är förödande, på så sätt att det är så starkt förknippat med skam, skuld och att det måste hållas hemligt.”

Vanliga reaktioner efter den första chocken är att barnet kan bli känslomässigt avstängt och tidvis glömma bort vad han eller hon har varit med om, blandat med att minnen av det som hände plötsligt väcks. Det kan också bli så att barnet inte kommer ihåg så mycket av övergreppet, vilket kan väcka osäkerhet om vad hon eller han ska tänka eller känna kopplat till det som ändå har hänt. Barnet kan ha minnen av övergreppet som känns överkliga i relation till barnets vardag. Det kan väcka en känsla av överklighet och en rädsla hos barnet för att själv ha hittat på det och att det egentligen inte har hänt. Det kan i sin tur väcka en rädsla hos barnet för att han eller hon håller på att bli galen. Dessa processer förstärks också om barnet inte pratar med någon om vad som har hänt, något som är vanligt.⁹⁵

Barnet kan få höra av den som begår övergreppen att det är barnets eget fel och att barnet inte får berätta för någon vad som har hänt. Det signalerar till barnet att något som är fel och skamligt har hänt och det kan även bli så att barnet börjar känna att det är barnet själv som det är fel på. Det kan också skapa en känsla av att vara annorlunda än alla andra vilket kan göra att barnet isolerar sig från andra.⁹⁶

Det kan ta lång tid innan barn som har utsatts för sexuella övergrepp berättar om det. Det kan bero på att händelserna känns så skamliga. Det kan också bero på att barnet inte vågar berätta så länge han eller hon bor med förövaren.⁹⁷ Att fokusera på något väldigt mycket, som skolarbetet eller träning, kan bli ett sätt att hålla tankar borta från det som är smärtsamt. Likaså kan självdestruktiva beteenden vara ett sätt att döva smärtan, till exempel genom droger och alkohol eller genom att skära sig eller utveckla anorexi eller bulimi. Självdestruktiva beteenden kan också vara att straffa sig själv och leva ut sitt självförakt genom att ha sex med eller inleda nära relationer med personer som man inte mår bra av.⁹⁸

I barnets senare utveckling, i tonåren och som vuxen, kan kroppsminnena från övergreppen ta sig uttryck i oförklarligt magont, smärtor vid samlag och andra svårigheter som rör sexualitet.⁹⁹

Skillnader och likheter i hur flickor och pojkar påverkas av våld i nära relationer

En övergripande skillnad mellan pojkar och flickor som brukar lyftas fram är att det är vanligare att pojkars reaktioner blir utåtriktade medan flickornas blir inåtvända.¹⁰⁰ Den norske psykologen Marius Råkil håller med om att det verkar vanligare att pojkar oftare än flickor reagerar med att utveckla ett aggressivt beteende. Men han påpekar att det finns forskning som pekar i olika riktning. Det finns forskning som visar på att flickor får mer problem med aggressiva beteenden än pojkar och så finns det forskning som visar på motsatsen.¹⁰¹

Utifrån ett normkritiskt perspektiv kan man också ställa sig frågan vad som är inåtvänt och utåtriktat beteende. Självskadebeteende riktas visserligen emot den egna kroppen, men den som utför handlingen sänder samtidigt signaler till sin omgivning. På så sätt kan även ett inåtvänt beteende ses som en fysisk, aggressiv och våldsam handling som riktar sig ut till andra.¹⁰² Utifrån kulturella koder och hur genus skapas så finns det forskare som menar att det påverkar hur pojkar och flickor förhåller sig till svåra livshändelser, exempelvis våld i nära relationer.

Det är vanligare att pojkar försöker ta kontroll över situationen genom utåtagerande beteende, medan det är vanligare att flickor vänder uppmärksamheten mot sig själva för att försöka komma fram till vad de gjorde för fel. En annan faktor att ta hänsyn till är också hur det påverkar pojkar och flickor att uppleva våld i nära relationer där de uppfattar pappa som överordnad och mamma som underordnad. Det är något som också påverkar barnens syn på vad som är manligt och kvinnligt.¹⁰³

Risikfaktorer för att barn ska utsättas för våld

Det finns flera faktorer som ökar risken för att barn ska utsättas för våld. Några av dessa faktorer är att det i familjen förekommer missbruk, kriminalitet, ekonomiska svårigheter eller social utsatthet, eller att en förälder lider av en psykisk sjukdom. Men det som allra mest ökar risken är att den ene föräldern utsätter den andra föräldern för

våld.¹⁰⁴ Enligt en nationell kartläggning 2011 av Stiftelsen Allmänna Barnhuset så löper barn i familjer där det förekommer våld mellan föräldrarna tio gånger så hög risk att själva utsättas för våld.¹⁰⁵ När pappan eller styvpappan är våldsam emot mamman så är han enligt olika undersökningar i upp till 60 procent av fallen även våldsam emot barnet.¹⁰⁶

Skyddande faktorer för barn som lever med en våldsam förälder

Skyddande faktorer är förmågan att hantera det man upplever i sin vardag och en känsla av sammanhang i sin vardag. Det finns också individuella egenskaper hos barnet som kan verka skyddande, exempelvis barnets sociala och kognitiva förmåga.¹⁰⁷

Gott självförtroende hos barnet är en skyddande faktor. Likaså att ha en god relation till den förälder som inte är våldsam och hotfull. Det är bra om barnet har en möjlighet att prata med den föräldern om det som den våldsamma föräldern gör. Andra skyddande faktorer för barnet är att ha bra relationer till personer utanför familjen och en förmåga att ta emot stöd från dem. Det kan exempelvis vara släktingar, kompisar och personal i skolan eller förskolan.¹⁰⁸

Vad gör barnet när pappan är våldsam mot mamman?

Barnet är både ett offer och en aktör

Carolina Överlien har i flera år forskat om barn och våld i nära relationer. Liksom Allan Wade och Linda Coates tycker hon det är viktigt att se den våldsutsatte både som offer och aktör. Men hon betonar att barnet ska kunna ses som både offer och kompetent aktör utan att för den sakens skull belastas med ansvar för det som sker. Det är alltid förövaren som har ansvaret för sina handlingar.¹⁰⁹

Barnets olika sätt att göra motstånd emot våldet

Det finns många beteenden och tankar som utifrån Wades och Coates synsätt kan ses som uttryck för motstånd. Det kan handla om att slå

tillbaka men också om att uthärda, vägra lyda och opponera sig mot alla typer av våld, såväl fysiskt som psykiskt. Många gånger kan det vara så att offret befinner sig i ett så ojämnt styrkeförhållande att han eller hon inte kan göra något öppet motstånd. Som barn kan man då spela med i det som föräldern säger genom att säga det som föräldern vill höra, eller hålla med om föräldrarnas olika påståenden men bakom det gömma sina egna verkliga tankar och åsikter. Att göra motstånd i tanken kan vara ett sätt att bevara sin stolthet och värdighet.¹¹⁰

Barn kan utveckla många olika beteenden som utifrån Allan Wades beskrivning tjänar till att göra motstånd emot det våld som pappan utsätter mamman och barnen för. Till exempel kan de skolka eller säga att de är sjuka för att få vara hemma och se vad som händer. De blir även vaksamma på vad som händer mellan föräldrarna och är känsliga för tecken som kan tyda på att nya våldssituationer kan uppstå.

Barnet kan försöka avleda pappa när han är irriterad och arg genom att börja prata med honom för att han ska lugna ner sig. Barnet kan också låtsas vara på pappas sida genom att hålla med honom om det han säger om mamma. Barnet kan även ta på sig skulden för något det inte har gjort men som pappa påstår att barnet har gjort.

Barnet kan också känna att det är bäst att hålla sig ur vägen som ett sätt att minska pappas irritation. Till exempel kan barnet hålla sig vaket tills alla sover som ett sätt att känna sig trygg med att inget kan hända den natten. Detta leder i sin tur till sömnbrist.

När pappa blir våldsam kan barnet vilja vara nära mamma i hopp om att våldet inte ska bli lika allvarligt då. Barnet kan då försöka gå emellan fysiskt och verbalt för att försöka stoppa pappa.

När det gäller sexuella övergrepp mot barnet så kan hon eller han göra motstånd genom att hålla sig på avstånd från den som har utsatt barnet eller sova hos någon i familjen som hon eller han känner sig skyddad hos.¹¹¹ Barnet kan också dra sig undan från våldet genom att låsa in sig på toaletten eller sitt rum, gömma sig under sängen eller försöka stänga ute ljuden från våldet genom att spela spel på datorn eller lyssna på musik.¹¹²

Vanliga tankar och känslor hos barnet

I en undersökning i USA studerade man barn mellan sju och tolv år som varit med om upprepat våld mot sina mammor. De vanligaste känslorna hos barnen när våldet pågick var sorgsenhet och ilska. Nästan alla barn uppgav att de var rädda för vad som skulle hända under tiden som våldet pågick och för vad som skulle hända efteråt. Den vanligaste rädslan hos barnen handlade om att mamma skulle bli skadad eller till och med dödad. En fjärdedel av barnen uppgav att de inte kunde minnas vad de tänkte när våldet hände. De barn som blivit arga när våldet pågick verkade tro att de kunde stoppa våldet. De barn som blivit ledsna verkade inte tro att de kunde göra något åt det som skedde.¹¹³

När pappan betar sig hotfullt, skriker, knuffas eller slåss, kan barnet hamna i konflikt som handlar om att hämta hjälp genom att ringa polisen. Om mamman signalerar att hon inte vill att någon utifrån ska blanda sig i blir det komplicerat för barnet. En annan konflikt är att barnet kan vara rädd för att pappan ska hamna i fängelse om barnet berättar för någon utanför familjen vad som pågår.¹¹⁴

Affektreglering och mentalisering – viktiga steg i barnets utveckling

Vi ska nu börja fördjupa oss i barnets psykologiska utveckling, med hjälp av begreppen affektreglering, mentalisering, anknytning och trauma. De hänger ihop på följande sätt: barnet lär sig av sina föräldrar att mentalisera och att på så sätt få möjlighet att reglera sina affekter. Det här sker inom ramen för anknytningsrelationen. Allt det här hänger sedan samman med hur robust eller känsligt barnet är inför de potentiellt traumatiserande händelser som våld i nära relationer innebär.

Vad är affekter?

Affekter är ett ickeverbalt system som påverkar vårt sätt att tolka omvärlden och agera i relation till den. Det finns nio grundaffekter, välbehag, intresse, förvåning, ilska, rädsla, ledsnad, avsmak, avsky och skam. Affekterna fungerar som förstärkare av små signaler omkring

oss och inom oss. Det kan vara ett litet tecken hos en annan person, något i blicken, mimiken, hållningen eller tonfallet som räcker för att å ena sidan väcka starka affektsignaler om att nu är det fara å färde. Eller att det å andra sidan gör att man känner sig alldeles varm i kroppen av välbehag och att man vill vara nära den personen som gör att man känner så. Affekterna främjar vår överlevnad genom att de sätter igång vårt motivationssystem till att – förenklat sett – närma oss eller dra oss undan ifrån den eller det som väcker affekterna.

Affekter varar kort tid, många gånger bara några sekunder. Känslor är mer långvariga än affekter och förenklat kan man säga att känslor är uttryck för hur affekterna upplevs. Begreppen affekter och känslor går in i varandra och därför kommer båda begreppen användas som likvärdiga i den fortsatta texten. Processen från det att en affekt väcks till att vi agerar utifrån den sker för det mesta automatiskt utan att vi är medvetna om den. Förståelsen för vad det var som hände kommer oftast först efteråt. Men om man har en god förmåga att reflektera över sina affekter och vilka impulser till handling de väcker så har man en större möjlighet att förstå sina egna känslor och sin egen handlingsvilja och på så sätt får man en större möjlighet att påverka sitt agerande i olika situationer. Även sådana som väcker oro och rädsla.¹¹⁵

Vad är mentalisering?

Genom att vi kan reflektera över våra affekter och känslor kan vi förstå oss själva och våra handlingar bättre. På så sätt har vi också större möjligheter att leva oss in i andra och därigenom förstå deras känslor och handlingar. Det här är förenklat sett innebörden i att mentalisera.¹¹⁶ Den här förmågan att förstå och analysera vårt eget eller andras mentala liv är inte medfödd. Ett barn lär sig det genom att bli speglad av sina föräldrar för att först börja förstå sig själv för att därefter kunna börja förstå andra människor. Det här är något som sker inom ramen för barnets anknytningsrelationer till föräldrarna. Föräldrar som är lugna, trygga och känslomässigt tillgängliga för barnet har en större möjlighet att lära barnet det här än föräldrar som inte är så känslomässigt tillgängliga och som är upphov till oro och rädsla hos barnet.¹¹⁷

Kvaliteten på den nära relationen mellan barn och förälder påverkar barnets möjligheter att tillägna sig en god mentaliseringsförmåga och därmed förmågan att reglera sina affekter.¹¹⁸ Mentaliseringen sker mestadels utan att vi är medvetna om det. Det är något som gör det möjligt för oss att uppfatta och tolka andra personers handlingar utifrån deras intentioner. En god mentaliseringsförmåga gör det möjligt för en person som är tillsammans med andra att förstå vad det är som sker, vart han eller hon ska rikta uppmärksamheten och hur han eller hon kan reglera sina affekter.¹¹⁹ Mentalisering handlar alltså om att förstå såväl sina egna som andras tankemässiga och känslomässiga processer.¹²⁰

Om man har en god mentaliseringsförmåga kan man exempelvis reflektera över den ilska och frustration man känner i stunden i mötet med en person. Då kan man exempelvis kommentera det som sker: "När du säger så där blir jag arg." Om mentaliseringsförmågan inte är så god kan man i stället bli överväldigad av känslan och agera mer impulsivt, exempelvis genom att utbrista: "Du hatar mig!" och sedan springa därifrån.

Förmentaliserande tillstånd: psykisk ekvivalens och låtsasläge

Innan barnet har uppnått en mer mogen mentaliseringsförmåga så tolkar det händelser teleologiskt. Det betyder att det lilla barnet inte förmår ta med bakomliggande intentioner som en faktor för att tolka och förstå andras handlingar. Barnet bedömer i stället handlingen enbart utifrån vad som sker.¹²¹ Först vid två till tre års ålder börjar barnet kunna hantera de två förmentaliserande tillstånden: psykisk ekvivalens och låtsasläge.

Psykisk ekvivalens kännetecknas av att barnet inte kan göra skillnad mellan å ena sidan sina tankar och fantasier och å andra sidan den yttre verkligheten. Om barnet tänker att något är på ett visst sätt, så måste det vara så i den yttre världen.¹²² Ett exempel på det här kan vara att när barnet ska sova i sitt mörka sovrum så blir han eller hon övertygad om att det finns monster under sängen, och när barnet tittar på möblerna i mörkret så är de helt plötsligt förvandlade till skräm-

mande figurer. För barn i den här åldern kan de egna fantasierna bli så överväldigande eftersom de känns så verkliga. Barnet utgår ifrån att personer i omgivningen tänker och känner likadant som barnet själv. Barnet kan inte förstå att olika människor har olika sätt att tänka om och tolka den yttre verkligheten.¹²³ Vid den här mognadsnivån är det inte heller möjligt för barnet att tänka att andra människor kan se på världen på ett annat sätt.

Nästa mognadsnivå kallas för låtsasläget. Då börjar barnet kunna leka fantasilekar. Nu börjar barnet förstå att de inre tankarna och fantasierna inte är detsamma som den yttre världen. Men barnet måste hålla isär de två och klarar inte att betrakta världen utifrån de två perspektiven samtidigt. Barnet kan exempelvis sitta i en låda och låtsas att lådan är en båt på havet, men kan inte samtidigt tänka att det faktiskt är en låda.¹²⁴

Förmågan att mentalisera växer fram

Den egentliga mentaliseringsförmågan börjar barnet uppnå först vid fyra till fem års ålder. Då kan barnet föra samman psykisk ekvivalens och låtsasläge. Det innebär att han eller hon förstår att de egna inre mentala tillstånden är skilda från den yttre världen, vilket barnet inte kan vid psykisk ekvivalens, men att de egna mentala föreställningarna är kopplade till den yttre verkligheten, vilket barnet inte kan i låtsasläget.

Ett barn i den här åldern börjar förstå att olika personer kan ha olika föreställningar om världen och att barnet själv och andra människor kan handla på felaktiga grunder. Det vill säga att barnet förstår att olika personer kan förstå samma situation på olika sätt. Den förställesen gör att barnet kan reglera sina känslor och styra sina handlingar på ett mognare sätt.¹²⁵

För att kunna integrera psykisk ekvivalens och låtsasläge till en sammanhållen mentaliseringsföråga behöver barnet hjälp. Det sker genom lek och undersökande tillsammans med personer som barnet upplever som trygga. Det kan vara antingen vuxna eller äldre barn som står för den hjälpen. På så sätt får barnet stöd att skapa en psykisk

värld där han eller hon vet att dess känslor och tankar visserligen är något som hör till det egna inre, men som samtidigt har samband med yttrevärlden.¹²⁶

När barnet fullt ut omfattar mentaliseringen så kan han eller hon se världen omkring sig utifrån olika perspektiv. Barnet börjar förstå att tankar om yttrevärlden är som representationer för verkligheten, men att de inte är detsamma som verkligheten. Därigenom blir det möjligt för barnet att i tanken leka med verkligheten.¹²⁷

Föräldrarna lär sina barn att mentalisera

Från det att barnet är fött lär föräldrarna barnet att mentalisera. Det första steget är att föräldrarna hjälper barnet att börja förstå sig själv. Det sker genom föräldrarnas benämning av vad barnet känner och varför barnet gör olika saker. Föräldrarna kopplar samman barnets gnyende, gråt och skrik till oro, hunger, ledsenhet och ilska. Men även olika tecken hos barnet att det är tillfreds, glatt, varmt, lugnt benämns. Barnet blir på så sätt speglad av föräldrarna och därigenom börjar barnet lära sig att dess kroppsupplevelser är kopplade till känslor och att det går att tänka om det som sker. Exempel på kroppsupplevelser är att känna sig varm eller kall, svag eller stark, skakig, spänd, avslappnad, lätt eller tung.

Även spädbarnets handlingar benämns på så sätt att barnet har en intention, en avsikt, med att krypa, att titta åt ett visst håll eller att rulla i väg en boll. Nästa steg i utvecklingen är att börja kunna leva sig in i andra personers känslor och bakomliggande motiv för sina handlingar och det är en process som fortsätter vidare med barnet genom förskole- och skolålder och tonår. Det sker genom de dagliga samtal som pågår mellan föräldrar och barn, om olika händelser och om de personer som var inblandade. På så sätt får barnet hjälp att förstå sina egna och andras handlingar, och med tiden får barnet tillgång till allt fler förklaringar till olika händelser.

I förlängningen blir det lättare för barnet att förstå sig själv och personerna i omgivningen, eftersom barnet får en förmåga att förutse vad som kommer att hända i olika sammanhang och att förstå varför det

händer.¹²⁸ Ju mer utvecklad barnets mentaliseringsförmåga är, desto bättre kan barnet hantera konfliktsituationer, stress och olika typer av psykiska påfrestningar.¹²⁹

När barnet inte får hjälp av sina föräldrar att mentalisera

När föräldern är traumatiserad

När barnet drabbas av starka känslor så behöver det en förälder som kan tänka, känna och leva sig in i barnets situation utan att själv överväldigas av de känslor som väcks i föräldern. En förälder som har svårt att mentalisera kan bli skrämmd eller arg på barnet. Det kan bero på att föräldern själv är traumatiserad och när barnet blir argt så kan det väcka upp minnen och känslor kopplade till föräldrarnas egna barn-domsupplevelser eller minnen av att ha blivit utsatt för våld av barnets pappa eller styvpappa. Barnets ilska väcker då känslor som föräldern inte kan hantera på ett integrerat sätt. Föräldern kan då reagera med att känna att barnet är ute efter föräldern, försöker hota eller köra med föräldern eller med flit försöker driva föräldern till vansinne. Det här handlar om föräldrarnas inre bilder av vad som sker och barnet får då ingen hjälp att förstå sina egna känslor och sina intentioner. I stället kan barnet börja se på sig själv som en person som är farlig och skrämmande och som plågar sina föräldrar och att tänka allt det dåliga som händer är barnets eget fel och barnet är värdelöst.¹³⁰

När föräldern begår övergrepp emot barnet

När föräldern misshandlar sitt barn kan det leda till att barnet blir blint för vissa delar av sitt eget tänkande eftersom våldet förhindrar den öppna ömsesidiga reflekterande relationen mellan barn och förälder. Om föräldern slår barnet eller begår sexuella övergrepp kan barnet till exempel få höra att barnet är dåligt och därför förtjänar det, eller att barnet vill det eller till och med tycker om det. I dessa fall hindras barnet från att förstå och koppla samman sina egna känslor med de handlingar som han eller hon utsätts för.¹³¹ Barn som blir så här illa behandlade kan också börja se det som att de inte kan lita på omvärlden och börja se sig själva som värdelösa.¹³²

Det finns många exempel på hur en förälder kan bete sig på ett icke-mentaliserande sätt emot sitt barn, som gör att barnets affektnivå höjs och mentaliseringsförmågan sänks. Barnet kan få höra uttalanden från föräldern som försvarar för barnet att förstå sig själv, sin förälder och den situation som de i stunden delar.

Det kan handla om ett barn som precis har blivit slaget och får höra "Det var ditt fel" eller "Du fick mig att göra det". Föräldern kan även förneka eller förvränga barnets tankar, minnen och känslor. Det kan exempelvis vara en förälder som har slagit sitt barn så att barnet måste få läkarvård, och som på sjukhuset säger att det var barnet som gjort sig illa genom en olyckshändelse. Det kan också vara föräldern som begår sexuella övergrepp mot sitt barn och som sedan säger till barnet att barnet själv ville det och tyckte om det. Det här är exempel på uttalanden som gör det svårt eller i värsta fall omöjligt för barnet att mentalisera. Både för att det motsäger barnets känslor och uppfattningar om vad som sker och för att det gör barnet förvirrat i relation till föräldern. Hur ska barnet förstå de bakomliggande skälen till att föräldern säger sådana saker?¹³³

Barn som sedan småbarnsåren utsatts för övergrepp kan senare skydda sig mot den oro som minnena av övergreppen väcker genom att modifiera sitt eget språk så att olika aspekter kopplade till övergreppen utesluts. Det kan i förlängningen leda till att barnet drar sig undan från sin egen inre mentala värld, och därigenom minskar sin egen förmåga att reflektera över sig själv och sin livssituation.¹³⁴

När barnet inte uppnår en så god mentaliseringsförmåga

Ett barn som har ett tryggt anknytningsmönster har lättare att lära sig mentalisera. Barn med ett otryggt eller desorganiserat anknytningsmönster får det svårare. Vid situationer som väcker oro och rädsla kan de tolka orsaksförhållanden utifrån antingen teleologiskt tänkande, psykisk ekvivalens eller låtsasläge.

Barn med teleologiskt tänkande sätter likhetstecken mellan vad den andra personen gör och vad som var avsikten med handlingen. Man kan säga att de tolkar andras handlingar bokstavligt. De ser ingen

skillnad mellan vad en person gör och vilka bakomliggande intentioner personen kunde ha haft.¹³⁵

Barn som befinner sig på nivån psykisk ekvivalens ser sina känslor och tankar som om de är den sanna verkligheten. Det är svårt för dem att förstå att någon annan kan tänka och känna på ett annat sätt än vad de själva gör. Barnens uppfattning om vad andra tänker och känner påverkas därför väldigt mycket av deras eget stämningsläge. De handlar ofta snabbt utifrån sina impulser utan att kunna hålla dem tillbaka. De har ofta svårt att använda sig av sin fantasi när de leker. Det beror på att de upplever sin egen fantasi likställd med verkligheten och det kan därför bli väldigt skrämmande för dem att leva ut sina fantasier i leken. Den rädsla som då väcks kan vara omöjlig för barnen att hantera och leken blir kaotisk och impulsstyrd.

Barn som fungerar på nivån låtsasläge har en svag koppling mellan sina egna tankar och känslor och sin omgivning. De har ofta svårt att vara i nära relation med andra. Deras lek kan vara fantasifylld men samtidigt tom på känslor och många gånger är leken repetitiv. Barn som på det här sättet lever i en fantasivärld saknar många gånger en kontakt mellan sina känslor och sin kropp, och de har svårt att lägga märke till och förstå sin kropps signaler.¹³⁶ Barn som inte lär sig att mentalisera på ett mer integrerat sätt kan även när de blir vuxna tänka och reagera på en förmentaliserande nivå när de blir stressade eller skrämda.¹³⁷

Anknytning – den första och viktiga relationen

Nästa viktiga begrepp när det gäller barns utveckling är anknytning. Barn som är med om att pappa misshandlar mamma löper stor risk att få problem som är relaterade till anknytning.

Vad är anknytning?

Anknytningsbeteendet är ett medfött biologiskt grundat beteende som har sitt ursprung i att barnet är helt beroende av sina föräldrar, eller andra nära omvårdnadspersoner, för att överleva.¹³⁸ Många av den nutida människans beteenden har sitt ursprung från den tid då

människan inte hade fasta boplatser utan förde en nomadtillvaro i små grupper. I den miljön var barnen för sin överlevnad helt beroende av sina omvårdnadspersoner i gruppen. När barnen blev rädda sökte de sig från det skrämmande till en omvårdnadsperson som kunde skydda dem, reglera deras starka känslor och därigenom se till att de åter kände sig lugna och trygga.¹³⁹ Så är det även i dag när ett barn blir skrämt, oroligt eller frustrerat på ett sätt som barnet inte själv kan hantera. Då aktiveras barnets anknytningsbeteende och han eller hon signalerar till sina föräldrar för att få hjälp.¹⁴⁰

Barnets trygga plats är alltså inte en specifik plats utan de personer som barnet har knutit an till. Det vanligaste är att det är föräldrarna. Utifrån barnets perspektiv finns ingen annan trygg plats och hon eller han kommer att fortsätta söka sin tillflykt dit även om det är fråga om en förälder som försummar, slår eller avvisar barnet.¹⁴¹

Ett sätt att få skydd, tröst och ökad förståelse

Anknytningsbeteendet handlar inte bara om att få skydd. Det handlar också om att barnet behöver en trygg anknytningsrelation i vilken hon eller han får hjälp av sina omvårdnadspersoner att lära sig förstå sig själv och andra. Därigenom kan barnet lära sig att fungera bra i relationer.¹⁴² Föräldrarnas samspel med barnet är viktigt. Under barnets första levnadsår är en av föräldrarnas viktigaste uppgifter att låta barnet få uppleva händelser där han eller hon kan förvänta sig att inte bli överväldigad av föräldrarnas ageranden och känslouttryck. Då kan barnet lita på en stabilitet i tillvaron tillsammans med föräldrarna, vilket i sin tur gör att barnet kan behålla en trygg känsla av nyfikenhet i sitt möte med omvärlden.¹⁴³

Föräldrarnas omvårdnadsbeteende

Barnets anknytningsssystem motsvaras hos föräldrarna av omvårdnadssystemet. Det är ett beteendesystem som motiverar föräldern att hjälpa och skydda sitt barn. När föräldern är i kontakt med sitt barn och då kan skydda, trösta och lugna barnet så leder det till att barnets anknytningsbeteende sätts i viloläge. Barnet slutar att larma om

hjälp.¹⁴⁴ När barnet känner sig tryggt igen kan det nyfiket utforska sin omvärld. Så snart barnet tolkar något som skrämmande så aktiveras anknytningsbeteendet och barnet söker hjälp och skydd. Barnet pendlar mellan att utforska det som känns lagom spännande och att söka skydd för det som känns skrämmande.¹⁴⁵

Barnets anknytningsmönster och inre arbetsmodeller

När barnets signaler väcker samma bemötande från föräldrarna ett flertal gånger så kommer minnet av dessa att bilda förväntningar hos barnet om hur det är att vara tillsammans med sina föräldrar. I det här fallet hur det är att vara med sina föräldrar när man behöver hjälp. Om det här fungerar tillräckligt bra kommer barnet bära med sig förväntningar om att det kan räkna med att det finns någon annan där ute som kommer att hjälpa barnet med skydd, värme, mat och trygghet.¹⁴⁶ Barnets anknytningsbeteende handlar om att säkerställa både det fysiska skyddet och möjligheten att bli lugnad, det vill säga att få hjälp av sina föräldrar att reglera starka känsloupplevelser för att kunna känna sig tryggt igen.

I mötet mellan barnet och föräldrarna uppstår hela tiden situationer då föräldrarna på olika sätt måste möta sitt barns signaler och svara upp emot dem. Föräldrarna försöker på olika sätt hjälpa barnet att reglera sina känslor, exempelvis att gå från att vara frustrerad till att vara lugn och nöjd. Men det kan också bli så att föräldrarna av olika skäl inte förmår att svara upp emot barnet på ett bra sätt och i värsta fall kan det vara så att föräldrarna själva är upphov till barnets rädsla och obehag. Oavsett vilket så lagrar barnet dessa erfarenheter som inre arbetsmodeller. De fungerar som modeller för barnets uppfattning och förväntningar på hur det är att vara tillsammans med andra. Det här är en process som påbörjas när barnet föds.¹⁴⁷ Redan vid ett års ålder har barnet utvecklat förväntningar på hur det ska bemötas av sina föräldrar i olika situationer. De här inre förväntningarna kallas för inre arbetsmodeller. Barnets inre arbetsmodeller verkar bortom barnets medvetande och blir sammanvävda med barnets anknytningsmönster.¹⁴⁸

Under barnets första fem år så organiseras barnets reaktioner kopplade till säkerhet och fara inom ramen för anknytningsystemet. Barnet är då fortfarande helt beroende av sina föräldrar för att klara sig.¹⁴⁹

Överföring av anknytningsmönster mellan generationerna

Föräldrar med trygg anknytningsstil har tre till fyra gånger större chans att deras barn utvecklar ett tryggt anknytningsmönster än föräldrar som har otrygg anknytningsstil. Det handlar inte om genetisk ärftlighet utan är kopplat till frågor om temperament hos föräldrar och barn samt under vilka omständigheter de lever tillsammans.¹⁵⁰

Vilken anknytningsstil barnet utvecklar påverkar utvecklingen av barnets sociala intelligens och föräldraskapet är nyckelfaktorn i hur barnets anknytningsystem kommer utvecklas.¹⁵¹

Olika faser i utvecklingen av barnets anknytningsmönster

Spädbarnet är helt utlämnat till vuxna för att kunna överleva. När spädbarnet känner obehag eller rädsla så behöver det hjälp. Det kan exempelvis handla om ont i magen, att blöjan är blöt, hunger eller att barnet fryser. Barnet kan inte själv göra något åt situationen och börjar då att gny, gråta eller skrika. Den vuxne måste finnas till hands och kunna förstå vad det är som händer. När den vuxne ger barnet hjälp så benämmer den vuxne för barnet vad som händer med barnet och på vilket sätt den vuxne kommer att hjälpa barnet.

När barnet är tre till fyra månader kan han eller hon både påkalla föräldrarnas uppmärksamhet genom att påtala att något inte är bra, och hålla kvar föräldern hos sig genom att le och sträcka sig mot föräldern. Barnet börja på ett mer viljestyrt sätt kunna kontrollera sina signaler och det låter sig nu inte lika lätt tröstas av andra än sina föräldrar.

När barnet är mellan sex och sju månader brukar det börja kunna krypa och kan på så sätt själv röra sig för att komma närmare eller längre ifrån. Barnet börjar nu bli tydligare i sina protester, till exempel när föräldern lämnar rummet. Barnet kan använda sig av tidigare erfarenheter för att veta hur det ska göra, exempelvis gråta för att få tröst eller själv krypa efter för att hålla kvar närheten.

Mellan ett och ett halvt och tre års ålder stabiliseras barnets anknytningsmönster och dess sätt att möta omvärlden. När barnet blir äldre så utvecklas dess tanke- och språkförmåga. Barnets symboliseringsförmåga utvecklas och det börjar kunna tänka om sin anknytning. Det vill säga, om barnet är på förskolan och något händer som skrämmer barnet eller gör det ledset så måste barnet inte längre ha omedelbar kontakt med föräldern. I stället kan barnet tänka att det kommer få tröst av föräldern när barnet blir hämtat på eftermiddagen. Bara tanken på att barnet kommer att få hjälp av föräldern kan vara tröstande i stunden. Från att ha varit helt utlämnad i stunden till sina föräldrar så har barnet över tid samlat på sig erfarenheter av hur man får hjälp i olika situationer och barnet börjar nu kunna hjälpa sig själv genom att trösta sig själv i väntan på att få tröst senare av sina föräldrar.¹⁵²

Trygg anknytning

Under barnets första levnadsår är en av de viktigaste uppgifterna för föräldrarna att i samspelet med barnet låta barnet få uppleva händelser tillsammans med föräldrarna som gör att barnet kan förvänta sig att inte bli överväldigad av föräldrarnas ageranden och känslouttryck. I stället behöver barnet kunna lita på en stabilitet i tillvaron tillsammans med föräldrarna som gör att barnet kan behålla en trygg känsla av nyfikenhet i sitt möte med omvärlden.¹⁵³

En trygg anknytning är en förutsättning för att barnet ska få hjälp av föräldrarna att lugna ner sig när barnet är stressat. Att barnet har föräldrar som är tillgängliga för barnet fysiskt, mentalt och känslomässigt gör det möjligt för dem att hjälpa barnet lära sig att reglera sina känslor och att tänka och förstå vad det är som händer, det vill säga att mentalisera.¹⁵⁴ Barn med desorganiserat anknytningsmönster men i viss mån även de barn som har otrygg-undvikande eller otrygg-ambivalent anknytningsstil kommer ha svårare att mentalisera på ett integrerat sätt. Detta gäller särskilt vid situationer som väcker oro och rädsla.¹⁵⁵

Otrygg anknytning - undvikande eller ambivalent

Barn som lever i en familj där det förekommer våld lever många gånger i ett ständigt förhöjt spänningstillstånd och är ständigt ängsliga vilket gör att anknytningssystemet inte riktigt stängs av och därmed blir det inte tillfälle för det trygga utforskandesystemet att styra barnets aktiviteter i att undersöka världen. I stället blir tillvaron präglad av ängslighet och osäkerhet. Det blir en fråga för de barnen att lära sig leva med rädslan snarare än att vara nyfikna och lära sig nya saker.¹⁵⁶ Om det blir så att barnet får flera erfarenheter av att inte bli tröstat och lugnat av föräldern, att barnet inte lugnar sig eller att det onda inte går bort, så utvecklar barnet ett annat förhållningssätt till sin förälder. Barnet utvecklar då en otrygg anknytningsstil, antingen undvikande eller ambivalent.¹⁵⁷

Barn som har ett undvikande anknytningsmönster har lärt sig utifrån sina erfarenheter att kontaktsökande leder till avvisande och ökat avstånd från föräldern. Det leder till att deras anknytningsbeteende avaktiveras och barnet slutar att signalera efter hjälp till föräldern och på så sätt öka chansen att föräldern ska fortsätta vara kvar i barnets närhet.

Barn som utvecklar ett ambivalent anknytningsmönster gör det utifrån sina erfarenheter av att föräldern är nyckfull i sättet att svara upp emot barnet. Ibland är föräldern tillgänglig för barnet men för det mesta frånvarande. Samspelet mellan barn och förälder utgår då mycket från föräldrarnas behov. Barnets anknytningsbeteende blir överaktiverat som ett sätt att försäkra sig om föräldrarnas närhet. Barnets uppmärksamhet är också ständigt riktad mot föräldern. Barnet är mycket känsligt för separationer och har svårt att ta emot tröst och lugna ner sig. De här två otrygga men ändå organiserade anknytningsmönstren ger barnet en känsla av kontroll. Rädslan går då att styra över.¹⁵⁸

Otrygg anknytning - desorganiserad

Om barnet är med om att bli skrämmd eller på annat sätt känslomässigt övergiven i relation till föräldrarna klarar det inte av att upprätthålla ett organiserat anknytningsbeteende.¹⁵⁹ En förälder som i relationen till sitt barn framstår som skrämmande eller skrämmd gör att barnet blir

rädd och så förvirrad att det inte kan hålla kvar någon ordnad strategi för hur det ska kunna få närhet och skydd från föräldern. För barnet blir det en krock mellan rädslossystemet och anknytningssystemet. Det förstnämnda gör att barnet försöker dra sig undan och anknytningssystemet att barnet försöker närma sig.¹⁶⁰ När barnet blir skrämt så driver anknytningssystemet på att det ska söka sig till föräldern men när barnet gör det så närmar barnet sig det som skrämmer. Nya flyktimpulser väcks som i sin tur gör att barnet söker närhet. Det blir då fråga om en rädsla utan lösning för barnet.¹⁶¹

Skrämmande beteenden för barnet handlar inte bara om direkt fysiskt eller psykiskt våld. Det handlar också om att föräldern kan ha egna olösta trauman eller förluster som på olika sätt påverkar förälderns tankar och känslor i nuet. Vid sådana situationer agerar föräldern utifrån tankar och känslor som utifrån barnets perspektiv inte hänger ihop med nuet. Förälderns agerande blir då skrämmande och förvirrande för barnet. Det kan vara så att mamman är traumatiserad av det våld som pappan har utsatt henne för. Om hon får en ofrivillig skrämmande minnesbild, en flashback, när hon är tillsammans med barnet kan hon reagera med att plötsligt se skrämmd eller frånvarande ut. Barnet förstår inte vad det är som händer och blir själv rädd och förvirrad. Det kan också vara så att föräldern uppför sig hotfullt emot barnet på ett sätt som skulle kunna ses som lek, men där föräldern inte har signalerat tydligt att det är lek. Det kan också handla om att föräldern närmar sig barnet på ett alltför invaderande sätt. De här beteendena uppstår snabbt och går över snabbt och barnet blir sedan ensamt med sin rädsla och förvirring.

När en förälder dissocierar blir känslan av övergivenhet hos barnet ännu större än när föräldern betar sig skrämt eller skrämmande emot barnet. Då föräldern som dissocierar inte reagerar på barnets kontaktförsök så upphör relationen utifrån barnets perspektiv. När föräldern sedan är tillbaka i kontakt så kommer barnet fortsätta vara ensam med sin upplevelse eftersom föräldern själv i de flesta fall inte kommer förstå att något har hänt som har varit skrämmande för barnet.¹⁶²

Barnet kan utveckla kontrollerande relationsmönster

Barn som flera gånger har varit med om skrämmande händelser med en dissocierande förälder eller en våldsutövande och en våldsutsatt förälder riskerar med tiden att utveckla inre arbetsmodeller som är osammanhängande och kaotiska. Det leder till att barnet får en föreställning om att nära relationer är farliga och mot slutet av förskoleåldern kan barnet utveckla olika kontrollerande relationsmönster i förhållande till föräldrarna.¹⁶³ Enligt David Howe, professor i socialt arbete, blir då rollerna mellan barnet och föräldern omkastade. Barnet stänger ner sina egna anknytningsbehov, och möter i stället föräldrarnas behov genom att antingen bli omvårdande eller bestraffande. Det blir ett sätt för barnet att möta föräldrarnas skrämmande eller hjälplösa omvårdningsstil. Howe beskriver tre kontrollerande beteendemönster, som för barnets del tjänar till att antingen försäkra sig om föräldrarnas närhet och tillgänglighet, eller att hålla ifrån sig sina skrämmande minnen genom att bete sig aggressivt och därigenom uppnå en känsla av kontroll.¹⁶⁴

1. Barnet blir tvångsmässigt fogligt

Med detta beteende försäkras barnet om närheten till föräldern genom att bete sig på ett ödmjukt och eftergivet sätt. Barnet blir väldigt upptaget av att göra rätt och kan utveckla ett tvångsmässigt beteende. När barnet inte är med sin skrämmande förälder så kan hon eller han bete sig aggressivt och eftersom barnet är vant vid att vara så lite i kontakt med sina egna känslor så kommer det inte vilja kännas vid sin egen ilska. Därigenom blir det svårt för barnet att ändra på sitt beteende. När barnet blir äldre kan det lägga sig till med en glad och uppmuntrande stil gentemot föräldern. Barnet kan bli väldigt känsligt för andras signaler och blir inriktat på att uppfylla andras förväntningar och hålla tillbaka sina egna känslor.

2. Barnet blir tvångsmässigt omvårdande

Om föräldern framstår som skrämmd, känslomässigt återhållen eller tillbakadragen för barnet utan att barnet förstår varför så kan det väcka

rädsla hos barnet. Barnets fokus hamnar på att väcka föräldern till liv, exempelvis genom att försöka få föräldern att bli glad. Rollerna kastas om och barnet börjar hålla tillbaka sina egna behov och riktar i stället in sig på att ta hand om föräldern som ett sätt att bibehålla en känslomässig relation. Det här kan även generaliseras till andra relationer och så fort barnet ser att någon annan har bekymmer så blir barnet oroligt och försöker då se till att lätta den andres bekymmer.

3. Barnet börjar hålla borta rädslan med aggressivitet

Ett barn med detta beteende saknar tillit till sina föräldrar när det gäller att få hjälp och stöd när barnet behöver det. När barnet har blivit skrämt så kan föräldern ha varit frånvarande eller själv varit upphov till barnets rädsla. I de situationerna sjunker inte barnets spänningsnivå och barnet blir oroligt och aggressivt, vilket i sin tur kan väcka föräldrarnas irritation och ilska emot barnet. För barnets del blir det bara barnet själv som står för någon förutsägbarhet och trygghet, medan vuxna som försöker ge omsorg inte går att lita på.

Barnet försöker ta hand om sig själv genom att se till att ingen annan försöker ta hand om barnet. Barnet kan också försöka bestämma över och köra med föräldern. Som ett sätt att skydda sig själv psykiskt kan barnet identifiera sig med aggressorn, det vill säga lägga sig till med den skrämmande föräldrarnas beteenden och på så sätt hålla borta känslor av rädsla och maktlöshet. Det här leder till problem för barnet i alla relationer genom att barnet ofta betar sig aggressivt och kontrollerande och ofta får höra att det är skrämmande och dåligt. Det leder i sin tur ofta till en ond cirkel eftersom barnets beteende förstärks.

Barnet kan känna sig kraftfullt genom sitt beteende, men samtidigt känna sig skrämmande och dåligt utifrån hur hon eller han påverkar andra. Barnet har svårt att tolka både sina egna och andras känslor, och får lätt för sig att andra är arga och ute efter att skada honom eller henne. Barnet är ofta rastlöst och har en hög spänningsnivå, blir lätt förolämpat och får lätt aggressionsutbrott. Barnet tycker inte om att bli berört och hålet, visar lite ögonkontakt, har svårt med kamratrelationer och att leka.¹⁶⁵

Anknytningsmönster hos barn som upplever våld i familjen

Barn som utsätts för psykisk misshandel av sina vårdnadshavare löper en oproportionerlig risk att utveckla otrygg anknytning, särskilt desorganiserad anknytning.¹⁶⁶ I en metaanalys från 1992 då flera olika forskningsprojekt om anknytningsmönster jämfördes blev resultatet att den ”normala” fördelningen av anknytningsmönster hos barn är följande: trygg anknytning 55 procent, undvikande anknytning 23 procent, ambivalent anknytning 8 procent och desorganiserad anknytning 15 procent. Det är att jämföra med den gruppen som har varit utsatta för våld i familjen. Trygg anknytning 9 procent, undvikande 29 procent, ambivalent 10,5 procent och desorganiserad 51,5 procent.¹⁶⁷ Det finns också forskning som hävdar att barn som upplever att en av föräldrarna blir utsatt för våld av sin partner eller barn som själva blir direkt utsatta för våld av någon av föräldrarna i 70 procent av fallen utvecklar desorganiserad anknytning.¹⁶⁸

Anknytningsmönstren är dock flexibla och föränderliga livet igenom. Barnets och tonåringens anknytningsmönster kan påverkas av stöd från omgivningen eller ändrade levnadsförhållanden. Det kan röra sig om att barnet eller ungdomen har goda relationer till andra personer i familjen eller släkten eller stöd genom insatser från socialtjänsten eller barn- och ungdomspsykiatri. Det kan också handla om att barnet kommer bort ifrån en otrygg och skrämmande livssituation och i stället får leva i en tryggare och mer förutsägbar tillvaro. När barnet sedan växer upp kan det som ung vuxen eller vuxen få upprepade nya goda erfarenheter av hur det är att vara i nära relation till en annan människa. Det kan då handla om relationen till ens partner eller sin terapeut om det är så att man går i terapi.¹⁶⁹

Trauma – när rädslan lever vidare

Vad är traumatisk stress?

Traumatisk stress uppstår när man ställs inför en situation där man upplever att det inte är möjligt att vare sig kämpa eller fly. Potentiellt traumatiserande händelser kan delas in i tre kategorier. Opersonliga är de som sker i relation till naturkatastrofer och olyckor. Interperso-

nella trauman orsakas av andra människor, det kan exempelvis vara rån, misshandel och krig. Anknytningstrauman sker inom ramen för anknytningsrelationen. Det kan vara fråga om fysiskt våld, sexuella övergrepp och känslomässigt övergivande.¹⁷⁰

Om man drabbas av posttraumatiskt stressyndrom, PTSD, fortsätter man att reagera som om det som skrämde en fortfarande pågår. Traumat är alltså inte händelsen i sig utan vad som sker i nervsystemet efter händelsen.¹⁷¹ Ofrivilliga påminnelser kan ske genom mardrömmar, flashbacks vilket kan väcka ångest- eller panikreaktioner eller känslan av att vara paralyserad av skräck eller vilja fly i väg. För att hindra sig själv att bli påmind kan det antingen bli så att man försöker låta bli att tänka på sådant som kan väcka skrämmande minnen, eller att man undviker platser eller situationer som också kan väcka minnen till liv som man vill hålla borta. Det är ofta så att man inte vill prata om det skrämmande man har varit med om. Undvikandet kan även ta sig uttryck i att man drar sig undan från andra människor, att man hela tiden håller sig upptagen med olika aktiviteter eller att man blir känslomässigt stum. Det senare påverkar ens förmåga att njuta och känna glädje eller kärlek.

PTSD kan vara förknippat med antingen förhöjd eller sänkt anspänning. Förhöjd anspänning kännetecknas av att den drabbade har svårt att komma till ro, är lättskrämd, vaksam, lätt blir irriterad och får vredesutbrott. Det kan också leda till att personen får panik- eller ångestreaktioner. Sänkt anspänning kan leda till att han eller hon känner sig avstängd i kroppen eller känslomässigt stum, frånvarande och tom på tankar och oförmögen att prata eller röra på sig.¹⁷²

Om oron och rädslan stiger till en nivå som inte är möjlig för barnet att uthärda kan det leda till att barnet börjar dissociera. Dissociation betyder delning eller fragmentering, det handlar för det mesta om att den känslomässiga och fysiska upplevelsen hålls isär från tankarna om det som sker.¹⁷³ Man kan säga att barnet drar tillbaka sina känslor och då reducerar sin medvetenhet om vad det är som händer. Om ett barn dissocierar när han eller hon ser pappa slå mamma kan det efter att händelsen är över kännas som att det inte riktigt har hänt. Barnet kan också

dissociera genom att uppleva vad som sker men hålla känslorna och kroppsupplevelserna ifrån sig. Barnet kan då minnas händelseförloppet men inte hur det kändes i barnets kropp och vilka känslor som väcktes.¹⁷⁴

Risken för utveckling av posttraumatiskt stressyndrom ökar om händelserna är återkommande och känslomässigt intensiva, om det är våld och aggressivitet som riktas mot en för barnets trygghet viktig person, oftast är det då frågan om en förälder.¹⁷⁵ Det är inte alla barn som blir traumatiserade av det våld som de upplever i familjen, men ju svårare familjeförhållanden barnen växer upp i, desto större risk att barnets psykiska hälsa och utveckling påverkas negativt.¹⁷⁶

Traumasyntom i olika åldrar

Spädbarn och barn i förskoleåldern

Små barn kan inte försvara sig på samma sätt som äldre barn. De kan inte heller prata om det de är med om på samma sätt som äldre barn. Det är vanligt att de blir undvikande, lättirriterade, arga och rädda för olika saker. Det kan bli så att de tystnar och drar sig undan vilket kan vara tecken på att de dissocierar. Barnet kan tappa tidigare uppnådda förmågor, bete sig och prata på ett barnsligare sätt och få problem med sömngångning. Om barnet har upplevt våld i nära relationer under lång tid kan det leda till försenad utveckling hos barnet. Andra symtom på stress hos spädbarn och förskolebarn är att de blir hyperaktiva eller att de "stänger ner" och drar sig undan från andra. Det kan också visa sig i överdriven blyghet, otröstbar gråt eller häftiga utbrott.

Barnet kan vara överväldigat av känslor som tar sig uttryck i repetitiv lek som på olika sätt berör de traumatiserande händelserna. Den här typen av lek präglas av dess avsaknad av fantiserande och variation. Att ha blivit utsatt för våld eller sett någon annan bli det kan barnet återgestalta i lek med dockor eller andra figurer. I leken brukar båda rollerna, som offer och förövare, gestaltas.¹⁷⁷ Småbarn kan bli rädda för mörker och monster, de kan efterfråga ett ökat beskydd från vuxna exempelvis genom att vilja bli burna eller ständigt vilja vara i närheten av en vuxen. Både separationsångest och främlingsrädsla kan förstärkas.

Andra saker som kan ske är att det som tidigare har varit fungerande rutiner för barnen helt plötsligt inte är det och barnet i stället protesterar mot att göra saker som det tidigare har gjort, eller så kommer barnet med ständiga frågor om vad som ska hända, frågor som barnet ställer för att hantera sin egen oro.¹⁷⁸ Olika tecken på att barnet bär mer känslor än det klarar av är att det får plötsliga utbrott, bits eller sparkar, slänger leksaker omkring sig, hackar på eller mobbar sina syskon eller kamrater.¹⁷⁹

Barn i låg- och mellanstadiet

Hos skolbarn är rädsla och oro dominerande symtom. Deras återupplevelser av svåra minnen kan ta sig uttryck i tankar, fantasier, ofrivilliga minnesbilder och mardrömmar. De har ofta sömnsvårigheter och psykosomatiska besvär som magont, spända axlar eller huvudvärk.¹⁸⁰

Barn i den här åldern kan ha svårt att reglera sina känslor och beteenden vilket kan visa sig genom snabba humörsvägningar eller gråt-attacker. Barnet kan ha låg självkänsla, plågas av skuld- och skamkänslor och ha svårt att lita på andra människor. Barnet kan också ha svårt att förstå och sätta ord på sina känslor vilket kan upplevas som skrämmande. Barnet kan vara väldigt upptaget av att förstå det skrämmande som har hänt och funderar antingen mycket på vad hon eller han ska göra om det händer igen eller förnekar att något ens har hänt.¹⁸¹

Skolgången ställer stora krav och det är ofta i skolan som svårigheterna visar sig, bland annat genom att det inte blir så lätt med kamrater. Det kan bli att de lätt hamnar i bråk eller drar sig undan. Känslor av rädsla och hjälplöshet hos barnet kan visa sig genom ett förvirrat och upprört beteende. Andra traumarelaterade symtom kan vara koncentrationssvårigheter, svårigheter att lära sig nya saker och att slutföra uppgifter. Barnet kan också bli överdrivet vaksamt på vad som sker i dess omgivning vilket gör det svårare att fokusera på skolarbetet. Barnet kan också vara lättskrämt och rastlöst. Tecken på dissociation kan vara om barnet betar sig på ett frånvarande sätt, är väldigt trött eller drömmer sig bort.¹⁸²

Tonåringar och unga vuxna

Tonåringars symtom liknar vuxnas men med skillnaden att tonåringar ägnar sig åt utåtagerande beteenden som kan liknas vid att ”spela upp” vissa delar av de traumatiserande händelserna. Till exempel kan de vara våldsamma mot sig själva eller andra och vara sexuellt utagerande.¹⁸³

Tonåringen kan känna sig uppgiven och tänka att ingenting spelar någon roll. Han eller hon kan vara tillbakadragen, inåtvänd och grubblande men det kan likaväl bli så att tonåringen försöker få utlopp för sina känslor genom ett vilt festande.¹⁸⁴

Många ungdomar får ofrivilliga minnesbilder, flashbacks, och de försöker ofta undvika aktiviteter, tankar och känslor som på något sätt kan göra att de kommer i kontakt med minnen av våldshändelserna. De försöker göra olika saker som ska få känslorna och minnesbilderna att domna bort. Det kan de göra genom att använda sig av droger, alkohol och sex och att utsätta sig för farliga situationer. Känslomässig avtrubning kan leda till en känsla av främlingskap gentemot andra och till tillbakadragenhet, skolk och aggressivitet. Att skada sig själv kan också vara ett sätt att få kontroll över sina känslor och i stunden minska den psykiska smärtan. Andra symtom är sömnlöshet, depression, oro, uppmärksamhetsstörningar och irritabilitet.¹⁸⁵

Tonåringar och även yngre skolbarn som har hamnat i lägen av att ”frysa till” och inte kunna göra något kan i andra situationer te sig hjälplösa. Det kan handla om att inte initiera aktiviteter och inte pröva nya saker. De kan vara lättirriterade eller nedstämda. I skolan märks det på att de saknar motivation och har svårt att genomföra uppgifter. Av andra kan de ses som lata eller som om de bara ger upp. Tonåren är en känslig tid när personligheten, de moraliska föreställningarna och den sociala kompetensen formas. Alla dessa delar av personlighetsutvecklingen påverkas av de traumatiska händelser tonåringen har varit med om.¹⁸⁶

Komplex PTSD

Om barnet eller tonåringen har varit med om återkommande traumatiserande händelser under flera månader eller år, så kan det ge upphov

till en mer komplex symtombild. Det gäller för många av de barn och ungdomar som befinner sig på skyddade boenden, eftersom de har varit utsatta för sin pappas eller styvpappas hotfulla eller våldsamma beteende under lång tid.¹⁸⁷

Komplex PTSD omfattar sex symtomområden:

- ▶ Svårighet att tolerera och reglera sina affekter och impulser.
- ▶ Allvarliga och återkommande dissociationssymtom vilket påverkar minnes-, koncentrations- och uppmärksamhetsförmågan.
- ▶ Förändrad självuppfattning, plågad av skuld och skam, att känna sig värdelös och äcklig och ha tankar om att ingen kan tycka om en.
- ▶ Bristande tillit till andra som gör det svårt att bli vän med, eller söka hjälp hos andra. Svårt att skilja på om någon är vänligt eller fientligt inställd till en. Det kan kännas som att man inte kan vara ensam, samtidigt som man är rädd för att vara i relation med andra.
- ▶ Somatiska besvär som huvudvärk, magproblem och muskelvärk.
- ▶ Känslor av att allt i livet har förlorat sin mening och sitt värde. Det kan innebära hopplöshetskänslor och förlorad framtidstro och förlorad motivation exempelvis till skolarbetet.¹⁸⁸

Symtomen för PTSD kan tolkas som andra diagnoser

Små barn upp till förskolenivå kan ha en väldigt lättväckt oro. De får lätt en förhöjd spänningsnivå vilket kan visa sig i att de är oerhört lättskrämda, vaksamma och har svårt att komma till ro och somna. Om de här symtomen blir kroniska kan de misstolkas för att vara adhd.¹⁸⁹ Symtom som uppmärksamhetsstörning, hyperaktivitet och sänkt impulskontroll ingår som delar i de allra flesta medicinska, emotionella och psykosociala tillstånden hos små barn, inte bara inom adhd.¹⁹⁰

Barn som dissocierar mycket kan vara mycket i sin egen värld och ha svårt att vara uppmärksamma på vad andra säger och gör. I skolan kan det bli så att barnet därför missar lärarens instruktioner och det då kan bli frågan om ifall barnet har add.¹⁹¹ Många barn som upplever våld i familjen lider av sömnbrist vilket kan påverka barnets prestationer och sociala fungerande i skolan.¹⁹²

Barn och ungdomar med allvarlig PTSD kan ha svårigheter med att reglera sina affekter, beteenden och fysiska reaktioner. De kan även ha kognitiva och sociala svårigheter. Det här kan feltolkas som exempelvis neuropsykiatrisk störning eller depression.¹⁹³ Ungdomar med PTSD kan utveckla symtom som tolkas som uttryck för depression, ångest, panikångest, uppförandestörning eller adhd.¹⁹⁴

Barnet kan i sin familj ha utvecklat olika sätt att försvara sig mot pappans hotfulla och våldsamma beteende vilka i skolan tolkas och diagnostiseras som beteendestörningar.¹⁹⁵ För att inte ställa diagnoser på felaktiga grunder så är det viktigt att vid utredningar av barn undersöka om barnet kan ha varit utsatt för potentiellt traumatiserande händelser, exempelvis våld och sexuella övergrepp.

Hjärnans utveckling – en känslig process

Många barn som lever med pappas våld emot mamma har gjort det ända sedan de föddes. Under barnens första år i livet är de extra känsliga för skrämmande och stressande upplevelser. Deras hjärnor är då i stark utveckling, och deras upplevelser påverkar därför hur hjärnans struktur och fungerande utformas.

Hjärnans utveckling sker i samspel med omgivningen

Hjärnan är inte på långa vägar färdig vid födseln och den fortsatta utvecklingen av hjärnan sker i barnets samspel med sin omgivning. Hur barnets hjärna kommer att utformas beror på vilket socialt sammanhang barnet växer upp i, vilka händelser det kommer vara med om och hur relationen med föräldrarna kommer att utvecklas.¹⁹⁶

Graviditeten och barnets första två år i livet är en känslig period. Det finns många möjliga påfrestningsfaktorer under graviditeten: stress hos mamman, fysiskt våld mot mammans mage och fostret, att mamman röker, dricker alkohol eller missbrukar andra droger. Dessa faktorer kan påverka så att barnet föds med ett överkänsligt nervsystem.¹⁹⁷ Om mamman är deprimerad under graviditeten kan de stresshormoner som då frigörs påverka spädbarnets hjärna. Ett exempel är att det limbiska systemet påverkas negativt och får kon-

sekvenser för barnets temperament samt dess uppmärksamhets- och inlärningsförmåga.¹⁹⁸

Hjärnan utvecklas som mest i slutet av graviditeten och under barnets första två år. Grundstrukturen finns vid födseln men den fortsatta utformningen av hjärnan sker därefter. Barnet föds med långt fler hjärnceller än vad som kommer att användas. Ungefär hälften av de hjärnceller som inte används kommer att dö medan de hjärnceller som används mycket kommer bilda specialiserade nervkretsar som blir allt starkare ju mer de aktiveras. Först vid drygt tjugo års ålder är hjärnan helt färdigutvecklad.¹⁹⁹ Hur hjärnan utvecklas hänger samman med hur barnet tas om hand av sina föräldrar, eller andra omvårdnadspersoner, och vad barnet är med om för händelser tillsammans med dem.

Det autonoma nervsystemet

Det är en myt att spädbarn och småbarn inte blir påverkade av våld i nära relationer. Tvärtom är det så att foster, spädbarn och småbarn är extra känsliga för stress och trauma eftersom de har så utvecklade nervsystem, motoriska system och perceptuella system.²⁰⁰ Det autonoma nervsystemet, som består av det sympatiska och parasympatiska nervsystemet, är omoget vid födseln och mognar under barnets första månader. Något förenklat kan man säga att det sympatiska nervsystemet styr energikrävande handlingar medan det parasympatiska styr över energisparande handlingar som vila och återhämtning. När det sympatiska systemet som styr spänningsnivån blir överaktiverat blir spädbarnet oroligt och otröstligt. Det parasympatiska systemet som lugnar är väldigt omoget vid födseln och är fullt utvecklat först vid arton månaders ålder. Därför är barnet beroende av sina föräldrars hjälp för att bli lugnad och slappna av samt få hjälp att klara av stress och frustration.²⁰¹

Den tredelade hjärnan

Den amerikanske hjärnforskaren Paul MacLean utformade teorin om att hjärnan är indelad i tre olika nivåer som samverkar. Även om det är

en förenklad bild av hjärnans funktionssätt så är den ändå användbar för att på ett enkelt sätt förstå hur hjärnan fungerar vid trauma.²⁰²

Den evolutionärt sett äldsta delen av hjärnan kallas ofta för reptilhjärnan. Det är den nedersta delen av hjärnan och den består av hjärnstammen och cerebellum. Den har till uppgift att hålla personen vid liv, både utifrån att styra alla livsuppehållande funktioner i kroppen och i meningen att skydda personen mot utifrån kommande faror. Kortfattat fokuserar den på mat, sex och säkerhet.

Nästa nivå är det limbiska systemet. Den kallas också däggdjurs-hjärnan eller den emotionella hjärnan. Till den hör bland annat amygdala och hippocampus. På ett förenklat sätt kan man säga att den här delen av hjärnan tar hand om processerna som rör känslor, minnen och relationer. Däggdjurs-hjärnan intresserar sig exempelvis för sådant som kärlek, vänskap, fysisk närhet, status i relation till andra, glädje, ilska och sorg.

Den översta och evolutionshistoriskt den senast utvecklade delen av hjärnan heter neocortex men kan också kallas för människohjärnan. Den delen fokuserar på rationellt tänkande, problemlösning och hämmande av socialt opassande impulser så att de i stället blir socialt passande handlingar. Neocortex kan förenklat sägas ägna sig åt tänkande, resonering och planering.

De tre delarna av hjärnan har olika språk. Reptilhjärnans språk utgår ifrån kroppsupplevelser, exempelvis sådant som rör kall och varm hud, muskelspänningar och ont i magen. Däggdjurs-hjärnans språk är kopplat till känslor, och människohjärnans språk är kopplat till ord.²⁰³

Det limbiska systemet

Det limbiska systemet, däggdjurs-hjärnan, har funktioner knutna till känslor och minne. Det kan samordna information från yttervärlden med hur det känns i den egna kroppen. En teori är att denna nivå i hjärnan uppstod hos däggdjur när föräldrarna knöts känslomässigt närmare sina ungar som reagerade med anknytningsbeteende när de kom ifrån varandra. Det är känslor som motiverar det limbiska systemet till handling.²⁰⁴ Känslomässig uppmärksamhet utvecklas utifrån

om något upplevs som behagligt eller obehagligt. Detta leder till att barnet antingen försöker närma sig eller dra sig undan det som sker. Det här påverkar barnets motivation och målinriktning på ett mer övergripande plan.²⁰⁵

Amygdala, rädsla och aggressivitet

Amygdala är i funktion redan vid födseln och är inblandad i kontrollen av rädsla och aggressivitet. Den spelar en stor roll för känslomässig inlärning under barnets första tolv månader. När prefrontala cortex utvecklas så övertar den styrningen av det limbiska systemet, men amygdala fortsätter att behålla sin vaktfunktion. Den håller ständigt utkik efter signaler som kan tolkas som faror och den är inblandad i beteenden som kamp, flykt och att spela död.²⁰⁶

Amygdala lär sig genom att förknippa olika stimuli med positiva eller negativa känslor. Tillsammans med hjärnstammen, som hör till reptilhjärnan, styr den över de processer som är kopplade till post-traumatiskt stressyndrom. Även om inte den egentliga faran finns kvar som amygdala har kopplat ett visst sinnesintryck till så kommer amygdala fortsätta att sända ut rädslosignaler när den upptäcker sådant som påminner om den eller de situationer som väckte de ursprungliga farosignalerna. Det kan handla om intryck kopplade till ljud, syn och lukt. När det händer sätts en rädsloreaktion i gång som neocortex inte har möjlighet att modifiera. Amygdala reagerar allt kraftigare på händelser som sker återkommande, exempelvis att bli skrämmd av en hotfull blick, och till slut kan amygdala bli självaktiverande och uppfattar faror även där det inte finns några. Det här är extra känsligt vid stressande situationer som kan väcka tidigare inlärd rädsla.²⁰⁷

Hippocampus, minne, inlärning och reglering

Hippocampus ligger nära amygdala och har en viktig roll vad beträffar minne och inlärning. Den börjar sin långsamma utveckling när barnet är några månader gammal och den utvecklingen pågår fram till puberteten. Om amygdala står för känslorna så kan hippocampus sägas stå för logik och uppsorteringen av sinnesintrycken. Hippocampus är

uppkopplad mot amygdala och mot hjärnans högre delar i neocortex och i de nedre delarna i reptilhjärnan. Det gör att hippocampus kan reglera aktivitetsnivån i de nedre delarna av hjärnan. Hippocampus sammanför information från hjärnans olika delar och kopplar ihop de olika sinnesintrycken till sammanhängande minnen.²⁰⁸

Amygdala och hippocampus påverkar varandra

Amygdala sköter övervakningen och söker tecken på fara och aktiverar därigenom kamp- och flyktbeteendet eller att spela död. Den lagrar erfarenheter kopplade till deras känslomässiga innehåll. Det vill säga om en händelse förknippas med rädsla eller trygghet, välbehag eller obehag. Hippocampus lagrar erfarenheter kopplat till tid och rum och strukturerar erfarenheterna kopplade till medvetna, logiska och sociala funktioner. Där amygdala lagrar på ett generaliserande sätt delar hippocampus upp och försöker skilja ut olika händelser från varandra, att se skillnaderna.²⁰⁹

Hippocampus är känslig för stress och trauman. Om den utsätts för alltför mycket aktivering av amygdala och sympatiska nervsystemet så försämras dess förmåga att skapa begripliga sammanhang. Då minskar möjligheten för hippocampus att fungera dämpande på amygdalas rädslosignaler vilket får negativa konsekvenser för affektregleringen. Det här kan man se hos barn som tidigt i livet har utsatts för traumatiska händelser. De blir sårbara för skrämmande händelser och det räcker med väldigt små signaler för att det ska väcka starka och skrämmande känslomässiga upplevelser hos barnet.²¹⁰

Hur föräldern hjälper barnets hjärna att utvecklas

Hos det lilla barnet är den känslomässiga däggdjurshjärnan och den förnuftiga människohjärnan, neocortex, så utvecklade att det är reptilhjärnan som styr. Det lilla barnet lugnas av att gungas, vaggas, vyssjas och bli smekt för att det är sådan typ av sensorisk och motorisk information som reptilhjärnan hanterar. Genom den typen av omsorg och stimulans för det lilla barnet stimuleras vävnadsstrukturerna i hjärnan vilket också påverkar däggdjurshjärnans och människohjärnans

utveckling. Så från början styrs barnet av de lägre delarna och uppåt men när barnet blir äldre och de högre delarna i hjärnan utvecklas så börjar de högre delarna av hjärnan alltmer att styra de lägre.²¹¹

Ett spädbarns hjärna är utvecklad och har ännu inte uppnått förmågan att kunna avgöra hur farliga eller skrämmande olika situationer egentligen är och är därför väldigt känslig inför väldigt små signaler på fara och obehag. När barnet blir skrämt och oroligt har föräldern därför en viktig uppgift att hålla sin hjärna lugn och organiserad och på så sätt kunna lugna barnets hjärna genom kroppskontakt som att gunga, vagga, vyssja, smeka och tala lugnande till barnet.²¹²

Prefrontala cortex, som är en del av människohjärnan, som styr över uppmärksamhet och koncentration, affektreglering, bedömning av situationer och att kunna skjuta upp behovstillfredsställelse. Det är under barnets tre första år som prefrontala cortex utvecklas som snabbast. Om barnet får god hjälp av sina föräldrar att reglera sina känslor och att kunna tänka om sig själv och andra så stimuleras utvecklingen av prefrontala cortex.²¹³

Kronisk traumatisering är allvarigare för små barn eftersom det stör så mycket i hjärnans utveckling. Störningen påverkar strukturen i den tredelade hjärnan på så sätt att i stället för att människohjärnan, neocortex, får en möjlighet att styra över reptilhjärnan och däggdjurs-hjärnan så blir det i stället de två sistnämnda som styr. För ett äldre barn eller vuxen vars neocortex har fått utvecklas i fred så blir därför inte konsekvenserna lika allvarliga om de traumatiseras.²¹⁴

Ett barn eller en vuxen som inte är traumatiserad kan mycket snabbare lugna ner sig själv i samband med att hon eller han blir skrämmd eller stressad, till skillnad mot en person som är traumatiserad. En person som inte är traumatiserad tål också mer stress och oro och har lättare för att kunna lugna sig själv genom att tänka om det som händer, medan det händer. Förenklat kan man säga att människohjärnan har en större förmåga att styra över och därigenom reglera reptil- och däggdjurs-hjärnans aktiviteter. Hos en person som är traumatiserad fungerar det på ett annat sätt.

Vad händer i hjärnan när ett traumatiserat barn blir skrämmt?

När det händer något som blir skrämmande för barnet så signalerar amygdala att det är fara å färde. Det här sker bortom den medvetna kontrollen, alltså innan barnet på ett medvetet sätt har reflekterat över den möjliga faran. Det första försvarssystemet är kopplat till däggdjurs-hjärnan och när det systemet blir aktiverat hamnar barnet i ett tillstånd av hyperarousal och blir vaksam, alert och oerhört känslig för olika intryck som är kopplade till upplevelsen av fara. När kroppen försätts i hyperarousal ökar muskelspänningen och hjärtaktiviteten. Det är frågan om aktiva försvarsstrategier som kamp, flykt eller aktiv fry. Det sistnämnda innebär att barnet håller sig helt stilla för att minska risken för att den person som utgör faran ska ge sig på och attackera barnet.

Om amygdala bedömer hotet som ännu farligare aktiveras försvarssystemet kopplat till reptilhjärnan, och barnet försätts i ett tillstånd av hypoarousal. Då förbereder sig reptilhjärnan på att kroppen kan bli allvarligt skadad och att den därför måste spara så mycket som möjligt på energin. Hjärt- och andningsfrekvens går ner, och smärtstillande och avslappnande ämnen utlöses i kroppen. Reptilhjärnan stänger tillfälligt ner däggdjurs- och människohjärnan. Under tiden som det pågår förlorar hjärnan förmågan att söka efter fara, förmågan att tänka och lösa problem går också ner. Kroppen försätts i passivt frysläge, antingen på så sätt att barnet blir paralyserat eller genom att barnet ger upp och upphör att göra aktivt motstånd mot den som utsätter barnet för fara.²¹⁵

Barnet kan dissociera vid både hyper- och hypoarousal. Det kan vara så att barnet får ett så kraftfullt raseriutbrott att det är okontaktbart när det sker. Barn som dissocierar i samband med hypoarousal, det vill säga när reptilhjärnan styr, kan bli som paralyserade. Då kan barnet inte känna och inte tänka och det kan för barnet kännas som att det lämnar sin egen kropp.²¹⁶

Det är som att den traumatiska händelsen fortfarande pågår

När minnen lagras bildar de neurala nätverk och när ett minne påminner om ett annat så kopplas upplevelserna av de minnena ihop. Lik-

heterna som kopplar samman dem kan vara knutna till gemensamma platser, ljud, synintryck, känslor och tankar. Det gör att när man är i en ny situation kan en enda detalj i det som sker fungera som en trigger som aktiverar flera andra minnen och de känslor och reaktioner som är kopplade till dem.²¹⁷

Det traumatiserade barnet fortsätter att leva livet som att den traumatiserande händelsen, eller händelserna, fortfarande pågår. Det är som att kroppen fortsätter att reagera och larma inför skrämmande händelser på liknande sätt som det blev vid den händelse eller de händelser som blev traumatiserande. Även om inte barnets minnen av händelserna är medvetna så tar de sig uttryck i barnens lek, beteenden och olika psykosomatiska uttryck som på olika sätt signalerar om barnets kamp med sin oro och röriga känslor.²¹⁸

När barnet har dissocierat har hon eller han inget medvetet minne av vad det var som hände. Men minnena kommer tillbaka genom flashbacks, som kan triggas i gång av något som påminner barnet om den ursprungliga händelsen. Det kan vara något som händer i barnets omgivning men det kan också räcka med en tanke eller känsla som påminner barnet om det som skedde för att barnet ska hamna tillbaka i det tillstånd av hypo- eller hyperarousal som det befann sig i då det hände. Det blir som att nutid och dåtid blandas samman.²¹⁹

Hjärnan hos det traumatiserade barnet är inställd på att i första hand reagera på sådant som kan hota överlevnaden. För ett barn som är med om händelser som hotar och skrämmer kommer utvecklingen av de delar i hjärnan som är kopplade till detta att utvecklas på bekostnad av utvecklingen i det limbiska systemet och cortex. Det leder till en tillbakahållen utveckling när det gäller regleringen av känslor och impulser. Man kan säga att hjärnan blir programmerad till att rädsla och en känsla av hjälplöshet är normaltillståndet.²²⁰

Om barnet har den här överkänsligheten för olika varningssignaler kan det i förlängningen leda till att hon eller han vill ha allt mindre kontakt med sina egna minnen, kroppsupplevelser, tankar och känslor som på något sätt kan väcka minnen av de traumatiska händelserna. På liknande sätt kan barnet undvika sociala situationer eller platser

som väcker traumatiska minnen. Det här kan utvecklas till ett fobiskt beteende där barnet strävar efter att undvika känslor.²²¹

Pappans föräldraskap och relation till barnet

Pappans känsla av att äga mamman och barnen

Många våldsamma män utgår ifrån att de ska vara i centrum för sin partners uppmärksamhet. En graviditet kan då bli en källa till svartsjuka hos den blivande pappan. Han kan fortsätta att kräva att hans partner ska vara uppmärksam på och tillgodose hans behov, medan han själv inte är beredd att öka sin egen arbetsinsats för att understödja henne. Många våldsamma män ser det också som att de har en given rätt till att kvinnorna ska vara sexuellt tillgängliga när männen vill det.²²²

Den våldsamma pappan kan se sina barn och sin partner mer som sina ägodelar än som självständiga individer. Han kan också vara självcentrerad och ha en känsla av att han har en självklar rätt att bestämma över dem. Han kan även se det som att barnen finns till för honom, att de ska anpassa sig till honom och uppfylla hans behov. Han kan också förvänta sig uppskattning och social aktning av personer i hans omgivning bara av den anledningen att han är pappa, utan att han för den sakens skull ska behöva låta sina egna behov och intressen stå tillbaka för barnens skull.²²³

Den våldsamma pappans föräldrastil

Den våldsamma pappan är många gånger auktoritär och rigid i sitt sätt att bemöta barnet. Han har en kontrollerande föräldrastil, använder sig av skarpa tillsägelser och fysisk disciplin, är påträngande och inkonsekvent. Den våldsamma pappan tillbringar inte så mycket tid tillsammans med sitt barn, men när han tar sig tid så förväntar han sig att barnet omedelbart ska göra sig tillgängligt för honom. Han är inte så förklarande, resonerande och berömmande i mötet med barnet jämfört med pappor som inte är våldsamma.²²⁴ När andra vuxna är med så kan den våldsamma pappan ofta vara duktig på att bete sig på ett sätt som indikerar att han är uppmärksam, omtänksam och ger sitt barn god omsorg.²²⁵

Han förväntar sig att de övriga i familjen ska lyda och är motvillig till att ändra sig om han en gång har beslutat sig för något. För barnets del blir det för det mesta omöjligt att få utrymme att vara i konflikt med pappan och få tänja på gränserna som en del i hennes eller hans utveckling.²²⁶

Den våldsamma pappan ställer ofta alldeles för höga krav på barnet i relation till dess ålder. Det kan vara så att han förväntar sig att barnet ska bete sig som en liten vuxen och inte vara till besvär. Om barnet inte klarar av detta så kan han anse att det ger honom rätt att bestraffa barnet.²²⁷ På grund av hans självcentrering och starka vilja att barnet alltid ska anpassa sig till honom är det sällan möjligt att han ska kunna tänka på sitt barn utifrån att barnet är en egen individ med egna tankar och känslor, och pappan har ofta svårt att leva sig in i hur barnet uppfattar hans hot och våldsamhet.²²⁸

Pappan använder sig av barnet för att skada mamman

Pappan kan hota mamman med att skada barnet för att få henne att göra som han vill.²²⁹ Men han kan även försöka skada mamman genom att på olika sätt behandla barnet illa. Till exempel kan han ha sönder barnets favoritleksak och göra illa eller till och med döda barnets husdjur. Han kan också se till att barnet inte kan komma i väg till viktiga händelser som barnet har sett fram emot, till exempel en nära väns kalas eller en släkträff.

Andra vägar att komma åt mamman är att utsätta barnet för farliga saker och hindra henne från att ingripa, exempelvis köra bilen i skrämmande hög hastighet när barnet och mamman är med. Pappan kan också hota mamman med att han ska skada barnet eller se till att han får ensam vårdnad om barnet, som ett sätt att få mamman att göra som han vill.

Även efter att föräldrarna har separerat kan pappan använda sig av barnet som ett sätt att skada mamman. Bland annat kan han säga till barnet att det är mamman som bär ansvaret för att de inte längre lever tillsammans, i stället för att säga att de inte längre lever tillsammans på grund av att pappan har varit hotfull och våldsam. På så sätt kan

pappan få barnet att tro att det är mammans fel att de inte längre lever tillsammans. Pappan kan också övervaka mamman på distans genom att få barnet att berätta vad mamman gör och hur hon har det. Han kan också använda barnet som budbärare och låta barnet framföra antingen förtäckta eller öppna hot till mamman.²³⁰

Pappans strategier för att underminera mammans föräldraförmåga

Den våldsamma pappan hindrar ofta mamman från att skapa struktur och att lära ut ansvarstagande till barnen. Här följer ett exempel på hur det kan gå till:

Det är lördag eftermiddag och mamman säger åt barnen att de ska göra sina städområden som det är bestämt sedan tidigare. Barnen går motvilligt med på att sätta i gång när plötsligt pappan går emellan och säger att storebror inte behöver vara med och städa för att han och pappa ska träna fotboll inför morgondagens match. Lillebror och storasyster tycker att det är orättvist och börjar protestera. Mamman försöker hålla fast vid att alla barnen ska göra sitt och att det inte tar så lång tid om alla hjälps åt. Pappan säger med bestämd röst till henne att hon inte ska vara så sträng och tråkig och så går han iväg med sonen. Lillebror och storasyster går ihop och säger till mamman att då tänker inte de heller göra något. Mamman känner att hon inte får igenom sin vilja och barnen är precis på väg att gå därifrån. Pappan kommer av en händelse in då, frågar vad som händer och säger på skarpen till barnen att de ska städa sina områden. Sedan går han ut. Barnen börjar städa lite grann men när mamman vänder ryggen till springer de också ut för att titta på när pappan och storebror spelar fotboll. Mamman blir ensam kvar och städar färdigt för hon vet hur arg pappan kommer bli om det inte är städlat till kvällen.

I det här exemplet kan man se hur pappan överprövar mammans beslut inför barnen. Hennes beslut går ut på att hålla strukturen, städningen och ansvaret, att alla ska göra sin del som det är bestämt. När två av barnen utmanar henne så kliver han in och står för disciplinen. Men när han sedan är borta och bara mamman är kvar så lämnar bar-

nen sina uppgifter till henne. Barnen har lärt sig att pappan är högst i rang medan mamman är på andra plats och att de utan större risk kan utmana henne.²³¹

Pappan kan också göra andra saker än att ifrågasätta och överpröva mammans beslut inför barnen. Han kan till exempel förlöjliga och kränka henne inför barnen och säga att de inte behöver lyssna till henne för att hon är en dålig förälder. På så sätt blir det till slut bara pappans styrka och auktoritet som garanterar ordningen i familjen.²³²

Pappan kan skapa splittring mellan barnen och mamman

Om pappan har flera barn är det inte ovanligt att han favoriserar något av dem vilket kan leda till splittring och rivalitet i syskongruppen. Ett annat sätt att skapa osäkerhet och splittring är att han i förtroende påstår att de olika familjemedlemmarna har sagt olika saker om varandra som inte är sanna. En del pappor låter något av barnen bli en syndabock för det som är besvärligt i familjen. Med tiden kan även syskonen och mamman dras in i det tänkandet. På så vis riktas fokus bort från pappans våldsamma och hotfulla beteende till det barn som är syndabocken. Om familjen av någon anledning har kontakt med barn- och ungdomspsykiatri eller socialtjänsten så kan det även i kontakten där vara fokus på att det är något av barnen som är problemet.²³³

Risk att pappan utövar fysiskt våld både mot mamman och mot barnet

Risken för att pappan ska utsätta barnet för fysiskt våld ökar i relation till hur allvarligt och frekvent hans våld mot mamman är.²³⁴ Det finns olika undersökningar som visar på att mellan 30 och 60 procent av pappor som utövar fysiskt våld mot mammor även utövar fysiskt våld mot sitt barn. Den brittiska forskaren Lynne Harne skriver också att den våldsamma pappans sätt att vara mot mamman inte kan frikopplas från hur han kan förväntas agera som förälder mot sitt barn.²³⁵

Pappan som begår sexuella övergrepp emot sitt barn

En pappa som planerar att begå sexuella övergrepp emot sitt barn kan behandla sitt barn som en nära förtrogen och exempelvis prata med sitt barn om att mamman inte förstår honom och inte vill vara med honom och att han därför känner sig ensam. Barnet kan också få presenter, och om barnet har syskon kan det bli favoriserat av pappan och isolerat gentemot de andra syskonen. Barnets motstånd mot pappan kan han möta med att hota och skrämma barnet. Om barnet har varit med när han har knuffat, slagit eller hotat mamman så ökar det på barnets rädsla än mer och begränsar därigenom vilka sätt som barnet vågar göra motstånd på.

Efter det sexuella övergreppet kan pappan säga att det var barnets fel att det hände, eller att båda har ansvar för vad som hände eftersom barnet lockade honom till att göra det. Han kan också komma med hot med syfte att barnet inte ska berätta för någon och om barnet skulle anklaga honom för att ha begått sexuella övergrepp så kan han bemöta det med att barnet ljuger, eller att barnet är argt på pappan och att anklagelsen bara är ett sätt för barnet att ge tillbaka.²³⁶

Olika sätt för pappan att försvara sitt beteende

Pappan kan ha olika strategier för att förklara eller bortförklara sitt användande av våld och hot om våld. Han kan till exempel förneka att han var våldsam genom att säga att han bara var irriterad eller att han är en känslomänniska som reagerar kraftfullt. Han kan även förminska våldet genom att säga att det händer väldigt sällan eller att det inte är så allvarligt eller att både han och mamman var våldsamma mot varandra. Han kan också använda sig av ursäkter för att komma ifrån ansvaret, säga att han har svårt att styra över sina känslor eller att han bara är våldsam när han är alkoholpåverkad.²³⁷ Men om pappans alkoholintag ökar hans våldsanvändning så är det fortfarande han själv som väljer att dricka eller inte.²³⁸

Lundy Bancroft och Jay G. Silverman har arbetat med behandling av våldsamma män i många år. De menar att männens användande av våld snarare är en attitydfråga än kopplat till svag impuls kontroll eller

aggressionssvårigheter. Det är till exempel sällan så att pappor som är våldsamma i nära relationer förlorar sina arbeten på grund av att de blir arga och våldsamma på sin arbetsplats. Våldsamma män kan också visa upp god förmåga att snabbt lugna ner sig om exempelvis polisen kommer till hemmet i samband med att han misshandlar barnets mamma.²³⁹ Psykologerna Renata Vassel-Augenstein och Annette Ehrlich betonar våldsutövarens eget ansvar. Den våldsutövande har alltid ansvaret för valet av sina handlingar oavsett egna barndomsupplevelser av våld och missbruk, psykisk ohälsa i vuxen ålder, eget missbruk eller andra belastande livsomständigheter.²⁴⁰

Mammans föräldraskap och relation till barnet

Pappans våld underminerar mammans föräldraförmåga och auktoritet

Pappans våld mot mamman skadar relationen mellan henne och barnet. När pappan förolämpar och kränker henne inför barnet så skadar det både hennes självrespekt och hennes möjlighet att kunna ha kvar den föräldraauktoritet inför barnet som är nödvändig för att hon på ett självsäkert sätt ska kunna ta hand om och uppfostra barnet.²⁴¹ Några vanliga konsekvenser av att han utsätter henne för såväl psykiskt som fysiskt våld är att hon får sänkt självförtroende, sömnsvårigheter, mar- drömmar och ofrivilliga minnesbilder, flashbacks, från det våld som han utsatt henne för, samt att hon blir orolig och deprimerad. Hon får lättare för att bli ledsen eller arg.²⁴² Pappan kan se till att mamman blir socialt isolerad i relation till släkt, vänner och arbetskamrater, vilket försvagar hennes position ännu mer.²⁴³

Om pappan ofta kritiserar och ifrågasätter mammans beslut eller uppfostringsstil kan hennes föräldrastil börja präglas av försiktighet och obeslutsamhet. Hans underminerande av hennes föräldraauktoritet ihop med att hon är trött och därför lättirriterad gör att hon lättare blir arg på barnet.²⁴⁴ När pappan behandlar mamman respektlöst och nedvärderande, slår och knuffar henne och kanske våldtar henne inför barnen så visar han barnen att mammans fysiska och psykiska gränser inte behöver respekteras.²⁴⁵ Mamman kan plågas av skuldkäns-

lor över att inte ha kunnat skydda barnet från det våld som pappan har utsatt henne och barnet för. Det kan leda till att hon försöker överkompensera hans stränga och kontrollerande beteende genom att själv inte ställa krav och sätta gränser.²⁴⁶

När mamman är hotfull och våldsamt mot barnet

Mamman kan vara våldsamt mot barnen av flera skäl. Hon kan ha fått barn mot sin vilja genom att mannen har övertalat eller tvingat henne till det. Detta leder till ett påtvingat föräldraskap som gör att mamman får ambivalenta känslor inför sitt barn vilket påverkar deras relation. En annan försvårande faktor kan vara att mannen har förväntat sig att mamman ska ägna sig åt honom lika mycket som tidigare trots barnet. Pappan kan bli svartsjuk och irriterad på barnet och tycka att mamman ägnar sig för mycket åt barnet. Det gör det svårare för mamman och barnet att på ett lustfyllt sätt få ägna sig åt varandra i gemensam lek och i mammans omsorg om barnet. Oro och vaksamhet gentemot pappan stör också relationen mellan mamman och barnet.

Både under småbarnstiden och senare kan mamman på grund av mannens våld vara känslomässigt utmattad. Hon har ingen energi över och det blir då barnet som hon riktar sin frustration emot. Det kan också vara så att barnet har svårigheter, som en konsekvens av mannens våld, som gör det svårt för mamman att ta hand om barnet. Det kan handla om att barnet är impulsivt, oroligt, aggressivt, lättstört och svårt att lugna och trösta. Pappan kan också se till att barnet kallar mamman för fula ord, att barnet sätter sig upp emot hennes vilja, hotar mamman eller är fysiskt våldsamt emot henne.²⁴⁷

Relationen mellan mamman och barnet tar skada av våldet

Många mammor som blir utsatta för våld av pappan blir deprimerade, vilket påverkar relationen till barnet och gör det svårare för barnet att utveckla en trygg anknytning till mamman. Pappans våld kan också göra att mamman blir så stressad att det minskar hennes förmåga att vara känslomässigt tillgänglig för sitt barn och därigenom får det svårare att uppmärksamma och tillgodose barnets behov. Mamman

kan också försöka få barnet att vara tyst och inte vara så krävande för att därigenom ge pappan färre anledningar till att bli irriterad och våldsam.²⁴⁸

Det är inte ovanligt att pappan hindrar mamman från att ge fysisk närhet och tröst när barnet är ledset eller skrämt. Pappan kan också känna sig kritiserad av mamman om hon tröstar eller skyddar barnet efter att han har skrämt eller slagit barnet. Pappan kan även störa henne och barnet vid amningen, så att det inte blir en situation där mamman och barnet får tillfälle att ha det skönt och lugnt tillsammans.²⁴⁹

Under barnets fortsatta uppväxt kan mamman behöva ägna mycket tid och kraft till att se till att pappan inte ska bli irriterad, hotfull eller våldsam. Det kan ta så mycket tid att det blir väldigt lite över för att leka, busa och ha det mysigt tillsammans med sitt lilla barn såväl som med sin stora tonåring. I stället måste hon fokusera på hur hon ska agera för att skydda sig själv och barnet mot pappan.²⁵⁰

Om mamman är traumatiserad

En mamma kan vara traumatiserad som en konsekvens av det våld som pappan har utsatt henne för. Det kan leda till flera allvarliga svårigheter. Det försämrar hennes koncentrations-, minnes- och planeringsförmåga. Hon kan vara orolig och lättskräm. Hon kan drabbas av ofrivilliga minnesbilder som gör att hon genom minspel och blickar framstår som frånvarande eller skräm. Det gör att barnets anknytningssystem aktiveras eftersom det av barnet tolkas som att något farligt händer. Det gör att barnet vill vara nära mamman, särskilt om mamman inte förstår hur barnet påverkas och därför inte lugnar och tröstar barnet utan till exempel går i väg och säger åt barnet att se på film eller gå till sitt rum. Det kan pågå under tiden som de lever tillsammans med pappan och våldet pågår, men även efter att de har flyttat från pappan kan den här oron hos barnet ligga kvar lång tid.²⁵¹

När barnet tycker att mamman sviker

Barnet kan uppleva mamman som svag och bli arg på mamman för att hon inte säger ifrån och gör motstånd eller ser till att flytta i väg med

barnet bort från pappan. Men om mamman tar ställning emot det som pappan vill att hon ska göra och om det leder till att han gör henne illa så kan det bli så att barnet blir argt på mamman för att hon gjorde motstånd och inte bara lydde pappan.²⁵²

Olika typer av motstånd mot pappans våld

Trots pappans olika sätt att försvåra relationen mellan mamman och barnen så finns det många mammor och barn som kan fortsätta att ha kvar en god relation trots det som de utsätts för av pappan. Både mamman och barnen kan på olika sätt göra motstånd emot pappans handlingar. Det kan handla om att barnen och mamman fortsätter att upprätthålla starka och stödjande relationer till varandra i stället för att bli splittrade och inte börjar lägga skulden på sig själva eller varandra för det dåliga som sker. Bara det att hålla kvar vid sina egna värderingar och tankar och därigenom upprätthålla en känsla av självrespekt är en stark motståndshandling.²⁵³

Våldet mot mamman fortsätter även efter separationen

Om mamman och pappan separerar är det vanligt att våldet ändå fortsätter. Mannen kan ägna sig åt rättstvister med mamman om vårdnad, boende och umgänge som ett sätt att fortsätta trakassera och ha kontroll över henne. Det är processer som kostar mycket ekonomiskt men också psykologiskt eftersom det sätter i gång mycket oro hos mamman. Vid överlämningarna av barnet vid umgängen kan pappan hota och vara våldsam, både mot mamman och mot barnet.²⁵⁴

Våldets konsekvenser för barnet

Känslor och tankar hos barnet om pappans våldsamhet

Det är vanligt att barnet tänker att våldet som pappan utövar måste hållas hemligt. Det kan handla om oro hos barnet för vad som ska hända om det berättar för någon utanför familjen. Barnet kan känna rädsla för att inte bli trott på eller inte få någon hjälp om han eller hon berättar för någon utanför familjen. Men barnet känner ofta rädsla för vad som skulle hända om pappan får veta att barnet har berättat. Bar-

”Vid överlämningarna av barnet vid umgängen kan pappan hota och vara våldsam, både mot mamman och mot barnet.”

net kan också låta bli att berätta för att hon eller han skäms och tycker att det skulle vara pinsamt att berätta.²⁵⁵

Små barn misstolkar ofta varför våldet sker

Små barn misstolkar ofta anledningen till att skrämmande händelser uppstår. Barnet lägger ofta skulden på sig själv när föräldrarna är arga eller om det uppstår våldsamma situationer mellan föräldrarna. Det kan leda till känslomässiga konflikter hos barnet kopplat till att barnet lägger skulden på sig själv samt drivs av motstridiga krafter i sin önskan att vara nära sina föräldrar samtidigt som barnet känner rädsla för dem. De här inre konflikterna kan ta sig uttryck i utåtriktade svårigheter som aggressivitet och trots eller inåtvända svårigheter som överdriven rädsla och tillbakadragenhet. Det kan också bli så att barnen på ett brådmoget sätt lär sig att skydda sig själva på olika sätt när de inte kan lita till att deras föräldrar kommer göra det.²⁵⁶

Ju yngre barnet är, desto svårare har det för att se att det är pappas våldshandlingar som är fel. Det är vanligare att barnet tänker att det är något fel på henne eller honom själv.²⁵⁷

Barnets relation till pappan

Barnets relation till pappan blir negativt påverkad om pappan är hotfull och våldsam emot mamman. Pappan behöver inte vara fysiskt våldsam särskilt många gånger för att det ska finnas som ett latent hot hos barnet.²⁵⁸ Pappans ombytthet och oförutsägbarhet i sin relation till barnet gör också att barnet blir osäkert på hur pappan ska agera i olika situationer. Något som bidrar till att barnet känner rädsla för sin pappa.²⁵⁹

Barn kan se på sin våldsamma pappa som antingen bra eller dålig men de har ofta svårt att på ett mer integrerat sätt hålla de båda perspektiven samtidigt. I stället blir det en pendling mellan ytterligheter som bra eller dålig, god eller ond.²⁶⁰ Den våldsamme pappan kan vara upphov till förvirring hos barnet eftersom han kan göra att barnet blir besviket, skrämtd och argt, samtidigt som det kan vara så att de gör roliga saker ihop. Det här kan leda till att barnet både kan ha fantasier om att slå tillbaka och längta efter känslomässig närhet till pappa.²⁶¹

Som tonåring kan barnet börja skämmas över sin pappa och förlora respekten för honom på grund av det han har gjort.²⁶² Det finns barn som vill ha kontakt med sin pappa trots att han har utövat våld och det finns de barn som inte vill ha någon kontakt alls med sin pappa på grund av att han har varit hotfull och våldsam. Barnet kan uppleva det som att det inte finns några känslomässiga band till pappan, att deras relation mest präglas av rädsla och kontroll.²⁶³

Rädslor hos barnet före och efter föräldrarnas separation

Under tiden barnet lever tillsammans med båda sina föräldrar kan det finnas flera olika saker som oroar barnet. Oro för att mamman ska skadas eller till och med dödas. Att något ska hända när barnet inte är hemma. Barnet kan också vara oroligt för att pappan ska göra illa barnet själv eller något av syskonen. För barnet kan relationen till ett husdjur bli väldigt stark och därför kan barnet bli oroligt för att det ska bli skadat av pappan. Barnet kan känna rädsla för att bli straffat av pappan om det berättar för någon om vad pappan gör. Men barnet kan också känna rädsla för vad som kan hända om exempelvis socialtjänsten får veta vad som händer. En oro kan finnas för att behöva lämna hemmet och att tappa kontakten med kompisar och behöva börja i en annan skola.²⁶⁴

Om mamman har flytt med barnet till ett skyddat boende så finns det fortfarande många saker som barnet kan oro sig för. Barnet kan vara oroligt för att pappan ska hitta dem och att något ska hända med alla saker eller husdjuret som finns kvar i hemmet hos pappan. Barnet kan också oro sig för ekonomin utifrån att mamman inte har lika mycket pengar som pappan. Det här gäller även efter det att barnet och mamman har flyttat till ett nytt eget boende.²⁶⁵ Om barnet inte vill träffa pappan men det är bestämt att barnet ska göra det så kan det oro sig inför att vara hos pappan. Det kan vara oro för att pappan ska bli arg och hotfull men också att pappan ska komma med jobbiga frågor om hur det är hemma hos mamman. Om pappan inte vet var barnet bor så kan barnet gruva sig för att pappa ska försöka få barnet att berätta det för honom.

Barnet blir lämnat ensamt med svårhanterliga känslor

Under tiden som pappan är hotfull eller våldsam mot mamman och hon är livrädd så är barnet lämnat åt sig själv och sina känslor. Efter att pappan har misshandlat mamman så kan hon själv bli fysiskt skadad men också chockad och känslomässigt upptagen av det som har hänt. Det kan också bli så att hon ägnar honom mer tid och uppmärksamhet, som ett sätt att minska risken för att det ska hända igen. Barnet blir då känslomässigt övergivet av båda föräldrarna.²⁶⁶

Pappans våld får konsekvenser för barnets psykiska utveckling

Pappan kan göra sig lustig på barnets bekostnad eller ställa alldeles för stora krav på vad barnet ska klara av. Det kan handla om att pappan ställer för stora krav på barnet vid läsläsning när barnet går i skolan eller att pappan förlöjligar barnet i förskoleåldern när barnet säger saker på fel sätt. Utöver att det i stunden blir obehagligt för barnet kan det också få mer långtgående konsekvenser för barnets utveckling på så sätt att barnet blir ängsligt för att göra fel och att barnet tystnar och drar sig undan för att minska risken för att något obehagligt ska hända.²⁶⁷

Ett barn som växer upp med en hotfull och våldsam förälder måste ägna väldigt mycket tid åt att läsa av signaler hos föräldern som kan indikera att föräldern ska göra något som kan bli skrämmande eller farligt för barnet eller någon annan i familjen. Det här leder till en känslighet för andras mentala stämningslägen men det sker på bekostnad av att barnet får hjälp med att uppmärksamma sina egna behov och förstå sina egna känslor. Det här leder till en svårighet att se sina behov, något som kan hålla i sig upp i vuxen ålder.²⁶⁸

Konsekvenser för relationen mellan barnet och mamman

Barnet tar intryck av hur pappan behandlar mamman

Genom att behandla mamman illa, slå och knuffa henne, kalla henne för fula ord och bete sig hånfullt mot henne signalerar pappan till barnen att det är tillåtet att bete sig så mot deras mamma. Det är inte ovanligt att tonåringar tar efter pappans stil och slår, knuffar och hotar mam-

man. Pappan kan på olika sätt rättfärdiga sitt beteende mot mamman genom att säga att det är hennes fel, att det är hon som får honom att göra det. Han kan också säga att mamman tjatade för mycket, provocerade honom eller inte gjorde som han sa till henne att hon skulle göra. Även det är något som barnen kan ta efter och själva använda som ett sätt att rättfärdiga sina egna beteenden när de behandlar mamman illa. Barnen kan också få bekräftat att den som är starkast vinner. Att pappan är starkast är en tanke som också kan bli förstärkt hos barnen om det är så att pappans våld inte leder till några konsekvenser i domstolen.²⁶⁹

Aggressivitet emot mamman

Det är sällan som barnet vågar rikta sin irritation och ilska mot den våldsamma pappan. I stället riktar barnet det mot mamman.²⁷⁰ Barnet kan ta efter det kontrollerande och hotfulla beteende som det har sett pappan utsätta mamman för och det kan agera på det sättet mot såväl mamman som syskon eller jämnåriga.²⁷¹ Även små barn i förskoleåldern kan vara aggressiva mot sin mamma. Det lilla barnet uppfattar mamman som en kraftfull gestalt och barnen tänker sig att om mamman bara ville så skulle allt det dåliga och skrämmande upphöra. Men eftersom det inte gör det blir barnet argt på mamman.

Barnet kan också ta efter det som barnet har sett att pappan har gjort emot mamman. Om mamman har svårt för att skydda sig emot barnet och sätta stopp för barnets slag eller nedvärderande ord så lär sig barnet att aggressivitet lönar sig. Det kan också handla om att det är skrämmande för barnet att kännas vid sin egen rädsla och känsla av hjälplöshet och då ger aggressiviteten en känsla av styrka och kontroll i stället. Det kan också handla om att barnet misstolkar andras signaler, däribland mammans, och tolkar hennes ord och handlingar som fientligt inställda, och att barnet då ser attack som bästa försvar.²⁷²

När barnet tar hand om mamman

Aggressivitet från barn gentemot mamman är det som väcker mest oro och som är den vanligaste motivationen till att mamman tycker att barnen behöver hjälp. Många barn är mycket uppmärksamma på hur deras

mamma mår och om de är oroliga för henne vill de inte gärna släppa henne ur sikte. Många barn tar hand om och tröstar mamman när hon är ledsen. Det kan mammor se som uttryck för att barnen är snälla och älskar sin mamma, snarare än att se det som en konsekvens av pappans eller styvpappans våld, och som barnet behöver hjälp med.²⁷³

Det kan vara fråga om att barnet har utvecklat ett kontrollerande relationsmönster, i det här fallet tvångsmässigt omvårdande, och att barnet håller tillbaka sina egna behov och i stället tar hand om mamman för att försäkra sig om att ha kvar närheten till henne. Särskilt äldre barn kan hamna i den rollen att de blir den person som mamma vänder sig till för att få stöd och förståelse.²⁷⁴

Skyddande faktorer för barnet och relationen med mamman

En skyddande faktor är om mamman trots att pappan försöker underminera hennes föräldraförmåga kan hålla kvar sin position som snäll och tillåtande men samtidigt vara tydlig i relation till barnet att det är hon som bestämmer. Andra skyddande faktorer är att mamman och barnen har goda och stödjande relationer utanför familjen och att de får gott stöd av olika myndighetsinstanser som rättsväsendet, socialtjänsten, familjerätten och barn- och ungdomspsykiatrin.

Om mamman och barnen har en stödjande och nära kontakt med varandra så kan pappan förklara det med att de har gått ihop med varandra mot honom snarare än att det är hans sätt att agera som gör att han inte har någon nära kontakt med dem. Det här kan användas emot barnen och mamman genom att pappan kan påstå att hon har vänt barnen emot honom. En uppfattning som också kan delas av familjerätt och domstol i tvister om vårdnad, umgänge och boende.²⁷⁵

Om barnet hellre vill vara med mamman än med pappan

Barnet har många gånger en i huvudsak god relation till sin mamma och när föräldrarna har separerat kan det bli så att barnet vill bo hos mamman och inte träffa pappan. Den våldsamma pappan som ofta lägger över ansvaret för sina handlingar på mamman eller barnet kan även i det här fallet lägga över skulden på mamma. Han kan säga att hon har

vänt barnet emot honom och att det är därför som barnet säger att det inte vill träffa honom. Detta i stället för att tänka sig att barnet kan ha skäl till att inte vilja träffa honom utifrån att han har betett sig exempelvis hotfullt, kontrollerande, nedvärderande och fysiskt våldsamt.²⁷⁶

Det våldsutsatta barnet i skola, i förskola och tillsammans med jämnåriga

För många barn och ungdomar är förskolan och skolan den trygga platsen i vardagen, med fungerande vardagsrutiner och en verksamhet som är anpassad för barnet. Där har barnet många av sina sociala kontakter med vuxna och jämnåriga. Det är tydligt hur viktigt det är att förskolan och skolan fungerar för barn som bor med sin mamma på skyddat boende. Skolan och förskolan är viktiga, många gånger är det den trygga platsen för barnen.²⁷⁷

Barn i förskoleåldern

Barn som har upplevt våld i nära relationer eller själva blivit utsatta för våld kan uppvisa flera olika svårigheter som en konsekvens av detta. Men flera av de svårigheter som nämns här kan även vara uttryck för andra problem eller utvecklingssvårigheter hos barn än att de lever med en våldsam förälder. De kan vara försenade i utvecklingen med talet, språket, kognitiva förmågor och att klara sig utan blöja. De kan vara hyperaktiva och ha lätt för att bli irriterade och arga eller så kan de vara tysta, passiva och dra sig undan från gemensamma aktiviteter och lekar. På grund av sömnbrist och mardrömmar kan de vara trötta när de är på förskolan. Det kan vara jobbigt för dem med separationer och de kan ses som klängiga på vuxna. De kan vara rädda för nya personer och nya situationer.²⁷⁸ Barn som har varit utsatta för sexuella övergrepp kan vara fixerade vid sexualiserade lekar med andra barn.²⁷⁹

Ett barn som har lärt sig att höjda röster kan vara ett tecken på att något våldsamt och hotfullt är på väg att hända kan få det svårt med jämnåriga, exempelvis i skola och förskola. Om det är stökigt i barngruppen med mycket höjda röster så kan det fungera stressande på barnet. Barnet kan också misstolka olika sociala signaler tillsammans

med barn och vuxna och tolka andras kroppshållning, tonfall eller blickar som att de är fientligt inställda och utgör ett hot. Barnet kan misstolka när andra skämtar eller har fysisk kontakt med varandra och reagera med att bli argt och hotfullt, slåss eller springa därifrån. Barnet kan också reagera med att tystna, bli frånvarande i blicken och liksom tappa kontakten med de andra omkring sig. Oavsett vilket så kan barnet uppfattas som skrämmande eller märkligt i andra barns ögon, vilket kan leda till att de andra barnen inte vill vara tillsammans med det barnet. Detta kan gälla från det att barnet går på förskola till dess att han eller hon är en tonåring i gymnasiet.²⁸⁰

Förskolan kan vara ett stöd för barnet

Förskolan kan vara en trygg bas för barnet med fungerande rutiner och vuxna som betar sig på ett förutsägbart sätt. Där finns möjlighet till lugn och ro och lek med andra barn, men även möjlighet att få prata med vuxna och bli lyssnad till. Här kan barnet få hjälp att upptäcka och uttrycka känslor. På förskolan har personalen för det mesta en förståelse dels för barnets behov av nära och varma relationer med andra i en mindre grupp, dels för att barnet kan ha separations-svårigheter eller svårigheter att avsluta en aktivitet och gå vidare till en annan. Personalen är vuxna som kan ta hand om barnet på ett bra sätt och därigenom signalerar till barnet att hon eller han är viktig och värd att respekteras.²⁸¹

Det är även viktigt att man både i förskola och i skola pratar med barnen om olika saker som kan hända i livet. Bland annat sådant som rör personlig integritet, våld, sex och samlevnad. Barnen ska också få lära sig att de har rätt att säga nej och att få sina gränser respekterade.²⁸²

Barn i skolåldern

Som en konsekvens av pappans våldsutövande kan barnet få försenad talförmåga, dålig språkutveckling och kognitiva svårigheter. Det kan även bero på att föräldrarna har ägnat mindre tid åt att leka och samtala med barnet. Ett barn som är oroligt och tillbakadraget får också mindre tid att kommunicera med andra och får därigenom mindre

”Det är även viktigt att man både i förskola och i skola pratar med barnen om olika saker som kan hända i livet.”

övning i att prata och att tänka. Om barnet är oroligt och funderar mycket på det som händer hemma så blir det ett hinder för att koncentrera sig och lära sig nya saker. Barnet kan också vara oroligt för vad som kan hända hemma med mamman eller något syskon och då välja att inte gå hem från skolan eller inte alls gå till skolan vilket gör att barnet missar lektioner.²⁸³

Barn som är med när pappan slår mamman löper ökad risk för att genom modellinläring själva börja hantera frustrerande situationer genom att hota, skrämmas, knuffas eller slåss. Aggressiva barn använder mindre mängd social information för att tolka sociala situationer och de reagerar starkare på sådana signaler som de kan uppfatta som fientlighet och avvisande. De här barnen är ofta känsliga för att andra barn börjar bråka med varandra eller att vuxna blir arga. De har lätt för att tolka andras beteenden som fientliga. Det kan bli så att barnen antingen blir aggressiva och utåtagerande eller känner rädsla och drar sig undan från situationer som väcker starka känslor.²⁸⁴

En del barn är nedstämnda, blyga och försiktiga och drar sig undan. Det är lätt hänt att de barnen inte uppmärksammas av skolans personal och att personalen inte märker att barnet kan vara deprimerat. En del barn är ständigt på sin vakt av rädsla för att något hotfullt ska kunna hända. De skannar ständigt av sin omgivning och har därför svårt att koncentrera sig på sitt skolarbete. En del barn är ständigt oroliga och har svårt att vara lugna och sitta still. De kan också ha svårt att hålla tillbaka impulser och klarar till exempel inte av att räcka upp handen och vänta på sin tur. Det kan också bli så att de irriterar andra barn i klassen genom att försöka få kontakt med dem och inte kunna lämna dem i fred när det är meningen att de ska sitta still och studera. Ett barn som har en förälder som det inte går att lita på och som beter sig skrämmande kan även få svårt att lita på de vuxna i skolan.

Det finns också barn som reagerar på känslomässigt överväldigande situationer genom att stänga ner genom dissociation. Det betyder att barnet inte visar några reaktioner på det som blir skrämmande för barnet. Barn som dissocierar kan många gånger uppfattas av andra som att de befinner sig i sin egen lilla värld, avskilda från de andra.²⁸⁵

Skolan kan vara ett stöd för barnet

Skolan kan bli en väldigt påfrestande plats att vara på men den kan också bli en fristad för barnet genom att det finns kompisar där och andra vuxna som barnet kan ha goda relationer med. I skolan finns det ofta tydliga regler och rutiner som barnet kan ha stöd av. Barnet kan hålla uppe sin självkänsla om han eller hon har goda kamratkontakter. Självförtroendet kan också stärkas om barnet får möjligheter att lyckas med sina studier och därigenom känna sig duktigt.²⁸⁶

Kontakt med jämnåriga

En del barn drar sig undan från kompiskontakter av rädsla för att de ska få reda på det våld som sker hemma. Det kan vara svårt att ta hem kompisar eftersom barnet är osäkert på vad som kan hända. De barn som har flyttat flera gånger med sin mamma, som ett sätt att komma undan pappan, kan tycka att det blir för påfrestande att söka nya kompiskontakter. En del barn kan vara otrygga även i kompisrelationer och ha stora behov av att bestämma mycket, exempelvis i leken, som ett sätt att skapa en känsla av kontroll. De barnen kan få det svårt att behålla sina kompisrelationer.²⁸⁷

Men en del barn kan vara väldigt eftergivna i relation till andra barn, vilket gör att de anpassar sig och går med på alla förslag. En del barn kan också ha svårt att hantera gränser i leken med andra. En del barn kan låta andra kliva in och ta över det som de själva har påbörjat. Medan andra barn inte vet hur de frågar om de får vara med och därför kliver in i leken utan att först ha sett efter att de andra tycker att det är okej.

Barn som har svårt att mentalisera och reglera sina affekter har svårt att förstå sina egna känslor och handlingar. Därigenom får de svårigheter med att läsa av andra barns signaler och bakomliggande intentioner till deras handlingar. Det leder många gånger till missförstånd.

Skydd, stöd och behandlingsinsatser för barnet och mamman

Skydd och stöd

För att upptäcka om ett barn har upplevt våld i nära relationer eller själv blivit utsatt för det behöver de vuxna som barnet möter vara aktiva och ställa tydliga frågor till barnet. Om barnet ger svar som bekräftar att han eller hon är i en utsatt position behöver man också bedöma vilken risk det är för barnet att det händer igen och vilket skydd barnet behöver. Vid misstankar om våldsutsatthet kan man behöva göra en säkerhetsplanering för barnet, exempelvis när frågan gäller att barnet ska ha umgänge med den förälder som det finns uppgifter om har varit våldsam emot barnet, något som Unizon avråder ifrån om det inte finns synnerliga skäl till umgänget. Det är vanligast att pappan eller styvpappan är den som utövar våld i nära relationer men även mamman kan vara våldsam och hotfull emot barnet eller på annat sätt brista i omsorg. Det är viktigt att kartlägga även detta.²⁸⁸

Det finns stödinsatser som är uppbyggda utifrån vad barn generellt behöver få hjälp att förstå och hantera upplevelser som är skrämmande, förvirrande och potentiellt traumatiserande. Barnet kan stärkas genom att få möjlighet att dela sina upplevelser med någon annan, få lära sig vad våld är och hur man som barn påverkas av våld i nära relationer. Den här typen av stödinsatser kan också hjälpa till att minska barnets skuld- och skamkänslor. De här stödinsatserna kan genomföras individuellt eller i grupp så att barnet får träffa andra barn som har varit med om liknande händelser.²⁸⁹

En viktig skyddsfaktor för ett barn som har upplevt eller själv blivit direkt utsatt för våld är att ha kontakt med någon vuxen som tror på och kan stödja barnet.²⁹⁰ Barnet behöver bli lyssnat till och taget på allvar. Det är också bra för barnet att få vara delaktigt i att komma med förslag till vad som kan göras för att ändra situationen för barnet.²⁹¹ Det är även bra att hjälpa barnet att få syn på vad han eller hon gjorde när den vuxne var våldsam. Även om barnets handlingar inte ledde till att våldet upphörde så är det bra att uppmärksamma barnet på vad det gjorde. Om barnet känner sig nöjd med vad hon eller han gjorde när

det skrämmande hände minskar risken för att utveckla posttraumatiskt stressyndrom.²⁹²

Andra skyddande faktorer är att ha en så stabil livssituation som möjligt, exempelvis var barnet ska bo någonstans och var han eller hon ska gå i förskola eller skola och det viktigaste av allt, att vara skyddat från fortsatt utsatthet för våld.²⁹³

Det är även viktigt för mamman som har varit utsatt för våld av pappan eller styvpappan att hon får stöd och information om vad våld i nära relationer är och hur det påverkar både mamman och barnet och deras relation. Det kan många gånger också vara nödvändigt att mamman får hjälp efter separationen från pappan för att återupprätta sin föräldraauktoritet och även med att hitta sätt att kunna bestämma över barnen utan att behöva vara våldsam eller hotfull.²⁹⁴

Behandling

För barn och ungdomar som har utvecklat posttraumatiskt stressyndrom och som har olika relationssvårigheter till jämnåriga och vuxna, behövs mer än de generella stödinsatserna. Det handlar då många gånger om traumabearbetande behandlingsinsatser, som kan ske enskilt eller i grupp. Det är vanligt att den våldsutsatta föräldern också går i parallella samtal. Behandlingen kan ske antingen enskilt eller i grupp.²⁹⁵ Genom att gå i grupp får barnet möjlighet att dela sina erfarenheter med andra vilket kan minska känslan av skam och att vara ensam och annorlunda.

Eftersträvsvärda behandlingseffekter för barn och ungdomar kan vara att upphäva känslan av överklighet, att återupprätta känslan av autonomi, att uppnå en ökad affekttolerans och återupprätta förmågan att tänka och leka och uttrycka sig. I gruppbehandling för barn där fri lek ingår som en del av behandlingen finns möjligheter för barnet att lära sig nya sätt att vara tillsammans med andra barn. Behandlingen kan också handla om att väcka hopp hos barnet om en möjlig positiv framtid och att barnets allmänna tillit till vuxenvärlden ska öka. Det är också viktigt att förbättra relationen mellan mamma och barn samt att mammans föräldraförmåga kan stärkas.

Det finns också behandlingsinsatser som är inriktade på relationen mellan barnet och den förälder som har blivit utsatt för våld. Då är fokus inställt på att skapa en tryggare och mer utvecklingsbefrämjande relation mellan barnet och föräldern och att hjälpa dem att förändra sina beteenden i relation till varandra. Det här barn- och föräldra-terapeutiska arbetet sker med barnet och föräldern tillsammans.²⁹⁶

Våldsprevention

Det är viktigt med både stöd och behandling för kvinnor och barn som har blivit utsatta för våld av partnern, pappan eller styvpappan. Även behandling för den våldsutövande föräldern är viktigt. Men ännu bättre är det ju om han inte alls hade utsatt dem för våld. Män står för den absoluta majoriteten av våldet och för att förebygga mäns våld i nära relationer krävs att rådande föreställningar om manlighet och kvinnlighet ifrågasätts utifrån ett genus- och maktperspektiv. Det är också viktigt att det arbetet görs tidigt, redan hos barn och ungdomar.²⁹⁷

Fokus på skydd och stöd för barnet och mamman

Det här kapitlet har berört olika negativa konsekvenser av att som barn uppleva eller själv bli direkt utsatt för våld i nära relationer. Men genom nya erfarenheter och relationer, skydd, stöd och terapeutisk behandling går det att förändra så att det blir bättre för barnet eller tonåringen. Det gäller alla de problem som har tagits upp hittills angående mentaliseringsförmåga, affektreglering och traumatisering.

Den här boken har dock fokus på stödjande insatser riktade till barnet och mamman på det skyddade boendet. Det handlar om att se och synliggöra barnet, hur barnets vardag struktureras och att barnet får befinna sig i för barnet meningsfulla sammanhang samt hur man kan arbeta för att mottagandet och avskedet på det skyddade boendet blir så bra som möjligt för barnet. Stödinsatser för mamman handlar dels om att stärka henne och hennes föräldraroll, dels om att öka hennes förståelse för hur barnet har påverkats av det våld som pappan eller styvpappan har utsatt dem för. På så sätt ökar mammans möjlighet att hjälpa sitt barn.

Kapitel 4.

Kvinnojurens stöd till barnet och mamman

Barn påverkas starkt av att uppleva pappans våld mot mamman. Det gör att barnen har stora behov som vuxna måste kunna bemöta. Det här kapitlet beskriver vilket stöd kvinnojuren kan ge till de våldsutsatta barnen och deras mammor när de kommer till ett skyddat boende. Frågor som tas upp är bemötande, behovet av tydlighet och trygghet och hur barnen kan påverkas av att befinna sig på kvinnojurens skyddade boende. En röd tråd i beskrivningen är vikten av att hålla fokus på barnen, det vill säga ha ett barnperspektiv, så att barnens vistelse på det skyddade boendet blir så bra som möjligt för dem.

Kapitlet innehåller många råd om hur kvinnojuren kan organisera sitt arbete med barnen. Dessa råd bygger huvudsakligen på erfarenheter från personer som arbetar eller har arbetat på kvinnojouren. I kapitlet finns även en fördjupning om att samtala med barn och deras mammor, där jag ger konkreta råd och delar med mig av mina erfarenheter som psykolog. Jag ger exempel på vilka ämnen och frågor man kan ta upp i samtalen, men även hur man kan kommentera saker som sker i vardagen på kvinnojuren. Exemplet kan förhoppningsvis vara ett stöd och en inspiration för alla som samtalar med våldsutsatta barn – inte bara på kvinnojouren, utan även inom barn- och ungdomspsykiatri och i socialtjänsten.

Barnens behov av stöd kan behöva konkretiseras. Därför avslutas kapitlet med att beskriva svåra situationer som kan uppstå i vardagen på juren. Beskrivningen kompletteras av nio ögonblicksbilder av hur barnens behov kan komma till uttryck, följt av förslag på hur kvinnojuren kan stötta barnet och mamman i dessa situationer.

Kvinnojourerna arbetar utifrån väldigt olika förutsättningar. Det kan göra att det som beskrivs i det här kapitlet för vissa ter sig som självklarheter och för andra som svåruppnåeligt. Förhoppningen är att kapitlet kan väcka tankar och idéer, så att alla kan utveckla sitt arbete inom ramen för de resurser de har.

Barnperspektiv – vad innebär det?

Forskaren Carolina Överlien har i flera år studerat hur barn påverkas av våld i nära relationer och beskriver hur synen på barn har förändrats på kvinnojourerna. Hon menar att barn tidigare sågs som medföljande paket till mamman. Detta synsätt började förändras under andra halvan av 1990-talet och barnen har alltmer börjat bemötas utifrån sina egna behov av hjälp och stöd. Synen på barnet har även förändrats hos kvinnojourerna.²⁹⁸

Mitt intryck är att det finns en stor medvetenhet hos både kvinnojourer och andra samhällsaktörer om hur viktigt det är att ha fokus på barnens behov och att lyssna till vad barnen själva säger om det de har varit med om och hur de utifrån det önskar att de ska få leva sina liv. Men trots den medvetenheten är min erfarenhet att barn och ungdomar bemöts väldigt olika av olika aktörer. Vissa känner sig lyssnade till och väl bemötta, medan andra känner sig varken lyssnade till eller bemötta på ett bra sätt.

Vad det är som gör att barn och ungdomar känner sig väl bemötta kan till stor del bero på i vilken grad den vuxne förmår att möta barnet ur barnets perspektiv. Att ha ett barnperspektiv handlar bland annat om att möta barnet på ett respektfullt sätt och att se barnet som en aktör i sitt eget liv. Ett barn som kommer till en socialtjänst eller kvinnojour på grund av att pappa har slagit mamma och på olika sätt hotat och kränkt barnet är ju i alla högsta grad inblandat i det som sker. Därför behöver barnet bli både tilltalat och tillfrågat, utifrån dess ålder och mognad – och den vuxne behöver lyssna till vad barnet säger.

Bemötande med barnperspektiv kan vara en så enkel sak som att du som vuxen hukar dig ner när du hälsar på en treåring, så att ni hamnar på lite mer jämlik ögonkontaktnivå. Det handlar också om att inse

att tre barn till en mamma inte är en homogen syskonskara, utan att de alla tre är unika individer som uppfattar det de är med om på olika sätt – och de reagerar också på olika sätt.

Att ha ett barnperspektiv handlar också om att ständigt fråga sig själv och andra vuxna ”... och hur blir det här för barnet?”. Ett av de största hindren för att hålla den frågan levande är att vi som vuxna ofta har lättare för att leva oss in i och identifiera oss med hur andra vuxna har det. Däremot är det för de allra flesta av oss svårare att leva sig in i hur barn i utsatta livssituationer har det. Därför finns risken att de som arbetar på kvinnojouren lever sig mer in i mammans situation och uppmärksammar hennes ansträngningar i vardagen. Men har svårare för att ta till sig hur barnet mår i relation till mammans mående och nedsatta föräldraförmåga.

För att kvinnojouren ska ha ett så bra barnperspektiv som möjligt är det bra att de som arbetar där kommer fram till vad som är viktigt att tillgodose för barnen och hur de ska organisera sitt arbete för att det ska kunna uppnås så långt som möjligt. Ett sätt att hålla liv i frågan om barnperspektivet är att ha personal och volontärer som är kunniga och vana med att arbeta med barn.

Men för att frågan om barnen ska beröra alla som arbetar på kvinnojouren kan man till exempel ha som rutin vid arbetsplatsträffar eller morgonmöten att rapportera både om alla kvinnor och om alla barn. Hur har de olika barnen det, hur ordnar det sig med skola och förskola, har de tillgång till stödsamtal och så vidare. Det är också viktigt att försöka avdramatisera frågan om att möta barn i kris och att prata med dem. Det kan vara ett sätt att få fler än de barnansvariga att känna att de kan möta barnen i vardagen på det skyddade boendet.

Kvinnjourerna ger stöd på olika sätt

Kvinnjourens uppgifter är att ge skydd, stöd och hjälp. En viktig stödjande uppgift är att fungera som spindel i nätet för kvinnorna och barnen. Det kan handla om att hjälpa till i kontakter med socialtjänst, barn- och ungdomspsykiatri, polis, rättsväsende, skola och förskola. Kvinnojouren kan bland annat se till att möten med de olika aktörerna

hålls i kvinnojourens lokaler, för att se till att mamman och barnet inte behöver åka runt så mycket till de olika mötena.

När det gäller samverkan för barnens räkning handlar det främst om frågor kopplade till socialtjänst, skola och förskola. Om samarbetet fungerar bra och det är tydligt vem som ska göra vad så ökar möjligheterna för barnet och mamman att få ett ännu bättre stöd. I relation till dessa aktörer får kvinnojouren många gånger också fungera som språkrör och påtryckare för mammorna och barnen. En annan uppgift som kvinnojourerna utför är att ge samtalsstöd. En del av dem har själva möjlighet att ge kris- och stödsamtal även till barnen. Kvinnojourerna fungerar också som kunskapsförmedlare genom att exempelvis föreläsa för socialtjänst och skolor.

Kvinnjourerna har ofta en viktig uppgift i att påminna om barnens behov av hjälp och att trycka på så att barnen får det stöd de behöver. Det kan dock vara oklart vem som har ansvar för vad – socialtjänsten eller kvinnojouren – eftersom barnet inte är placerat av socialtjänsten på det skyddade boendet. Mamman kan ha tagit kontakt med kvinnojouren på egen hand, men det är vanligare att mamman blir placerad på kvinnojouren av socialtjänsten. Men barnet är alltid medföljande till juren på mammans ansvar.

Barnets behov av skola och förskola

En del kvinnojourer tycker att de är mer drivande än kommunen i att lösa frågan om skolgången. De betonar att det är viktigt för dem att ha ett långsiktigt samarbete med skolorna i närområdet, för att ordna omplacering till en annan skola när barnet inte kan gå kvar i sin gamla skola. I en del kommuner finns det reserverade skolplatser och förskoleplatser för barn som är medföljande till det skyddade boendet. Personalen på en kvinnojour berättar att barn som kommer från en annan kommun inte nödvändigtvis måste byta skola. Att barnet får gå kvar i sin skola kan vara den bästa lösningen, om skolskjutsen går att ordna på ett säkert sätt och om man gör bedömningen att det är säkert för barnet att gå kvar. Barnet får då ha kvar kontakten med lärare och skolpersonal som han eller hon känner och som förhoppningsvis har

förståelse för situationen. Dessutom kan barnet ha kvar kontakten med sina klasskamrater.

Det är egentligen inte kvinnojourernas uppgift att ta ansvar för hur skola och förskola ska ordnas för barnen, men det är ändå en fråga som de många gånger får engagera sig i för att lösa. Medföljande barn som har skolplikt har rätt till fortsatt skolgång. Det är ofta så att barnet och mamman kommer från en annan kommun och de båda kommunerna har ett ansvar för att lösa frågan.

Frågan om placering på skola och förskola försvåras ofta om mamman och den våldstövande pappan har gemensam vårdnad om barnet. Det är dessutom många gånger osäkert hur länge mamman och barnet ska vara på det skyddade boendet, vilket också försvårar den planering som krävs för att ordna med placering på en ny skola eller förskola.

Barn som inte har någon skola att gå till får i stället följa med mamman på hennes möten och får då ta del av vad som sägs där. När barnet kan börja skolan får han eller hon sitt eget liv tillbaka, både genom att åter få ett socialt liv med jämnåriga och genom att kunna studera igen.

När det gäller barn i förskoleåldern uppger flera av kvinnojourerna att det är svårt att få till nya placeringar på förskola. Ett problem är väntetiden, som i vissa fall är fyra månader. Då har barnet antingen fått vänta länge på att komma till förskolan eller så har barnet och mamman redan flyttat från det skyddade boendet. Men många gånger blir vistelsen längre än beräknat och därför är det bra att skriva in barnet så snart mamman vill det.

En del kvinnojourer löser frågan genom att ha en egen förskola på det skyddade boendet. Men det är inte många som har möjlighet att finansiera en sådan lösning. Det vanliga är att barnen hänvisas till öppna förskolan. Men det är inte ett fullgott alternativ. För de äldre förskolebarnen är det inte bra eftersom de allra flesta barn på öppna förskolan inte är äldre än två år. Det blir inte heller fråga om någon avlastning för mamman i och med att hon måste följa med dit. En annan konsekvens är att mamma och barn inte får vara ifrån varandra någon tid under dagen, något som annars kan vara bra för dem båda.

Att staga upp barnets nya vardag

Många barn som kommer till kvinnojourerna har levit i en vardag präglad av otrygghet och oförutsägbarhet.

Det är viktigt att barn får stöd i vardagen för att kunna klara av den här svåra tiden på ett bättre sätt. För att göra dem trygga behöver kvinnojouren hjälpa till att skapa en trygg och förutsägbar vardag. Det kan handla om att barnen ska veta vad som kommer att hända om dagarna. Om barnet inte går i skola eller på förskola blir det extra viktigt att det skyddade boendet kan stå för en tydlighet i vardagen när det gäller rutiner, och informera barnet när det ska hända något som berör honom eller henne.

De behöver känna sig trygga och hållna, det vill säga att det finns andra vuxna personer som hjälper och stöttar både mamman och barnet. Stödet handlar också om att erbjuda barnet strukturerade aktiviteter anpassade för barn och att det till exempel finns ett barnrum på boendet. Hit hör också att se till att barnet får frisk luft och får leka och röra på sig för att må bättre och känna sig mindre orolig i kroppen. Många kvinnojourer har aktivitetsgrupper där volontärer ingår. De kan antingen vara med barnen på kvinnojouren och leka, läsa och pyssla, eller gå i väg med barnen till exempelvis en lekpark, en simhall eller ett bibliotek. På de kvinnojourer som inte har de resurserna blir mamman mer ensam med att ordna sådant för barnet.

Vikten av förutsägbarhet och känsla av kontroll

Barnen på det skyddade boendet behöver en förutsägbar vardag. Det innebär att det ska finnas så många tydliga rutiner som möjligt, så att barnen så sällan som möjligt känner att de blir hängande i luften och inte vet vad som är på gång. Precis som för vuxna är det lättare för barn att känna sig trygga om de befinner sig i ett sammanhang som är förutsägbart och begripligt, och där de också känner att de har kontroll.

Ett tydligt bemötande för att synliggöra barnet

Ett tydligt bemötande handlar om att barnet, utifrån ålder och mognad, från första dagen på det skyddade boendet får en introduktion om var

”Det kan handla om att barnen ska veta vad som kommer att hända om dagarna. Om barnet inte går i skola eller på förskola blir det extra viktigt att det skyddade boendet kan stå för en tydlighet i vardagen /.../ Hit hör också att se till att barnet får frisk luft och får leka och röra på sig för att må bättre och känna sig mindre orolig i kroppen.”

han eller hon har hamnat och varför. Redan vid inskrivningssamtalet behöver barnet få veta att personalen och volontärerna har tystnadsplikt och anmälningskyldighet.

Tydlighet handlar också om att barnet får information om sådant som ska hända, både den här dagen och längre fram i tiden. Det handlar även om att de som arbetar på boendet är tydliga med när de inte vet vad som ska hända, men att de återkommer till barnet när de har information att ge. Tydlighet handlar också om att inte lova mer än man kan hålla.

När det fattas beslut om exempelvis boendetiden eller umgänge med pappan är det viktigt att vara tydlig mot barnet vem det är som bestämmer i olika frågor. Annars kan barnet missförstå situationer och bli arg på mamman eller på dem som arbetar på kvinnojouren, trots att det inte är någon av dem som har fattat beslutet.

Avlasta barnet från ansvar för mamman

Att avlasta barnet innebär att vara tydlig med vad de vuxna på kvinnojouren tar ansvar för när det gäller mamman, och att de håller vad de lovar. På så sätt får barnet hjälp att koppla av sitt ansvar och sin bevakning av hur mamma har det.

Det är många gånger viktigt för barnet att mamman får uppmärksamhet och omsorg innan han eller hon själv kan ta emot något. Barnet behöver ofta känna sig säker på att mamman får sitt innan hon eller han kan ta emot något för egen del.

En annan form av avlastning för barnet är att få vara i det trygga sammanhang som en förskola eller skola ska kunna vara. Förskolan och skolan när de är som bäst innebär en vardag som är barnanpassad, med en struktur som utgår ifrån att de vuxna tar hand om barnen.

Lokalerna kan påverka barnens vardag

En del kvinnojouren har kontoret och boendet i samma lokaler, och andra har dem åtskilda. Vissa tycker att det är en fördel med skilda lokaler eftersom det då är lättare att ha möten med mammorna utan att de störs av barnen som blir nyfikna eller oroliga över vad det är som

händer. En annan fördel som de nämner är att det blir mindre institutionskänsla när kontoret och boendet är åtskilda.

Men det finns också nackdelar med att inte ha kontor och boende i samma lokal eller åtminstone väldigt nära varandra. Till exempel har de som arbetar på kvinnojouren då mindre spontan kontakt med mammorna och barnen. De separata lokalerna gör också att personalen och volontärerna får färre tillfällen att se hur mammorna och barnen har det tillsammans. Därigenom blir det svårare att bedöma vilket stöd de kan tänkas behöva. Detta kan göra att barnen och mammorna känner sig mer ensamma.

De kvinnojourer som har lokalerna skilda åt har boendesamordnare som tillbringar tid med mammorna och barnen i boendet. Samordnarna följer också med barnen och mammorna till olika möten. Hur mycket tid man har möjlighet att lägga på detta skiljer sig åt mellan kvinnojourerna beroende på deras ekonomi och antalet volontärer. Det handlar alltså om hur stor del av tiden man har råd att ha personal i boendet, och hur många volontärer det finns tillgängliga som kan vara där.

Tänk igenom barnrummet

Ett bra barnrum kan bli lite som en fristad för barnen där de kan prata, läsa, rita och leka med andra barn. Om det finns utrymme är det bra om rummet kan vara anpassat både för de yngre barnen och för tonåringarna.

Ett barnrum får gärna vara ljust och inbjudande med lugna färger. Det är bra att tänka igenom inredningen: vilka behov ska rummet fylla och vad behöver det finnas för möbler och saker? Där kan bland annat finnas en soffa att sitta i och ett bord att pyssla vid. Möblerna kan också användas som ett sätt att dela in rummet i olika områden. Till exempel kan bokhyllor skärma av så att det skapas någon lugn vrå. Även en lekmatta kan fungera som rumsavgränsare. Lösa saker kan förvaras i olika lådor som gör dem lätta att hitta och lätta att plocka undan.

Aktiviteter för barnen

Flera av kvinnojourerna har anställda som är barnansvariga. De tar då hand om aktiviteter riktade till barnen, bland annat barnsamtal. Många kvinnojouurer har i stället volontärer som är kontaktpersoner till barnen och som ordnar aktiviteter för dem. Det kan handla om att gå till en lekpark eller park, till biblioteket, till en simhall eller på bio eller göra utflykter. Hur kostsamma aktiviteterna kan vara hänger mycket på vilka ekonomiska förutsättningar jouren har.

Aktiviteter för barnen kan vara ett sätt att ge barnet och mamman tid ifrån varandra. Men mamman kan också vara med så att de får göra något roligt tillsammans. Spela spel eller pyssla tillsammans kan vara en rolig aktivitet att samlas kring, eller att sitta tillsammans runt ett bord och småprata. En del barn kan vara lite ensamma i relation till de andra barnen, och då kan en aktivitet ge dem möjlighet att sitta tillsammans med de andra barnen och göra något och prata lite. Pyssel har ofta en lugnande effekt, och det kan även erbjuda barnet ett tillfälle att få känna sig duktig.

Det kan också vara stödjande för barnet att vara med i en idrottsförening eller i någon annan föreningsverksamhet. Ett hinder kan dock vara att mamma har svag ekonomi. Ett annat är om barnet har skyddade personuppgifter, eftersom många föreningar inte vet hur de ska sköta det på ett sätt som är säkert för barnet. Det kan också vara svårt för barnet att bli medlem i en förening eftersom man inte vet hur länge han eller hon kommer bo kvar på det skyddade boendet.

Barnet kan sakna sin vardag

På det skyddade boendet får barnet skydd och stöd men det finns många faktorer som gör att det blir jobbigt för honom eller henne att bo där. Även om vardagen hemma var svår, så finns det mycket som barnet kan sakna.

Barnet kan till exempel sakna sitt rum, sina saker och sina vardagsrutiner där hemma. Barnet förlorar också mycket av sina sociala kontakter med kompisar, familj och släkt därhemma. Om han eller hon har varit tvungen att byta skola eller förskola försvinner även kontak-

terna där. Under tiden på det skyddade boendet kan barnet få hälsa på hemma hos kompisar men inte själv bjuda hem kompisar till sig. Om barnet inte har någon plats på förskola eller skola blir det ännu mer påfrestande. Då förlorar barnet både rutiner, aktiviteter anpassade till barnet och sociala kontakter. Det betyder dessutom att barnet hamnar efter i sina skolämnen.

Om det finns ett husdjur kvar hemma kan barnet längta efter det, men också oroa sig för hur det mår. För barnet kan husdjuret vara väldigt betydelsefullt. Det finns en nationell organisation som kan se till att även husdjur får skyddat boende på hemlig adress. Den heter Veterinär omtanke om våldsutsatta.

Allt det här sammantaget kan emellanåt göra att det känns lockande för barnet att flytta tillbaka hem. Hemma var det visserligen inte bra, men det var åtminstone som vanligt.

Checklista och veckoschema som hjälp för att planera vardagen

Kvinnojourerna arbetar på olika sätt när det gäller att planera barnens vardag. Det beror bland annat på vilka resurser de har, i form av ekonomi, antal personal och volontärer. Men det handlar också om hur ofta de tar emot mammor med medföljande barn.

Även om arbetet ser olika ut så kan det vara bra att kvinnojouren har en checklista med punkter som är viktiga ur ett barnperspektiv som man sedan bockar av när de är genomförda. Det kan handla om vilken information kvinnojouren vill att barnen ska få när de kommer till det skyddade boendet och inom vilken tid de ska ha fått den. I checklistan bör det också finnas en punkt om hur det ordnar sig med förskola och skola samt när och var barnet får sina barnsamtal.

Ytterligare punkter i checklistan kan vara att hålla koll på hur barnet har det i skolan, med de andra barnen på kvinnojouren och med sin mamma.

I checklistan kan det också ingå beskrivningar av hur vissa samtal ska genomföras med barnen, exempelvis det första samtalet när mamman och barnet kommer till kvinnojouren och avslutningssamtalet när det är dags att lämna det skyddade boendet. Beskrivningarna kan vara

en hjälp för personalen och volontärerna så att de vet vilka frågor de ska ställa och vilken information de ska ge.

Utöver checklistan är det bra om de som arbetar på kvinnojouren pratar med mamman om hur viktigt det är med dagliga rutiner. I samråd med mamman kan man även ställa samman ett veckoschema för barnet som barnet också har tillgång till. Det kan innehålla de dagliga återkommande rutinerna som sovttider, mattider, skola, förskola, sagoläsning eller annan tid tillsammans med mamman, lek och frisk luft. I schemat bör det också stå om barnet ska gå på något speciellt möte eller någon annan aktivitet.

Samtal med barn – ett viktigt stöd

Det är viktigt att barnen på det skyddade boendet får tillgång till samtal. Samtalen kan göra att barnet mår bättre och har lättare att förstå vad han eller hon har varit med om och hur det påverkar honom eller henne. Samtalen kan vara avlastande, eftersom många barn inte berättat för någon annan vad de har varit med om. De kan också lätta på barnets känslor av skuld och skam.

Det kan behövas andra insatser för barnet

Det kan räcka med stöd- och krissamtal, men barnet kan även behöva traumabearbetande behandling. Dessutom kan mamman och barnet behöva fortsatt hjälp efter tiden på det skyddade boendet, eftersom deras relation kan vara mycket komplicerad på grund av det våld som pappan eller styvpappan har utsatt dem för.

Det är viktigt att barnet får tillgång till kris- och stödsamtal under tiden han eller hon bor på det skyddade boendet. Däremot är traumabearbetande samtalsbehandling enskilt eller i grupp något som kan sättas in först när barnet och mamman har flyttat från det skyddade boendet. För en sådan behandling behöver barnet ha en mer stabil livssituation.

Olika metoder för samtalen

Flera kvinnojourer har anställda som är barnansvariga och som också har utbildning i så kallade Trappansamtal, som är krissamtal med barn

**”Det är viktigt att barnet får
tillgång till kris- och stödsamtal
under tiden han eller hon bor på
det skyddade boendet.”**

som har upplevt att någon i familjen har utsatt någon annan i familjen för våld. Trappan utvecklades av Rädda Barnen i slutet av 1990-talet. Det är en stödmodell för att hjälpa barn att börja prata om det våld som de har upplevt och att få hjälp att bättre förstå det de har upplevt och hur det påverkar dem.

På en del kvinnojourer arbetar det även personer som är utbildade i CAP, Children are people too. Det är ursprungligen en amerikansk modell för stödgrupper till barn vars föräldrar har svåra känslomässiga problem. Syftet är att ge barnen bättre möjligheter att hantera sin vardagssituation bland annat genom att bättre känna igen och hantera sina känslor samt sätta gränser. Det finns även andra metoder som används på kvinnojourerna.

Det kan också vara så att barn får gå i samtal utanför det skyddade boendet, då oftast hos socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri eller frivilligorganisationer som Rädda Barnen. Att kvinnojourerna inte själva genomför samtalen kan bero på att de inte tycker sig ha tillräcklig kompetens. Det kan också bero på att de tycker att det är bra för barnen att ha sina svårare samtal någon annanstans, och på kvinnojouren bara ha lättare samtal om det vardagliga och roliga.

Kvinnajouren kan bevaka barnets rätt till samtal

De kvinnojourer som inte själva ger barnen kris- och stödsamtal har en viktig uppgift i att bevaka barnens rätt till samtal och att påtala det för socialtjänsten.

Socialtjänsten kan vara så fokuserade på frågan om föräldraförmåga att de glömmer att tillgodose barnens behov av stöd- och krissamtal under tiden som en utredning pågår. Om socialtjänsten bedömer att samarbetet mellan föräldrarna är tillräckligt bra kan det dessutom bli så att utredningen läggs ner utan att något insatsbeslut har fattats för barnets räkning. De kan också fokusera på att utreda om vårdnad och umgänge och barnens säkerhet, men missar att barnet behöver krissamtal.

När barnet och mamman sedan flyttar från kvinnojouren gör socialtjänsten ofta bedömningen att mamman kan skydda barnet i fortsätt-

ningen. Fokus hamnar då på skyddet. Om skyddet anses tillfredsställande så kan frågan om barnets behov av bearbetande samtal hamna så mycket i bakgrunden att den glöms bort. I slutänden får då barnet varken något ordentligt krissamtal eller bearbetande samtal.

När det pågår polisutredning om våld mot barn

Om pappan misstänks ha utsatt barnet för fysiskt våld tillsätts en brottsmålsutredning där polisen förhör barnet. Under tiden som utredningen pågår ska de som arbetar på kvinnojouren inte prata med barnet om våldet. Tyvärr kan det dra ut på tiden med polisförhören och barnet får då inte möjlighet att få kris- och stödsamtal där barnet får prata om sina upplevelser. Om det drar ut på tiden med att få gå på förhör är det viktiga att kvinnojouren påtalar barnets behov av egna kris- och stödsamtal. En del jourer ser till att barnet i alla fall får möjlighet till samtal om hur han eller hon mår just nu, hur det är på det skyddade boendet, i skola och med kompisar, eller om barnet har svårt att sova och är oroligt.

Det är svårt att planera upplägget av samtal med barnen

En svårighet med barnsamtal på ett skyddat boende är att de är svåra att planera, eftersom placeringen plötsligt kan upphöra. Det kan bero på att socialtjänsten inte beslutar om så lång tid i taget eller att mamman bestämmer sig för att flytta därifrån. Ett sätt att hantera det är att se till att varje samtal är avslutat i sig, det vill säga att det inte ska vara uppbyggt som en serie av flera samtal.

”Alla borde kunna prata med barn”

Att fler borde kunna prata med barn var en önskan som framkom vid studiebesöken hos en del av kvinnojouren. De som uttrycker denna önskan tror att många är mer rädda för att prata med barn än vad som är rimligt. Det verkar också som att verksamheten blir mer sårbar när ansvaret för barnsamtalen ligger så tydligt på någon barnansvarig. Om den barnansvariga finns eller inte finns på det skyddade boendet gör att det blir skillnad på mottagandet när barnet och mamman kommer

till kvinnojouren och när de ska flytta därifrån. Om den barnansvariga finns tillgänglig på kvinnojouren eller inte påverkar till exempel vilka frågor som tas upp vid samtalen. Fler skulle nog kunna hålla i den typen av samtal om de hade någon checklista, eller ett rutinkort där det står hur samtalet ska gå till och vilka frågor som ska tas upp.²⁹⁹

Det behövs goda kunskaper för att genomföra kris- och stödsamtal, men de flesta borde kunna ha vardagssamtal i stunden med barn. Att prata med barn handlar inte bara om de inplanerade barnsamtalen. När de som arbetar på kvinnojouren är tillsammans med barnen kan det dyka upp många tillfällen att prata om hur barnet har det. Det kan vara när de är ute och går eller när man sitter och pysslar med något tillsammans. Det är viktigt att kunna hantera dessa tillfällen.

Tänk på att barn har olika sätt att söka kontakt

Barn har olika tempo och sätt att söka kontakt med vuxna. En del är tillbakadragna och försiktiga och de behöver få tid på sig. Andra är väldigt kontaktsökande och snabba i sitt sätt att närma sig och ta kontakt. Dessa skillnader gör att man som vuxen behöver möta barnen på olika sätt, men oavsett vilket sätt så behöver barnen få känna att de har kontroll över sig själva och har inflytande över mötet med den vuxne. Det är lätt hänt att vuxna tränger sig på för fort och vill för mycket med samtalet. Men barnen behöver tid för att känna sig trygga och våga lita på den som de pratar med.

Vad kan man behöva prata om med barnen?

Det finns många saker som barnen kan behöva prata om och få höra under sin tid på det skyddade boendet. De ämnen som tas upp här är relevanta oavsett vilken vuxen barnen har sina samtal med, det vill säga oavsett om det är någon från kvinnojouren eller någon från socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri eller en frivilligorganisation.

”Fler skulle nog kunna hålla i den typen av samtal om de hade någon checklista, eller ett rutinkort där det står hur samtalet ska gå till och vilka frågor som ska tas upp.”

Barnets skuldkänslor och vuxnas ansvar

En viktig sak att prata om är vad vuxna och föräldrar får och inte får göra mot barn. Det är viktigt att påtala för barnet vad vuxna inte får göra:

- ▶ ”Det är olagligt att göra så.”
- ▶ ”Så där får inte vuxna göra mot barn.”

Man kan prata om det utifrån det våld som man vet att pappan eller styvappan har utövat emot mamma och barnet, eller utifrån sådant som barnet själv berättar. För yngre barn som har levt i skuggan av våldet hela sitt liv är det ofta svårt att själv veta vad som är tillåtet och inte. Barn utgår för det mesta ifrån att det föräldrarna gör är rätt.

Det går också att prata om skuld och ansvar för våldet, att den våldsamme vuxne alltid har ansvar för sitt handlande. Ofta är det fråga om situationer som ter sig obegripliga för barnet, och då är det vanligt att barnet lägger skulden på sig själv för det som har hänt. Särskilt barn i förskoleåldern tar ofta på sig skulden när någon av föräldrarna blir arg eller våldsam.

Barnets reaktioner mot pappans våld

Man kan också prata med barnet om olika händelser när pappan eller styvappan var hotfull eller våldsam och vad barnet gjorde som reaktion på det för att tydliggöra vad som hände. På det viset kan man hjälpa barnet att få syn på det motstånd som han eller hon gjorde, och därigenom kan barnet känna sig stärkt. Detta gäller även om det är så att barnets motstånd inte hade någon verkan. Då kan man påtala för barnet att det faktiskt var för svårt att påverka något, och att det inte var barnets fel att pappa inte slutade slå.

Det är även bra att prata med barnet om vanliga reaktioner hos barn som upplever våld i nära relationer, det vill säga hur andra barn som är i samma situation brukar känna.

Om att bo på det skyddade boendet

Det kan vara svårt för barn att stå ut med eller förstå varför de har flyttat från hemmet till det skyddade boendet och även det kan de behöva prata om. De kan också behöva prata om vad de kan säga och göra när de är hemma hos kompisar, till exempel hur de ska svara på frågor om var de bor. I samtalen kan man hjälpa barnen att formulera svar på sådana frågor.

Andra frågor att prata om med barnen är hur de har det på det skyddade boendet, till exempel hur de fungerar tillsammans med syskon, mamma, de andra barnen och de andra mammorna.

Förebyggande säkerhetsplanering

Samtalen kan också handla om barnets oro inför att pappan ska söka upp dem, exempelvis på skolan, och vad de i så fall ska göra. Ett sådant samtal blir som en säkerhetsplanering. Vad ska barnen göra, vart ska de gå, vem ska de vända sig till när de behöver hjälp? På liknande sätt kan man i förberedande syfte prata om att en del mammor väljer att flytta tillbaka till pappa eller styvpappa. Man kan prata om vad barnet tänker om att flytta tillbaka hem och hur barnet tror att det skulle bli. Även då blir det en form av säkerhetsplanering: Vad kan barnet göra om de skulle flytta hem igen och om det blir dåligt för barnet? Vem kan barnet kontakta i så fall för att få hjälp?

Barnets känslor och hur det kan kännas i kroppen

Barnet behöver också få prata om sina olika känslor, både inför det som har varit och i nuet. En utgångspunkt kan vara att prata om hur det kändes i kroppen och vilka känslor som väcktes vid olika skrämmande händelser som barnet har varit med om när pappa har varit hotfull och mamma rädd. Man kan också prata om vilka händelser som skrämmer och oroar barnet nu, vad barnet gör när hon eller han blir rädd, arg, ledsen och glad.

En annan ingång kan vara att prata om stora och små känslor, det vill säga att känslor kan vara olika starka och att det känns olika starkt i kroppen när man har dem. Det är nämligen ganska vanligt att barn

som har upplevt våld i nära relationer har en rätt så svartvit syn på känslor: antingen är en person arg eller inte, och om den är arg så kan det bli jättefarligt. Då är det bra att prata om gråskalan, de känslor som befinner sig mellan de två ytterligheterna svart och vitt. Genom att prata om känslor på det här sättet kan man hjälpa barnet att förstå en bredare repertoar av känslor.

Ytterligare ett tema är bra och dåliga hemligheter. Bra hemligheter är sådana som man blir pirrig i magen och glad av att tänka på. Dåliga hemligheter får man ont i magen av och blir orolig av att tänka på. Bra hemligheter kan vara härliga att ha för sig själv medan dåliga hemligheter är bra att dela med någon vuxen så att man inte är ensam med det jobbiga.

Barnets oro och känslor för mamman

Barnen kan även behöva prata om sina tankar och känslor inför mamman. De har ofta varit med om händelser när pappan eller styvpappan har varit våldsam mot mamman, och barnen har då ofta blivit rädda för att mamma skulle dö. Detta är känslor som barnen måste få prata om. Över huvud taget bär barnen som kommer till skyddade boenden ofta på en oro för hur mamma mår och om hon ska orka.

Andra teman som kan dyka upp är att barnen känner sig arga på eller svikna av sina mammor.

För barn är det viktigt att få prata både om pappan och om mamman och hur det känns i förhållande till dem, att få prata om både det som är bra och det som är dåligt hos dem båda.

Teman i samtal med barnet om pappan

Många av samtalen med barn på ett skyddat boende handlar om pappan, det vill säga den person som har utövat våldet som barnet har upplevt. Därför ägnar vi nu ett särskilt avsnitt åt olika teman som kan vara bra att ta upp i dessa samtal.

Barnets dubbla känslor inför pappan

I samtalen kan man tillsammans med barnet utforska pappans goda och dåliga sidor, vad som är roligt och vad som är skrämmande med pappan. Barnets goda stunder med pappan kan ha färgats av oron för att han när som helst kan bli arg. Barnet behöver få prata om det som han eller hon tycker är positivt och negativt, få hjälp att sortera bland sina tankar och känslor inför pappan.

Ett viktigt tema är dubbelheten i barnets känslor inför pappan. När barnet är tillsammans med pappan finns det ofta en oro att en bra stund ska övergå i något skrämmande – om pappans humör plötsligt ändras och han blir arg, hotfull eller kontrollerande. Barnet kan se pappan som en arg och en snäll, som finns i samma person, och barnet kan vilja ha närhet till honom men samtidigt vara rädd för att närma sig honom.

Prata om pappans ansvar som vuxen

För barnet kan pappan vara som ett mysterium. Han kan ha gjort saker som barnet inte förstår. I samtalen kan man bekräfta att det är svårt att förstå, men samtidigt hålla fast vid vad barnet berättar att pappan har gjort. Då bör man även kommentera för barnet om det är handlingar som pappan faktiskt inte får göra. Man behöver också prata om att han är vuxen och därför har ett eget ansvar för det han gör.

Man kan också prata med barnet om vad som är rimliga reaktioner från en vuxen. Det kan till exempel vara så att barnet berättar att han eller hon en gång råkade hälla saft över tangentbordet till pappas dator, varpå pappan blev rasande, kastade datorn i väggen och sedan ställde sig och skrek på mamma. Barnet kan ha skuldskänslor för det här. Då kan man prata med barnet om vad som hade varit en rimlig reaktion från pappans sida, och att det är pappan själv som har ansvar för hur han reagerar.

Många barn önskar att pappa ska säga förlåt och stå för det han har gjort. Denna önskan kan man också prata om. Hur skulle det kännas för barnet om pappan gjorde det?

Barnets oro för vad som ska hända pappan

Barnet kan vara oroligt för att pappan ska komma i fängelse. Då kan man prata med barnet om pappans handlingar och att det finns vissa saker som man inte får göra och att man till och med kan hamna i fängelse om man gör dem. Man kan också prata om hur det i så fall går till och att det är domstolen som bestämmer över det här.

I dessa samtal kan man som vuxen tänka på att avlasta barnet om han eller hon känner skuld och ansvar inför pappan och situationen som råder.

Barnets längtan efter pappan

Om barnet längtar efter pappan är det bra att prata om vad det är han eller hon längtar efter. Är det så att barnet vill träffa pappan för att han eller hon saknar pappan, vill se pappan, undrar hur pappan har det? Eller vill barnet att det ska vara rättvist, det vill säga att även pappan ska få träffa barnet, inte bara mamman? Man kan också prata om ifall barnet saknar pappan när han gör saker som är bra, eller om barnet längtar efter "en pappa". Det kan också vara så att barnet genom att träffa pappan får möjlighet att träffa husdjur, kompisar eller släktingar. Oavsett varför barnen längtar efter sin pappa, så behöver de ges utrymme att uttrycka det.

Att vilja eller inte vilja träffa pappan – och varför

Ofta blir barnen tillfrågade om de vill träffa pappan. Det finns en risk att ett barn blir väldigt ensamt med sitt ja eller nej, om ingen vidareutvecklar och undersöker frågan tillsammans med barnet. Här kan barnsamtalen fylla en viktig funktion.

Barn som är väldigt tydliga med att de inte vill träffa pappan kan uppfattas som alltför bestämda. Det finns nämligen en föreställning hos många vuxna att barnet åtminstone måste visa sig ambivalent inställt till att vilja träffa pappa, och att det därför är något misstänkt med ett barn som alltför kategoriskt säger nej. Då kanske barnets nej inte tas på allvar eller till och med misstänkliggörs. Det är viktigt att i samtalet lyssna till barn ur perspektivet "just nu vill han eller hon inte träffa

sin pappa”. Men man kan samtidigt komma ihåg att ”just nu” kan vara olika länge och dessutom kan ändras till att barnet vill träffa pappan.

I samtalen kan man ställa frågor om barnets tankar och känslor inför att träffa eller inte träffa pappan:

- ▶ ”Vad tror du det är det som gör att du inte vill träffa pappa just nu?”
- ▶ ”Hur tror du det skulle kännas om du träffade pappa.”
- ▶ ”Tror du han skulle bli arg eller ledsen eller glad om han fick veta att du inte vill träffa honom?”
- ▶ ”Tror du att mamma vill eller inte vill att du träffar pappa?”
- ▶ ”Hur tror du det skulle bli för mamma och vad gör det med dig?”

Det är alltid viktigt att fråga vidare. Vad är det som gör att barnet säger ja eller nej? Genom att tillsammans vrida och vända på barnets argument kan barnet själv bli mer på det klara med vad han eller hon egentligen vill.

Även när barnet säger att hon eller han vill träffa pappan gäller det att fråga vidare, för att kunna prata om vad barnet önskar med det. Det kan handla om att barnet vill se hur pappan mår, hur han ser ut, om han har haft sönder saker eller om han har gett katten mat. Det kan också handla om att barnet är arg på mamman och därför uttrycker en önskan att träffa eller vara hos pappan. Den önskan kan också vara ett sätt för barnet att väcka en reaktion hos mamman.

I samtalen kan man genom att ställa frågor undersöka vad barnet skulle vilja göra om han eller hon träffade pappan och hur det skulle kännas:

- ▶ ”Vad tänker du att du vill göra när ni ska träffas?”
- ▶ ”Vad tänker du om hur det ska bli när du säger att du vill träffa pappa, samtidigt som du har sagt att du är rädd för honom?”

Barnet kan också säga ja till att träffa pappan utifrån aspekten av att det annars blir orättvist mellan föräldrarna. En del barn kan också vara oroliga för att pappan blir arg om barnet säger nej och att det då går ut över mamman. Även det kan man behöva prata om.

Om hur det är att träffa pappan

Det är bra att prata med barnet innan hon eller han ska träffa pappan. Barnet behöver veta ramarna kring hur det ska gå till när de träffas. Blir det i kommunens lokaler eller inte? Kommer barnet vara ensamt med pappan eller inte? Exempel på frågor man kan ställa:

- ▶ ”Vet du hur det ska gå till när du och pappa träffas?”
- ▶ ”Finns det någon annan vuxen med som du känner dig trygg med?”
- ▶ ”Hur tror du det kommer kännas när ni träffas?”

Man kan också prata om både barnets och mammans känslor inför att barnet ska träffa pappan, bland annat för att avlasta barnet:

- ▶ ”Man kan till exempel bli glad eller ledsen, arg eller rädd när man träffar pappa, eller alla känslor på en gång. Det är okej, det är dina känslor och du har rätt att känna som du vill.”
- ▶ ”Mamma har sina känslor om det här och du har dina. Du måste inte känna lika som mamma.”
- ▶ ”Om mamma blir orolig eller ledsen när du åker till pappa så är inte det ditt ansvar. Vi vuxna tar hand om det, vi hjälper din mamma.”

Tips till dig som samtalar med barn om våldet

Våga lyssna och stanna kvar

I samtalen med barn som har upplevt våld är det viktigt att du lyssnar till de jobbiga ämnena som de kan ta upp, utan att vara för snabb med att försöka lägga till rätta, trösta eller säga att allt kommer att bli bra. Det är också viktigt att du är tydlig och kallar saker vid deras rätta namn.

Om barnet beskriver situationer där han eller hon kände sig skräm, lämnad ensam eller sviken av sina föräldrar, så är det inte bra om du försöker släta över med kommentarer av typen ”Pappa kanske inte förstod vad han gjorde”, ”Mamma gjorde säkert sitt bästa” eller ”Allting kommer att ordna sig ska du se”. Det är bättre att bekräfta att du hör vad barnet säger och att fokusera på hur det kan ha blivit för barnet.

Det är inte heller bra om du själv blir så illa berörd av det barnet har sagt, så att du i stunden tappar kontakten med barnet. Det skulle kunna handla om att du blir så ledsen så att barnet måste hålla tillbaka, att du blir väldigt arg och upprörd eller börjar prata om något helt annat, eller att du utan förvarning avslutar samtalet. Om du reagerar på det sättet blir barnet återigen lämnat ensamt med sin upplevelse.

Ge barnet hjälp att berätta

Du kan hjälpa barnet att få till en sammanhängande berättelse genom att ställa frågor. I första hand kan du då fokusera på handlingarna – vad gjorde pappan, mamman och barnet?:

- ▶ ”Vad hände sedan?”
- ▶ ”Vad gjorde han då?”
- ▶ ”Vad gjorde du då?”

Med hjälp av frågorna kan det också bli tydligare för barnet vem som gjorde vad.

För många barn kan det vara svårt att svara på direkta frågor om dem själva. Som en hjälp kan du som vuxen i stället föreslå möjliga exempel på hur det kan vara för det här barnet, genom att hänvisa till andra barn. Exempel på vad du kan säga:

- ▶ ”Många barn jag har träffat ...” följt av ”... ligger vakna om nätterna”, ”... har blivit rädda för sin pappa” eller ”... får ont i magen när de tänker på jobbiga saker som har hänt hemma”.

På det här viset får barnet möjlighet att signalera om han eller hon känner igen sig eller inte. Men när du gör så här behöver du vara uppmärksam på hur barnet svarar. Känns det som att barnet svarar utifrån hur han eller hon själv tycker och tänker, eller är det ett svar utifrån vad han eller hon tror att du vill höra?

Visa att du står på barnets sida

I samtalet är det viktigt att signalera att du tror på barnet och står upp för honom eller henne. En situation där det kan behövas är om ett barn har pratat mycket om att inte vilja träffa pappa, men att tingsrätten ändå har beslutat om regelbundet umgänge. Din kommentar till det skulle kunna vara så här:

- ▶ ”Jag tycker att du har varit jättetydlig med varför du inte vill träffa pappa. Nu har domstolen ändå bestämt att du ska göra det. Jag tycker att de borde ha lyssnat mer på dig.”

En annan situation kan vara att ett barn har berättat i polisförhör att pappa har slagit honom eller henne, men att polisens förundersökning läggs ner. Då kan du säga så här:

- ▶ ”Jag tror på det du berättar. Polisen lägger ner utredningen för att de inte har tillräckliga bevis, det handlar inte om att de inte tror på dig.”

Om du tycker att något i samtalet inte blev bra

Barnsamtal kan vara svårt. Ett samtal kan gå fel, men låt det inte hindra dig från att våga prata med barn om svåra saker. Det är bättre att prata med ett barn även om det går fel, än att inte prata med barnet alls. För det mesta går det att reparera misstag och missförstånd. Om ett samtal går snett, så ta dig tid efteråt och tänk igenom vad som hände. Prata gärna med någon annan om det och sedan med barnet igen. Du kan till exempel säga så här:

- ▶ ”Jag har tänkt på det där jag sa förra gången, jag tycker inte det blev riktigt bra, hur blev det för dig?”

En sådan fråga kan vara en ingång till ett nytt samtal med barnet. Oavsett om det leder till ett nytt samtal eller inte, så visar du barnet att du tänker på honom eller henne även när ni inte ses. Du signalerar också

att du vill höra vad barnet tycker och tänker, och att du är intresserad av att ni ska ha det bra tillsammans.

Det går inte att reparera barnets hela liv med ett samtal, men det går att göra något och att göra något litet är stort nog.

Material som hjälp vid samtalen

I samtalen med barnen kan du gärna använda olika material som hjälp. Äldre tonåringar klarar ofta att ha samtal ändå, men många gånger kan även de vara hjälpta av olika samtalsmaterial. Här presenteras några exempel på material.

Metodstödet ”Ur barnens perspektiv”

Ur barnens perspektiv är ett metodstöd som är framtaget av Unizon. Det kan användas i samtalsgrupper med barn eller vuxna, i förebyggande, stödande såväl som behandlande syfte. *Ur barnens perspektiv* sätter fokus på vuxnas ansvar för barns rätt att leva ett liv utan hot, våld och kränkningar. Det består av följande:

- ▶ filmen *Jag sa att jag hade en mardröm*
- ▶ spelet *Måsvägen 12*
- ▶ metodstöd i form av ett litet häfte, *Ur barnens perspektiv*
- ▶ en broschyr om hur du kan använda materialet inom Kriminalvården.

I dokumentärfilmen *Jag sa att jag hade en mardröm* medverkar fem barn som är mellan tre och åtta år och bor på kvinnojour.

Barnen har alla upplevt pappas våld mot mamma. De intervjuas av Lotta Molander som arbetar med barnverksamheten på Alla Kvinnors Hus i Stockholm. Barnens upplevelser och känslor skildras genom deras egna berättelser och teckningar. Samtalen är autentiska men av sekretesskäl är barnens namn fingerade.

Spelet *Måsvägen 12* innehåller en spelplan som illustrerar ett samhälle med en tom lägenhet i mitten som kan fyllas med barn, vuxna och inredning. Lägenheten möbleras sedan som ett dockskåp. Du som vuxen kan styra samtalet om barnet har svårt att komma i gång genom

att spela upp en fiktiv händelse som ni kan prata om. Sedan kanske barnet själv vill berätta och skildra egna upplevelser av våld. Du kan också utgå ifrån ett fall exempel som finns i en spelinstruktion som följer med spelet.

Spelet *Måsvägen 12* är ett bra sätt att få i gång samtal med både barn och vuxna. Samtidigt som man pratar och diskuterar kan man göra något med händerna vilket kan kännas avslappnande för många. Spelet hjälper dig som vuxen att prata med barn och vuxna som har upplevt våld och fokusera på barnets perspektiv och barnets rättigheter.³⁰⁰

Dockhusdockor eller målade trädockor

Ett vanligt material som kan användas i samtal med barn som har utsatts för våld är dockor. Du kan till exempel använda dockhusdockor eller små målade trädockor, för att låta barnet visa upp skrämmande händelser som han eller hon har varit med om. Så gör man bland annat i metoden.

Barnet får själv välja vilka dockor som ska föreställa de olika personerna som var med. Med den här metoden blir det man pratar om externaliserat, det vill säga barnet kan förlägga en del av sina inre bilder, tankar och känslor utanför sig själv, ut på dockorna. Det kan avlasta barnet genom att det inte blir lika laddat att prata om det som hände. Gestaltningen med dockorna gör det också lättare för dig och barnet att prata om händelsen tillsammans eftersom ni får en gemensam bild att prata om. För att illustrera det ännu tydligare kan barnet på ett papper rita upp platsen där det skrämmande hände. Pappret blir då som en scen för dockorna att ställas upp på.

När du har ett samtal om en situation som var farlig för barnet ska du arbeta dig fram i händelsekedjan till dess att barnet får hjälp eller någon annan lösning dyker upp som gör att barnet inte längre är kvar i det skrämmande. Det kan hända att barnet inte minns vad som hände eller om att det inte hände något som gjorde att han eller hon blev tryggt och skyddad. Då kan du nu i samtalet låta honom eller henne få önska vad som skulle hända.

En del barn kan bli skrämnda och oroliga av att prata om det som har hänt. Barnet kan få fatt i känslor som han eller hon kände då och som gör honom eller henne orolig och obehaglig till mods. Därför är det också viktigt att du i samtalet poängterar att det som barnet nu beskriver hände då. Men nu är inte barnet där, nu är han eller hon skyddat, till exempel "här på boendet". Det går naturligtvis även att använda dockor för att prata om mindre laddade händelser i barnets liv. Det kan handla om något som har hänt i vardagen, till exempel på det skyddade boendet, när barnet var i skolan eller något annat.

Kortlek med nallebilder

Det finns olika samtalskort som är till hjälp för att prata om känslor. *Nallebilder* är ett sådant exempel på samtalskort.³⁰¹ Barnet kan vara osäkert på hur det känner sig just nu, eller i går i skolan eller för ett halvår sedan när pappan skrek åt mamman. Då kan du låta barnet leta bland nallebilderna och se vilka som överensstämmer med hans eller hennes känslor.

Med hjälp av bilderna kan ni även prata om vilka olika känslor som finns. Barn kan nämligen behöva hjälp att få fatt i fler känslor än de som de har tillgång till, få ett bredare känsloregister. Nallebilderna kan också vara ett sätt att hjälpa barnet börja få fatt i känslornas olika nyanser. Ett barn som ser det som att man antingen är arg eller inte, kan börja urskilja nyanser som irriterad, lite arg och rasande. Genom att barnet får tillgång till ett rikare känsloregister öppnar det upp för att han eller hon får en bredare förståelse av både sig själv och sin omvärld, och barnet kan då även prata om sig själv på ett känslomässigt rikare sätt.

Silhuettfigur att rita in känslor i

En annan samtalshjälp är ritade silhuettfigurer. Du ritas då upp en silhuettfigur där barnet får måla med olika färger hur det känns i kroppen, till exempel hur det kändes den där gången när han eller hon blev arg på någon på kvinnojouren eller när han eller hon hörde pappan skrika åt mamman.

Med den här metoden får barnet fatt i både upplevelser i kroppen och vilka känslor de motsvarar. På så sätt kan han eller hon få hjälp att integrera kroppsupplevelser med känslor. Exempel på sådana upplevelser är att ha ont i magen eller huvudet, vara spänd i axlarna eller käkarna, känna sig tom i huvudet och ha en klump i halsen.

Rita och skriva

Det är ofta skönt för barn att få pyssla med något medan ni pratar, exempelvis att rita. Men du kan även låta barnet rita händelser i familjen när det har blivit skrämmande. Barnet kan även rita sina mar- drömmar eller det som han eller hon är rädd för ska hända.

Äldre barn och tonåringar kan vilja skriva i stället för att rita. Du kan låta dem skriva ner minnen från händelser, men också brev till pappa eller mamma. Då kan de skriva det som de egentligen skulle vilja säga eller fråga men inte gör. Meningen är inte att brevet ska skickas i väg till personen det berör, det är mer ett sätt att hjälpa barnet att formulera sig.

Om barnet är uppfyllt av många tankar kan han eller hon få ha en låda som du tar hand om. I lådan kan barnet spara sina teckningar och texter. På så sätt kan han eller hon släppa ifrån sig lite av tankarna och behöver då inte bära allt inom sig.

Böcker och filmer

Exempel på böcker som du kan läsa med barnet är *Den arge* av Gro Dahle, *Min kropp är min* eller *Liten* av Stina Wirsén och *Min hemlighet*. Men det finns många fler böcker som behandlar frågor om våld i nära relationer.³⁰²

Enskilt stöd för mamman

Stöd i vardagen

Utöver att erbjuda skydd ger kvinnojourerna mycket stöd och hjälp till kvinnorna som kommer dit. Exempel på detta är stödsamtal, avlastning i vardagen och hjälp med möteskontakter med olika myndigheter. Personal och volontärer följer även med på möten hos exempel-

vis socialtjänsten och familjerätten. Många kvinnojourer kan också erbjuda vittnesstöd vid rättegångar.

Många kvinnor som sökt skydd på kvinnojourerna har ett svagt socialt nätverk och ansträngd ekonomi. En hel del har också bristande språkkunskaper i svenska. En kvinna som nyligen har flyttat till Sverige för att gifta sig och sedan blir utsatt för våld av sin man riskerar att bli utvisad om hon skiljer sig från honom under de första två åren som hon befinner sig i Sverige. Det gör att hon hamnar i en ännu mer utsatt situation och är i stort behov av stöd.

Särskilda behov vid hedersrelaterat våld och förtryck

Kvinnor som är utsatta för hedersvåld har en ännu mer utsatt situation när det gäller hotbilden. Våldet kan då vara planerat och både sanktioneras och utövas kollektivt, det vill säga att till exempel släktingar utanför den närmaste familjen stöder och uppmuntrar våldet. Dessa kvinnor och barn blir ofta av med allt socialt nätverk när de flyttar till det skyddade boendet. När de sedan flyttar därifrån tar det lång tid att bygga upp en ny social tillhörighet, och många fortsätter att leva under hot lång tid framöver.

Särskilda behov vid missbruk

Många kvinnojourer har svårt att ta emot kvinnor i aktivt missbruk och mammor som befinner sig i aktivt missbruk har många gånger förlorat vårdnaden om sina barn. Trots att en mamma inte har barnen med sig till det skyddade boendet eller att barnen är stora så finns de med i hennes tankar. En stor del av de samtal som förs på det skyddade boendet handlar om just barnen, om hur de har det och hur mamman ska kunna bygga upp en bättre relation med dem på sikt. Det kan finnas oro för fosterhemsplaceringar som inte fungerar, eller stora barn som inte vill ha kontakt med sin mamma på grund att det som har varit. Men det kan också vara så att mammans barn, vare sig de är små eller stora, bär på mycket oro för mamman och inte kan släppa på kontrollen av henne.

Mammor som befinner sig i aktivt missbruk har många gånger svikit sina barn, och bär en stor skuld och sorg över att de inte har varit

den mamma som de hade önskat. Samhällets normer kring moder-skap och kvinnlighet gör att många kvinnor i missbruk får bära mycket skuld och skam för att de har svikit sina barn och inte lyckats skydda dem. Ofta kan dessa känslor av misslyckande bli en motor i missbruket och göra att det är svårt att sluta.

Många kvinnor i missbruk är ofta våldsutsatta. Det är vanligt att dessa kvinnor tvingas till prostitution för att kunna få någonstans att sova eller underhålla sitt beroende. Det är också vanligt att myndighetspersoner som är i kontakt med våldsutsatta kvinnor som är i aktivt missbruk bara ser själva missbruket och inte det våld som kvinnan har utsatts för. Krav som ställs på kvinnan kan vara att bara hon slutar med sitt missbruk så kommer våldet att upphöra, men ofta kan det vara tvärtom. När våldet upphör och kvinnan är trygg kan det vara lättare att komma ifrån missbruket.

Det finns väldigt lite föräldrastöd för de mammor som är våldsutsatta och har eller har haft ett missbruk och som också har förlorat vårdsnaden om sina barn. Många gånger brottas mamman med tankar om vad som är en bra förälder, och om hon kan bli en tillräckligt bra förälder. Myndighetspersoner kan ofta vara diffusa i vad mamman behöver göra för att förändras till exempel. Oavsett om mamman kommer få tillbaka vårdsnaden eller inte behöver hon ha stöd i att utveckla sitt föräldraskap. Det kommer att vara betydelsefullt för barnet.

Stärka mamman genom samtal

I samtal med mamman kan de som arbetar på kvinnojouren hjälpa henne att förstå vad våld i nära relationer är och vad det får för konsekvenser för henne och hennes barn. Man kan prata om de olika våldstillfällena, vad mannen gjorde och vad hon gjorde som reaktion på detta. På så sätt kan hans våldsutövande synas tydligare men också hur hon på olika sätt gjorde motstånd emot honom. Det sistnämnda kan vara en hjälp för att stärka hennes självkänsla.

Mamman kan behöva hjälp att sortera upp tankar och känslor som rör skuld, skam och ansvar. Vad är hennes ansvar och vad är mannens ansvar? Det är bra att bekräfta det positiva i att mamman lämnat man-

nen och fått slut på våldet. Det är bra för mamma att se att de konsekvenser hon upplever är vanliga med tanke på det våld hon har utsatts för. Det kan handla om hennes egna reaktioner, barnets reaktioner och hur hennes och barnets relation har påverkats. Det kan också handla om att stärka mamma i att inte gå tillbaka till mannen.

Mamman behöver förstå hur barnet har påverkats av våldet

När mamman befinner sig på kvinnojouren är det viktigt att hjälpa henne att förstå hur mannens våldsutövande har påverkat barnet. Den dag hon och barnet flyttar därifrån kommer hon att vara den som förklarar barnets beteende om barnet kommer vara i behov av hjälpinsatser från förskola, skola, socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri.

Att tänka på vid samtal med mamman

Mamman kan vara traumatiserad, som en konsekvens av det våld som mannen har utsatt henne för. Utöver det befinner hon sig i en kris-situation. Det gör att hon kan ha svårt att i samtal lyssna och ta in vad den andre säger.

Mamman kan ibland ha koncentrations- och minnessvårigheter och ha svårt att ta till sig råd och synpunkter som är alltför generellt framförda. Om det är så är det bra om de som arbetar på kvinnojouren kan prata rakt och konkret i samtalen med henne, men med respekt, och att de signalerar att de kan leva sig in i och förstå hennes situation. Om mamman har stora svårigheter med det här kan kvinnojouren vara en hjälp för henne att påtala hennes behov av hjälp från socialtjänsten eller vuxenpsykiatrin.

Om de i samtalet tillsammans kommer fram till saker som mamman ska göra framöver, kan det vara en extra hjälp att vid slutet av samtalet skriva upp dessa saker som en hjälp för hennes minne. För att göra förutsättningarna så bra som möjligt för mamman är det också bra om det finns barnvakt för hennes barn när hon sitter i möten eller egna samtal. För en del barn kan det vara svårt att lämna mamman ur sikte, men det kan gå om barnvakten kan trygga barnet tillräckligt. Barnvakten kan till exempel komma överens med barnet att det kan

gå till mamma när han eller hon blir orolig. Ibland kan det nämligen räcka för barnet att se var mamman ska sitta någonstans.

Fånga möjliga samtalsstunder i vardagen

För vissa ämnen kan det också fungera bra att ta ett samtal när några kvinnor sitter tillsammans och fikar. Det gäller till exempel frågor om föräldraskap och relationen till barnet. Då kan det i stället bli en mer allmänt hållen diskussion där alla kan vara med, och ingen mamma behöver känna sig utpekad.

Olika teman i samtal med mamman

I samtalen med mamman kan man beröra frågor om hennes sociala situation och sociala nätverk:

- ▶ Vad har mamman för boendesituation och vad har hon möjlighet att kunna få till framöver efter tiden på kvinnojouren?
- ▶ Vad ägnar hon sig åt annars, är hon student, har hon arbete, är hon arbetslös, är hon sjukskriven?
- ▶ Hur är hennes ekonomi, är hon skuldsatt?
- ▶ Är hon ensam och isolerad eller har hon folk omkring sig som hon kan få hjälp, stöd och avlastning av?

Vikten av egen tid för lugn och ro och återhämtning

I samtalen kan de som arbetar på jouren hjälpa mamman att finna de korta stunderna för sig själv, kanske för en fika eller att bara sitta ostörd åtminstone en kvart. De behöver stötta henne i att kunna ta sig egen tid för promenader eller vila.

Mamman kan ha stora skuld känslor inför sina barn, så stora att det enda som känns tillåtet för henne att göra är saker som är direkt fokuserade på barnen. I så fall behöver hon hjälp att få skuld känslorna lättade. Hon behöver också få höra att hon gör sina barn en tjänst genom att göra något för sig själv, för sin egen skull. Om hon gör sådant som hon mår bra av så kommer det ju i sin tur att ha positiva återverkningar på barnen.

Inventera och sortera bland alla frågor mamman sitter med

Mamman kan vara mycket belastad med tankar på allt som situationen kräver av henne. På kvinnojouren kan man hjälpa henne att sortera dessa tankar. Ett sätt är att synliggöra hennes tankar med en mindmap. Först skriver man in mammans namn i en cirkel mitt på ett papper. Sedan går man igenom vilka frågor hon sitter med just nu. Det kan vara boendet, en rättegång, oro för barnet, socialtjänsten, arbetslöshet, sjukskrivning och så vidare. Dessa ord skriver man in som rubriker i cirklar runt mammans namn på papperet. Därefter kan man prata lite om de olika områdena för att komma fram till vilken av frågorna som är mest akut och ägna tid åt den i samtalet och låta de andra frågorna vara så länge.

Man kan spara det man skriver upp och bygga vidare på mammans mindmap vartefter nya frågor dyker upp. Efter en tid kan den också bli en hjälp för att titta tillbaka och se vad som har hänt.

I samband med inventeringen kan man också göra en energibudget, det vill säga gå igenom hur mycket som är rimligt att mamman försöker göra utifrån hur mycket ork hon har. Särskilt bra är det för en mamma som vill för mycket eller har svårt att bestämma vart hon ska rikta sin energi.

Att ändra på en liten sak i relation till barnet.

Vad är det viktigaste just nu?

Ofta är det många saker med barnet och relationen till barnet som mamman ser som problem. Då är det bra att ta reda på om det är någon av dessa saker som hon vill försöka ändra på – gärna en liten sak som är möjlig för henne att göra något åt just nu. På så sätt hjälper man henne att välja ut en sak, en kamp, som hon kan tänkas orka med. Om hon ska försöka påverka en viss situation med barnet i en annan riktning, så är det viktigt att hon orkar driva igenom den.

Att prata med mamman om vad som egentligen är farligt för barnet

Många mammor har fått kritik av pappan om det har hänt barnen

något, som att de har haft sönder en leksak, förstört sina kläder eller gjort sig illa. För att undvika att han skulle bli arg kan mamman ha blivit överdrivet vaksam och orolig gentemot barnen, helt enkelt för att inget skulle hända som kunde väcka pappans ilska. I sådana fall är det bra om de som arbetar på kvinnojouren kan ge mamman stöd i att våga låta barnen göra sådant som hon annars ser som farligt utifrån att pappan skulle bli arg. Det kan handla om att klättra i klätterställningar eller leka ute med risk för att smutsa ner sig.

Våga pröva andra sätt att reagera på gentemot barnet

Mamman kan vara inriktad på att barnet inte kommer att lyssna när hon säger till. Detta kan göra att hon är arg på barnet redan innan hon säger till. Hon kan även ha svårt att tro att barnet ska lyssna på henne om hon säger till i vanlig ton och därför ryter hon till eller skriker. De som arbetar på kvinnojouren kan i samtalen stötta henne att pröva något helt annat, exempelvis att tala tyst till barnet.

Hjälpa mamman att ordna tid för sig och sitt barn

Ett annat tema för samtalen är att stötta mamman i att vara med sitt barn, bland annat genom att ge henne små uppgifter. En uppgift kan vara att hon fokuserat ska tillbringa tio minuter tillsammans med barnet, exempelvis att leka tillsammans. De på jouren får då instruera mamman hur hon kan göra sig tillgänglig, till exempel att hon ska stänga av telefonen under de här tio minuterna. Det blir också ett sätt för mamma att välja vad som är viktigt och att kunna lära sig att det går att avsätta tid för det. Om det här blir en för svår uppgift kan man säga åt mamman att hon ska läsa en bok eller tidning för barnet i tio minuter. Det viktiga är att få till en kort stund av delat fokus. Helst ska stunderna återkomma regelbundet, så att barnet kan börja lita på att de kommer. Det kan fungera lugnande för barnet att veta att mamman ser till att de har mysiga stunder tillsammans.

Att prata med mamman om olika sätt som barn kan reagera på våldet

En mamma ser det ofta som ett problem om hennes barn är aggressivt, slåss, skriker, använder fula ord och har sönder saker. Men hon ser det sällan som ett problem om hennes barn är tyst, inställt på att vara till lags, väldigt hjälpsamt och månt om att mamma ska ha det bra. Det här blir ännu tydligare om hon har två barn och den ena är aggressiv och den andra tystlåten. Då är det viktigt att prata om hur pass olika barn kan fungera beroende på att de har upplevt eller själva utsatts för våld – och att båda de här sätten att fungera kan ses som konsekvenser av våldet.

Samtal om föräldraauktoritet och gränssättning

Ytterligare ett tema för samtalen med mammorna är föräldrarollen, eftersom många av dem har problem med att sätta gränser. Att inte sätta gränser kan vara ett sätt att kompensera för mannens aggressiva och kontrollerande beteende, genom att inte ställa några krav och inte bli arg. Många mammor har även varit med om att deras man på olika sätt har signalerat till barnen att de inte behöver eller inte ska lyssna till vad mamma säger. När mamman sedan blir ensam med sitt barn kan det bli svårt för henne att börja bli bestämd och sätta gränser. När hon är gränssättande kan det för henne kännas som att hon blir väldigt arg, och hon kan då bli orolig för att hon blir som barnets pappa.

Det kan också väcka skuld känslor hos mamman att säga ett tydligt nej till något som barnet vill. Ur hennes perspektiv kan det kännas som att hon då sviker och vänder barnet ryggen. I samtal med mamman kan man resonera om det här och stödja henne i att börja bli mer gränssättande.

Att ha negativa känslor kopplade till barnet och inte vilja vara så mycket tillsammans med barnet

Mamman kan också behöva prata om att hon inte orkar med sitt barn för att hon tycker han eller hon är så krävande. Mamman kan längta efter att bara få bli lämnad i fred av barnet. Men när barnet blir oroligt så söker han eller hon sig till mamma. Om mamman då inte förmår

lugna sitt barn så kommer barnet fortsätta söka mammans närhet och mammans trötthet och irritation gentemot barnet ökar. Det här kan göra att mamman inte vill göra saker med sitt barn, inte vara tillsammans, eftersom det blir så jobbigt, hon kan känna en önskan att barnet bara ska göra som mamma säger.

Det uppstår ett känslomässigt avstånd mellan mamma och barn, och mamman förmår inte att leva sig in i hur olika händelser kan bli för barnet eller vad det kan finnas för bakomliggande skäl till att barnet gör som det gör. I samtalen kan man prata med mamman om hur viktig hon är för barnet och att barnet därför söker kontakt med henne. Då gäller det att hjälpa mamman att hitta tillbaka till barnet, att få mamman att leva sig in i barnets situation och därigenom kunna känna sympati med barnet. Då blir det lättare för henne att vara nära sitt barn.

För en del mammor kan det här vara så svårt att hon behöver mer hjälp än enbart stödsamtal. Kvinnojouren har en viktig uppgift att stödja mamman i att söka hjälp.

Samtal om barns beteende kopplat till normalutveckling och konsekvenser av våld

Det kan finnas en osäkerhet hos mamman om varför barnet gör som det gör – om det är en konsekvens av det han eller hon har varit med om eller ett uttryck för barns normala psykologiska utveckling. Mamman kan behöva få hjälp att reda ut denna osäkerhet. Det kan även vara så att barnets beteende visserligen är åldersadekvat, men att det kompliceras av att han eller hon har upplevt pappans våld mot mamman eller att pappan har varit direkt våldsam emot barnet. Man kan behöva prata med mamman om skador av våldet och tydligt kommentera vissa händelser och situationer:

- ▶ ”Så här kan det bli för barn som har varit med om våld.”

Samtal med mamman om barnens pappa

Mamman kan också behöva prata om barnets pappa. Den som arbetar på jouren kan till exempel fråga vad hon tycker kännetecknar en bra

pappa, när det gäller både egenskaper och handlingar. Sedan kan hon beskriva sin partners egenskaper och handlingar. På så sätt tydliggörs skillnaden mellan hennes önskebild och hur hennes egen partner har betett sig. Den skillnaden kan man ta hjälp av i det fortsatta samtalet om honom. Man kan också prata med mamman om hur hon tror att barnet påverkas av att pappan är hotfull och våldsam.

I samtalen kan man också tillsammans undersöka vilka känslor hon har inför mannen och deras relation. Man kan stötta henne i att inte gå tillbaka till honom, och även prata med henne om vilka konsekvenser ett sådant steg skulle få för henne och barnet.

Syskon har olika relation till sin pappa

Om barnet har syskon har de alla var sin unik relation till sin pappa. Det kan handla om att de utifrån sina olika åldrar förstår det som har skett på olika sätt. Pappan kan även ha behandlat dem olika, till exempel favoriserat någon eller behandlat något av barnen extra illa.

Stöd för både barnet och mamman

Benämnn och bekräfta för barnet vad som händer i relation till mamman

Det är bra att benämna och bekräfta det som händer kring barnet. Det kan till exempel vara i en situation där barnet är med när mamman börjar gråta. Då kan de som arbetar på kvinnojouren kommentera det:

- ▶ ”Nu blir mamma jätteledsen, men det är inte farligt och jag är här och hjälper till.”

Om mamma har ett upprört samtal på telefon och barnet står och lyssnar kan man säga så här:

- ▶ ”Oj, nu pratar mamma i telefon och hon låter jättearg. Vi vuxna hjälper henne sedan. Ska du och jag gå till barnrummet och se om vi kan hitta på något att göra?”

Att få situationer bekräftade på det här sättet är något som barnen inte brukar få hjälp med. De är snarare vana vid att inte bli uppmärksammade alls när något jobbigt eller skrämmande händer. Genom att en vuxen benämner vad som händer får barnet en bekräftelse på att det verkligen sker och att han eller hon inte är ensam med sin upplevelse.

Aggressivitet mellan mamma och barn

En vanlig svårighet i relationen mellan mamman och barnet är aggressivitet. Båda kan ha lätt för att bli aggressiva mot varandra.

En del mammor kan vara irriterade och arga på sina barn men inte vilja erkänna det inför dem. Om en mamma är arg och barnet märker det men mamman säger att hon inte är arg, så blir det inte lugnande för barnet. Anledningen är att barnet inte får någon bekräftelse på sin upplevelse. Om mamman är arg på barnet kan det vara bättre om hon säger:

- ▶ ”Ja, jag är arg, men jag blir inte argare än så här.”
- ▶ ”Jag är arg men det blir inte farligt.”

Många barn som har upplevt våld i nära relationer eller blivit direkt utsatta för våld är ofta överkänsliga för sådant som de tolkar som en möjlig väg till våld och hot. Höjda röster, spända tonlägen, svart blick, spänd kroppshållning, oroande tystnad – allt sådant kan vara en indikation för barnet att det nu kommer att bli jättefarligt. Genom replikerna ovan kan mamman bekräfta att hon visserligen är arg men samtidigt säga till barnet att det inte kommer att bli farligt. Om mamman är arg, men inte på barnet, kan hon förklara det för att lugna barnet:

- ▶ ”Ja, jag är arg, men jag är inte arg på dig.”

Mamma och barn som har negativt laddade bilder av varandra

Både mammor och barn kan ha väldigt negativt laddade föreställningar om varandra som påverkar hur de har det tillsammans. Många gånger har barnets bild av mamman som en positivt laddad person förstörts.

Det kan bero på att barnet har varit med när pappa har slagit, hotat, förnedrat och tagit ifrån mamman hennes föräldraauktoritet. Barnet kan ta intryck av det här och tycka att mamman är en dålig person som kan behandlas utan respekt. Barnet kan också se mamma som en svag person som har svikit, inte skyddat eller valt att stanna kvar hos pappa trots att barnet under lång tid har velat att de ska bort ifrån honom.

Ur mammans perspektiv kan barnet vara upphov till irritation och negativa känslor. Hon kan se barnet som efterhängset, klängigt och besvärligt, att han eller hon inte lyssnar och inte gör som mamma säger. Mamman kan också tycka att barnet är aggressivt och kontrollerande mot henne.

De som arbetar på det skyddade boendet kan vara ett stöd i den här svåra situationen genom att börja påtala positiva sidor hos mamman och barnet så att de hör det. Inför barnet kan de lyfta bra saker med mamma, till exempel bra saker hon gör, hur hon ser ut, att hon är smart och att hon lagar så god mat. Som en konsekvens av det kan barnet börjar känna stolthet för sin mamma. På motsvarande sätt kan de på kvinnojouren påtala för mamma när barnet gör bra saker.

Mammans nedstämdhet och gråt

Om en mamma på boendet ofta är nedstämd och gråter så väcker det mycket oro hos barnet – ännu mer om barnet tillbringar mycket tid ensamt med sin mamma. Det kan då fungera lugnande och avlastande för barnet om mammans gråt benämns och barnet avlastas känslan av att ha ansvaret för hur det ska gå för mamman.

De som arbetar på kvinnojouren kan även hjälpa mamman genom att föreslå vad hon kan säga i olika svåra situationer. Om hon är ensam med sitt barn och hon börjar gråta eller om barnet på något annat sätt förstår att hon är ledsen, kan hon exempelvis säga:

- ▶ ”Jag är ledsen men det är inget farligt. Det går över.”
- ▶ ”Ja, jag är ledsen för att jag tänkte på något som hände, men det är inget som du har gjort.”

Hon kan också avsluta med att säga:

- ▶ ”Du behöver inte oroa dig, jag får hjälp av de vuxna här.”

Men även om mamman säger rätt saker är det påfrestande för ett barn att vara mycket tid ensam med en mamma som är så här nedstämd. Barnet behöver därför få stöd.

Barnets och mammans rädsla och oro

Många barn är fortsatt rädda även när de har kommit till det skyddade boendet. Därför söker de mammans närhet för att bli lugnade och tryggade. Men om en mamma inte kan se beteendet ur barnets perspektiv så blir det svårt för henne att hjälpa barnet. Det kan vara så att mamman drar sig undan för att få vara i fred, men då fortsätter barnet att vara oroligt och fortsätter söka hennes närhet. Detta sker dock inte om barnet har utvecklat ett anknytningsmönster där han eller hon inte visar oron och inte heller söker mammans hjälp, eller om barnet har börjat ta hand om mamman för att på så sätt hålla kvar närheten med henne. Oavsett vilket så får barnet ingen hjälp i något av fallen med att bli lugnat och känna sig tryggt.

Det kan också vara mamman som är rädd, till exempel om hon drabbas av ofrivilliga minnesbilder som skrämmer henne. När barnet märker det blir även han eller hon rädd och vill vara nära mamman. Om hon inte förstår hur barnet påverkas av de här olika händelserna finns risken att hon inte lugnar och tröstar utan i stället säger att barnet kan gå och se på tv eller spela spel medan hon går därifrån.

Både mamma och barn kan vara rädda för olika saker som påminner dem om det våld som pappan eller styvpappan har utsatt dem för. Det kan handla om andra människors tonfall, blickar, röstlägen och kroppshållning.

De kan också bli rädda för plötsliga ljud- eller synintryck. Om personalen eller volontärerna märker att detta händer, så kan de kommentera att de själva också hörde eller såg. Vet de vad det är kan de kommentera det:

- ▶ ”Det var något som lät från andra våningen.”
- ▶ ”Det var ytterdörren som stängdes. Men det är inget farligt, ni är säkra här.”

Understimulering och frustration

Det är påfrestande för barnet att gå och vänta, att inte veta vad som ska hända och knappt ha någon möjlighet att påverka situationen. Barnet blir socialt isolerat och måste hålla vissa saker om sig själv hemliga för andra, exempelvis var han eller hon bor. Om barnet inte går i skola eller förskola så förlorar han eller hon även sina vardagliga rutiner och ser i stället mycket på tv och sover mycket. Barnet är dessutom mycket med mamma som inte mår bra vilket blir en ytterligare belastning. Risken är också att barnet blir understimulerat och rastlöst om det inte är ute så mycket.

Dessa faktorer kan leda till oro, rastlöshet, frustration och aggression, men även håglöshet och kraftlöshet. Om det då inte finns så mycket verksamhet för barnet är risken att han eller hon följer med mamma i allt hon gör, exempelvis är med på hennes olika myndighetsmöten – möten som det skulle vara bättre om barnet slapp.

Gemensamma samtal med barnet och mamman

Syftet med gemensamma samtal är att hjälpa barnet och mamman att prata om det våld som pappan eller styvpappan har utsatt dem för. Mamman kan få hjälp att få en tydligare bild av vad hennes barn har uppfattat av det som har hänt. För barnet blir det en hjälp att kunna berätta om minnen, tankar och känslor som barnet annars inte skulle våga prata med mamman om av rädsla för att hon skulle bli ledsen eller att det skulle bli för jobbigt för mamman.

Ofta är det så att mamman och barnet inte har pratat med varandra om det våld som pappan eller styvpappan har utsatt dem för. Då kan samtalet också vara en hjälp för dem att upptäcka att det går att prata med varandra om det som har hänt. Genom samtalet får de möjlighet att uppleva att det inte är farligt, även om det känns jobbigt i stunden.

Förbered barnet och mamman inför det gemensamma samtalet

Inför de gemensamma samtalen kan mamman behöva motiveras och stöttas i enskilda samtal till att prata med sitt barn om saker som barnet vill ta upp. En del mammor tror att barnet ska skadas ännu mer av att prata om det som har hänt. Ofta tror mamman att barnet inte har uppfattat så mycket av pappans våld. Då kan hon behöva förberedas på att det barnet kommer berätta kan bli jobbigt för henne men att hon kommer få stöd av den som leder samtalet. Den som ska genomföra samtalet med mamman och barnet kan behöva förbereda mamman på att bara lyssna och ta emot, inte gå in och förklara och försvara sig.

Det kan också vara så att mamman vill låta bli att ta upp vissa saker med barnet. Då är det viktigt att höra med henne varför hon vill undanhålla det, för att sedan undersöka hur mamman och barnet ändå ska kunna ha ett gemensamt samtal.

Barnet behöver stöd i att få känna att det som han eller hon har pratat med till exempel den barnansvariga om även är viktigt att prata med mamma om. Barnet kan vara oroligt för att belasta mamma för mycket och undra om hon kommer hon att orka. Det handlar ofta om att barnet inte vill säga något som gör att mamma kommer börja gråta. Då behöver barnet få höra att de vuxna hjälper dem båda att prata tillsammans.

Den eller de som ska hålla i samtalet kan behöva säga till barnet att mamma kan börja gråta, men att det inte är något farligt och att den vuxna hjälper henne då. Det är bra om det är två personer så att både barnet och mamman känner att de har sin egen person som är med och stöttar.

Stötta båda under samtalet

Barnet behöver ges möjlighet att prata om vad det har varit med om:

- ▶ Vad uppfattade barnet av det som hände?
- ▶ Vad såg och hörde barnet?
- ▶ Vilka känslor har barnet inför det som har skett?
- ▶ Vad är barnet oroligt för ska hända nu framöver?

Det är viktigt att barnet ser att det finns stöd när han eller hon börjar berätta för att våga fortsätta berätta. Om det är så att de har fler gemensamma samtal kan mamman också hjälpa barnet att få till en mer sammanhängande och förståelig berättelse om vad barnet har varit med om.

Den eller de som leder samtalet med mamma och barn behöver vara tydliga och stödjande. Barnet kan till exempel börja berätta något som blir jobbigt för mamma att lyssna till, vilket gör att hon kanske börjar förklara sig för att få barnets förståelse. Då behöver samtalsledaren stoppa henne och säga att barnet behöver få berätta färdigt.

Om mamman börjar gråta kan samtalsledaren kommentera det högt:

- ▶ ”Nu gråter mamma, men hon vill höra. Visst är det så mamma?”

Om samtalet på något sätt blir jobbigt för mamma eller barnet kan man kommentera det:

- ▶ ”Just nu är det jobbigt, men vi pratar om det här för att det ska bli bättre framåt.”

Den som leder samtalet kan också behöva påtala att när man pratar om skrämmande minnen så kan det kännas i nuet som det gjorde då. Att man kan bli orolig i kroppen, bli rädd, få ont i magen eller något annat.

Det är också viktigt att trygga barn och mamma både under samtalet och när det är dags att sluta. Som avslutning kan man säga såhär:

- ▶ ”Det som ni har pratat om hände då. Men nu är vi här, och här är ni trygga och säkra.”

Positiva konsekvenser av gemensamma samtal

Efter ett gemensamt samtal kan mamman både ha en tydligare bild av vad barnet har upplevt och förstå att barnet har påverkats negativt av det som har skett. Hon kan även känna sig starkare inför barnet när barnet upplever att hon orkar lyssna.

Barnet kan känna större tilltro till att mamma orkar lyssna på sådant

som har varit jobbigt för barnet. Det kan också bli en stark lättnadskänsla för barnet att berätta om något som barnet har hållit hemligt.

Dessutom får de en gemensam upplevelse av att det går att prata om det som de har varit med om, men som de tidigare inte har pratat om av rädsla för att ta upp det. Om de får hjälp att närma sig ämnet en eller ett par gånger ökar möjligheten att de ska våga prata om det tillsammans på egen hand. Kanske inte i en nära framtid men längre fram. Saker och ting har i alla fall blivit uttalade som de båda två kan knyta tillbaka till i framtiden. Det gör att förtroendet får möjlighet att växa.

Umgänge med pappan när barnet bor på det skyddade boendet

En del barn som bor på skyddat boende träffar sin pappa regelbundet. Det kan skapa situationer som kvinnojouren behöver förhålla sig till.

Om kvinnojouren bedömer att umgänge inte är lämpligt

Om de som arbetar på kvinnojouren bedömer att det inte är lämpligt för barnet att ha umgänge med sin pappa, så gäller det att de är tydliga med det i relation till socialtjänsten.

Det kan finnas olika skäl till att umgänge är olämpligt. Till exempel kan det vara barnet som inte vill träffa sin pappa. Det kan också vara så att mamman och barnet befinner sig i kris och att det skulle bli för stor påfrestning att då också träffa pappan.

Från kvinnojourens sida kan man ställa frågor till socialtjänsten utifrån att det är socialtjänsten som har ansvaret. Vad händer till exempel om pappan inte lämnar tillbaka barnet eller om det händer barnet något vid umgänget med pappan? Hur ställer sig socialtjänsten till det? Tar de på sig ansvaret om något händer barnet?

Kvinnjouren kan också ta upp med socialtjänsten att umgänget kan bli för krävande för barnet, eftersom pappan kan försöka få barnet att avslöja var barnet och mamma bor. Om han lyckas med det så uppstår det också en ökad risk för barnet och mamman.

Kvinnojourens stöd om det blir beslutat om umgänge

Det kan vara så att barnet inte vill träffa sin pappa, men att till exempel domstolen ändå beslutar att det ska bli regelbundet umgänge. Då är det bra om någon som arbetar på kvinnojouren pratar med barnet. I samtalet kan man nämna att det varken är mamman eller pappan som har bestämt hur det ska vara, utan att det är domstolen som bestämmer. Det är även bra att bekräfta för barnet att han eller hon har varit tydlig med varför han eller hon inte vill träffa pappan, men att det ändå blir så.

Umgänget kan ske på olika sätt, barnet och pappan måste inte träffas fysiskt. De kan till exempel prata med varandra på Skype eller telefon. För yngre barn kan det vara lättare att prata på Skype (än på telefon), eftersom de då kan se pappan. Men såväl telefonsamtal som Skypesamtal kan vara nog så ansträngande för ett barn som egentligen inte vill ha kontakt med pappa.

Det är viktigt att en vuxen sitter med barnet och kan avbryta samtalet om pappan börjar pressa barnet på uppgifter, till exempel om var barnet och mamman bor.

Om barnet träffar pappan är det bra att någon på kvinnojouren pratar med barnet både innan och efteråt om hur det blev och hur det kändes. Om barnet egentligen inte vill träffa pappan kan han eller hon protestera vilt innan de ska träffas men sedan vara tyst och uppgiven efteråt. Det kan också vara så att barnet är spänt och oroligt inför umgänget, och sedan uppvarvad och arg när han eller hon kommer tillbaka till mamman.

Umgänget med pappan blir många gånger en påfrestning för barnet. Det kan bland annat innebära att barnet får frågor och inte vet hur han eller hon ska svara på dem utan att försätta sig själv och mamman i fara, till exempel genom att försäga sig om var de bor, eller göra pappan irriterad och hotfull. Därför kan stödet från andra vuxna vara väldigt viktigt för barnet.

Mammans känslor inför barnets umgänge med pappan

Om barnet säger att han eller hon vill träffa sin pappa kan mamman bli stressad och börja driva på att barnet måste träffa honom. En sådan

reaktion kan vara kopplad till allmänna föreställningar om hur viktigt det är att barnet har kontakt med sin pappa, trots det våld som han har utsatt dem för. Men det kan också handla om en oro från mammans sida för att det kan bli negativa konsekvenser framöver om hon inte ser till att barnet träffar pappan.

Om barnet inte vill träffa sin pappa är det inte bra om mamman är den som måste se till att barnet kommer i väg till honom. Anledningen är att det kan skada relationen mellan mamman och barnet. Men ofta är det ändå så det blir.

Andra svåra situationer i vardagen på det skyddade boendet

Kvinnorna och barnen på ett skyddat boende är präglade av sina upplevelser och befinner sig i kris. Samtidigt ska de försöka ha en fungerande vardag. Men ibland kan även de mest vardagliga situationer vara påfrestande.

Svårighet att ha fungerande vardagsrutiner

Det kan vara svårt för mammorna att få i gång och upprätthålla fungerande rutiner, åtminstone i början av tiden på det skyddade boendet. Då är det viktigt att de som arbetar på jousen tar upp med mammorna hur viktiga rutinerna är för barnen. De kan till exempel prata med dem om vilka rutiner de hade förut, hemma, för att på så sätt hjälpa mammorna att styra upp sin nya vardag på det skyddade boendet.

Oro och irritation i köket och vid måltider

Många barn har varit med om skrämmande händelser hemma i köket vid matbordet. Till exempel kan det ha hänt att de har kladdat eller spillt och att det i sin tur har väckt ett aggressionsutbrott från pappan. Många barn har varit med om pressade måltider, där de har varit rädda att något ska hända. I köket finns det även farliga redskap som barnet kan ha blivit hotat med. Allt detta kan göra att inte heller matsituationen på det skyddade boendet känns trygg för barnet.

Även för mamman kan det vara svårt att äta, på grund av att hon är stressad och mår dåligt. Det i sin tur gör det ännu svårare att få till en avslappnad och lugn stund med barnet vid matbordet.

De som arbetar på det skyddade boendet kan hjälpa mammorna och barnen att skapa en lugnare miljö för måltiderna. Ett sätt att avlasta mammorna är att personalen eller volontärerna äter tillsammans med dem och barnen. De som arbetar på jouten är utanför men har ändå möjlighet att gripa in. Till exempel kan de avleda eller fånga upp ett barn som är på väg att bli oroligt och inte kan sitta still. Ett sådant ingripande kan antingen innebära att man får barnet att klara av att sitta kvar, eller att man går ifrån bordet med barnet ett tag så att i alla fall mamma kan äta upp sin mat i lugn och ro.

Konflikter mellan mammorna och mellan barnen

Det är inte ovanligt att det blir irritation och konflikter mellan mammor och barn på kvinnojouten. Kvinnorna är i kris och kan säga saker som barnen egentligen inte skulle behöva ta del av men som de nu får ta del av. Det blir svårt när barnen hamnar i bråk med varandra och mammorna ska ta hand om det tillsammans. Kvinnorna har olika rutiner och regler för städning, matlagning, när barnen ska få äta godis och när barnen ska lägga sig. Även det gemensamma köket och matplatsen kan ge upphov till irritation mellan kvinnorna. De kan vilja äta vid olika tider och en del barn blir oroliga vid matbordet. Några mammor kan låta sina barn springa runt och skrika, medan andra försöker se till att barnen kan sitta kring bordet.

Om mammorna eller barnen blir osams kan de som arbetar på jouten behöva finnas till hands och prata med barnen om det:

- ▶ ”Alla som kommer till det skyddade boendet mår dåligt, då kan man säga saker utan att tänka sig för för att man har så lite tålmod och lätt blir arg. Och så blir det för era mammor med.”
- ▶ ”Det är inte okej att det är så, men så blir det just nu.”
- ▶ ”Alla barn som är här har varit med om bråk hemma och kan göra på samma sätt som pappa har gjort.”

- ▶ ”Det är olika regler i olika familjer om när man ska äta och gå och lägga sig och olika hur man gör när det blir bråk.”

Samma frågor kan de ta upp med mammorna, men inte fokusera på vem som gör rätt eller fel. I stället kan de försöka lugna och prata med kvinnorna om att de har med sig olika vanor och regler. De kan också tala om att alla som bor på det skyddade boendet är i kris och då blir det lätt rörigt och att man blir irriterade på varandra och osams.

Irritationen över de andra kvinnorna har ofta att göra med hur mammorna själva mår. Till exempel kan den egna tröttheten komma ut som irritation över hur de andra sköter städning och matlagning. Det här kan man prata om tillsammans utifrån perspektivet att ”här tycker och gör vi olika”:

- ▶ ”Vi har olika syn på hur man städar och när barnen ska lägga sig.”
- ▶ ”Hur kan vi göra så att det blir så bra som möjligt för alla inblandade?”

De som arbetar på jouten kan också prata med mammorna om att när man har levt med våld så blir man skadad på olika sätt:

- ▶ ”En del barn blir oroliga och arga och förstör vilket ställer till det. Det blir problem som vi tillsammans behöver göra något åt, men de barnen är inte monster. De agerar utifrån vad de själva har varit med om.”

Godis, film och spel som tröstare och lugnare

En del mammor kan låta barnen se mycket på film, eller spela spel på datorn eller mobilen, som ett sätt att få lugn och ro ett tag. Det är förståeligt att agera så, men det är inte bra för barnen i det långa loppet om de sitter inne för mycket eller sitter uppe för länge på kvällarna. En del mammor ger sina barn mycket godis, vilket dels inte är bra för barnen, dels kan leda till irritation hos de andra på det skyddade boendet.

Om det finns irritation mellan kvinnorna om det här, kan man diskutera med dem i grupp. Man kan prata om att de har olika värderingar,

men att man kan försöka få till gemensamma regler på det skyddade boendet för hur man gör med exempelvis spel och godisätande.

De som arbetar på jouten kan även gärna prata enskilt med mammorna om till exempel spelandet eller godisätandet. De kan fråga om hon tycker att det är bra för barnen. Då kan det komma fram att hon är så slut att hon inte orkar göra på något annat sätt, även om hon egentligen skulle vilja. I så fall kan de fråga henne hur man kan hjälpa henne. De kan även ta upp med mamman att barnen skulle må bättre av att vara ute mer, och att även om hon är trött så kan hon tjäna på att de springer av sig och blir lugnare sedan.

Om mamman inte ser att något av detta är ett problem så får de som arbetar på jouten lov att berätta vad de själva ser, och prata om vad det får för konsekvenser att till exempel äta för mycket godis eller spela för länge på datorn.

De som arbetar på jouten kan också på ett respektfullt sätt prata med mamman om svårigheten med att sätta gränser och säga nej:

- ▶ ”Du vill ditt barns bästa, men det här blir jag bekymrad över. Vill du ha hjälp?”
- ▶ ”Det här kanske inte är något du orkar göra något åt just nu, men om någon vecka kanske du orkar mer och kan göra något annat.”

Om något har sett ut på ett visst sätt i flera år så kanske man inte hinner ändra det under mammans och barnets tid på boendet. Men man hinner i alla fall att börja diskutera det med henne när hon är där.

Aggressivitet, hot och våld mellan barn och mamma

På det skyddade boendet kan både barn och mammor bli aggressiva. För barnet kan det vara ett sätt att få igenom sin vilja. Det kan även vara ett sätt att känna sig stark och drivande och hålla borta känslan av att vara liten och rädd.

Dessutom kan barnet genom modellinlärning ha lärt sig hemifrån att ilska och hot är något man kan ta till i nära relationer. Barnet kan till exempel ha fått höra av pappa att mamma är ful, dålig och värdelös

och många andra kränkande uttryck. Dessa uttryck kan barnet sedan också använda mot mamma när det blir svårt i relation till henne.

Om ett barn använder samma fula ord till mamma som pappa har gjort, kan de som arbetar på kvinnojouren ha samtal om detta med barnet och mamma tillsammans, eller enskilt med barnet. De kan exempelvis prata med barnet om att det inte är okej att slåss, hota eller kalla mamman för fula ord och tillsammans med barnet försöka komma fram till andra alternativ.

Mamman kan också behöva hjälp att hitta sätt att försvara sina gränser, och att på sätt som är bra för henne själv och barnet kunna få barnet att sluta kalla henne fula ord, hota eller slå henne. Mamman kan även behöva hjälp att hitta nya sätt att uttrycka och få igenom sin vilja. Många av mammorna är sedan länge fråntagna all sin föräldraauktoritet och det kan ta lång tid att återta den.

Det kan också vara så att mamman har lätt för att bli arg, och då exempelvis hota barnet med att hon ska lämna barnet. Det är inte bra om hon gör det. Barnet kan mycket väl ha trott att mamman ska dö av det våld som pappan har utsatt henne för, och då blir ett hot om separation många gånger alltför kraftfullt. De som arbetar på jouren kan behöva prata med mamman om att hon skrämmar barnet när hon blir för arg. De kan hjälpa henne att se vad hon kan göra när hon känner att hon är på väg att bli arg, så att hon kan komma på ett sätt att lugna sig själv. Om hon ändå blir arg kan hon säga till barnet att ”jag är arg nu men det kommer inte bli farligt”.

Svårighet att komma till ro på kvällen

Många barn har svårt att komma till ro och somna på kvällen. Det kan finnas flera anledningar till det. Barnet kan ha svårt att somna ensam, hon eller han kan vara mörkrädd och även oroa sig för att drömma mardrömmar. Barnet kan generellt ha svårt att komma till ro och koppla av, och störs då lätt av ljud från de andra som är på det skyddade boendet. Barnet kan också vara vant vid att inte kunna somna förrän det är tyst i hemmet och hon eller han är säker på att mamma sover tryggt.

Barn på ett skyddat boende är ofta understimulerade och ute för lite om dagarna för att leka och springa av sig. De kan känna oro för att något ska hända mamma när de är ifrån varandra. Det kan även finnas en otrygghet kopplad till att pappa har försvunnit, nu när barnet och mamma har flyttat från honom. Barnet kan då bli oroligt för att även mamma kan försvinna.

Även mamman kan ha svårt att komma till ro och därför ha svårt att lugna barnet. Hon kan då dra sig för att försöka få barnet i säng, för att hon räknar med att det kommer ta så lång tid och kanske ändå inte lyckas. I stället skjuter hon på det hela till dess hon själv behöver lägga sig och sova. Under tiden hinner barnet bli övertrött och får då ännu svårare att komma till ro vid sängdags.

De som arbetar på det skyddade boendet kan hjälpa mamman, genom att tillsammans med henne undersöka vad det är som gör det svårt för henne och barnet att komma till ro på kvällen. Det kan vara svårt för henne att ta till sig goda råd när hon är i kris, men man kan ändå försöka komma fram till något som hon kan göra för att det ska bli bättre för henne och barnet.

Det kan vara svårt att ändra på mönster som har funnits under lång tid och inte bara är ett uttryck för att barnet och mamman är i kris. Men här följer ändå några förslag till vad mamman och barnet kan vara hjälpta av:

- ▶ Prata med mamman om att det tar tid att få till fungerande rutiner. Motivera därför mamman att se till att barnet kommer ut i friska luften om dagarna och får göra av med överskottsenergi genom att leka och röra på sig.
- ▶ Bestäm och håll fast vid en tid på kvällen när det är dags att barnet ska börja varva ner, borsta tänderna och lägga sig.
- ▶ Förbered barnet på att det börjar bli dags att gå och lägga sig.
- ▶ Kom på något som fungerar som ett sätt för barnet att varva ner. Det lugnar inte ner att se på film eller spela spel på datorn, ipaden eller mobilen. Kan mamman i stället sitta med barnet ett tag i sovrummet, prata lite, läsa en godnattsaga eller bara sitta där så att barnet kan känna sig lugnare?

- Finns det någon musik eller saga som barnet kan ligga och lyssna till för att lättare somna? Har barnet något gosedjur som gör att barnet kan känna sig tryggare?

Ögonblicksbilder från det skyddade boendet

I det här avsnittet presenterar vi nio ögonblicksbilder från vardagen på ett skyddat boende. Det är konstruerade exempel utifrån rätt så vanliga situationer som kan uppstå mellan barnet och mamman.

Efter varje beskrivning följer ett resonemang om hur händelsen kan tolkas och förslag till vad kvinnojouren kan göra för att hjälpa barnet och mamman. Självklart går det att tolka de beskrivna händelserna på andra sätt och det går även att hjälpa till på andra sätt. Det här är förslag som är tänkta att fungera som inspiration till fortsatta tankar och diskussioner om vilket stöd personal och volontärer kan ge.

Mamman pratar illa om pappan inför barnet

Mamma Sara har bott med sina tre barn Molly tre månader, Isa tre år och Oliver fem år på Kvinnojouren Hoppet i ett halvår. Under de år som hon bodde med barnens pappa utsatte han henne för allvarligt fysiskt och psykiskt våld, som två av barnen har upplevt. Han har även utsatt två av barnen för direkt våld.

Personalen på kvinnojouren har under en tid varit extra uppmärksamma på familjen, eftersom de upplever att Sara har svårt att härberga sina känslor inför barnen och de andra som bor på kvinnojouren. Personalen tycker också att Sara belastar Oliver med sina upplevelser av pappans våld, genom att prata mycket om vad pappa har gjort, när Oliver är med.

Oliver är ganska utåtagerande gentemot andra och då speciellt sin treåriga syster Isa och mamman. Vid ett tillfälle när Sara och barnen deltar i en gemensam aktivitet blir Oliver arg när han inte får mera glass. När han inser att han inte kommer att få sin vilja igenom skriker han rakt ut. Sedan springer han från bordet och ställer sig vid dörren in till samlingsrummet och öppnar och stänger dörren hårt så att det smäller och skakar. Mamma Sara är stressad och bebisen Molly

har börjat gråta i hennes famn. Hon går fram till Oliver och skriker att han ska lugna ner sig. Då sparkar Oliver henne på benet. Sara blir fruktansvärt arg och skriker att han är precis som sin pappa, som slår och skriker för att få som han vill. Oliver tystnar tvärt och börjar gråta hysteriskt och skriker till mamma att hon inte älskar honom. Sara svarar att det gör hon inte heller när han håller på så där, varpå Oliverts gråt blir mer och mer desperat och sorgsen.

Kvinnojourens personal känner sig förvirrade över hur de ska göra med Sara. De har jobbat mycket med att försöka stärka hennes föräldraroll under tiden på kvinnojouren, men inser att de nu behöver göra något i den akuta situationen för att stötta upp henne och barnet.

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

Både mamma Sara och sonen Oliver har lätt för att bli arga och svårt för att lugna ner sig. Sara lever en vardag som är väldigt ansträngande, och då blir det än svårare att tänka klart i situationer som blir laddade. När hon inte kan lugna ner sig själv kan hon inte heller lugna ner Oliver.

I den här situationen försöker Sara att få Oliver lugn genom att skrika åt honom att han ska lugna ner sig, vilket inte hjälper. Oliver får också höra att han är precis som pappa som slår och skriker när han inte får som han vill. Han får också höra att mamma inte älskar honom när han betar sig på det här sättet, något som gör att han känner sig ännu mer ensam och övergiven av henne. När Sara skriker och är arg kan Oliver dessutom bli väldigt rädd för att det ska bli riktigt farligt, utifrån hans erfarenheter av hur våldsam pappa kunde bli när han blev arg.

Om någon som arbetar på kvinnojouren var med vid själva händelsen skulle det kunna fungera lugnande att säga ungefär så här till Oliver:

- ▶ ”Jag ser att du ville ha mer glass och när du inte fick det blev du jätte-arg. Men du får inte slå mamma fast du är arg på henne.”

Det man gör då är att benämna det som händer och därmed bekräfta Oliverts känsla. Då känner han sig mer sedd utifrån sig själv. Han får

också bekräftat att känslor får finnas men att det finns gränser för vad man får och inte får göra, oavsett vad man känner. Man kan också lägga till:

- ▶ ”Jag ser att din mamma är arg just nu, men det kommer inte bli farligt. Jag är här och hjälper er.”

Det kan fungera lugnande för Oliver att höra att det inte kommer bli så farligt som det har blivit när hans pappa har varit våldsam.

När Oliver har lugnat ner sig kan man prata med honom om vad det var som hände när han blev arg. Man kan prata om att alla känslor är tillåtna men att man inte får göra vad som helst. Kanske går det att komma på något tillsammans med Oliver som skulle kunna vara till hjälp för honom när han blir så där arg. Finns det något annat han kan göra när han blir så arg? Har man väl gjort det kan det också vara lättare att säga något till honom när en sådan situation uppstår igen.

Det här kan vara ett uttryck för kris hos Sara men det kan också vara så här det vanligen blir när hon och Oliver blir arga på varandra. Då behöver hon hjälp att kunna bli lugnare i dessa situationer. I stället för att bli lika arg som Oliver behöver hon lära sig att bekräfta och benämna vad som sker. Om hon ändå blir arg, kan hon berätta för honom att hon är arg men att det inte kommer bli farligt. Hon kan också behöva hjälp att komma på vad hon ska göra innan hon hinner bli så där arg. Finns det något hon kan göra för att ge sig själv utrymme att tänka och på så sätt kunna lugna ner sig och inte bli lika arg? Man kan också hjälpa henne att komma på olika saker att säga till Oliver i den här typen av situationer, så att hon säger saker som blir mer benämmande och bekräftande för honom samtidigt som hon är tydlig med att han inte får sparka henne.

Någon på kvinnojouren bör också prata med Sara om att det inte blir bra för Oliver när hon säger att han är som pappan, att hon i stället ska prata utifrån handlingar, det vill säga vilka handlingar som hon tycker är bra eller dåliga. Hon behöver visserligen få bekräftelse på sina behov av att prata om vad pappan har gjort och hur hon känner inför honom

på grund av det. Men det måste bli tydligt att hon inte ska göra det när barnen är med. Barnen behöver få vara i fred med sina tankar och känslor inför pappan. För Oliver blir det en påfrestning att höra mamman berätta om allt det dåliga och farliga som pappan har gjort och sedan själv liknas vid denna negativt laddade bild av pappan. När Oliver blir äldre kan det här bli en ännu större belastning om det är så att Oliver själv är orolig för att han faktiskt kommer att bli som pappa.

Har man en gång haft den här typen av samtal så kan det också bli lättare nästa gång det händer. Då kan den som arbetar på kvinnojouren hjälpa Sara genom att hänvisa till det de har pratat om tidigare.

Ett aggressivt barn slår sin mamma

Sexåriga Leo sitter och spelar spel på datorn på kvinnojouren. Mamma Kristina har precis lagat mat och ropar att Leo ska komma och sätta sig vid bordet och äta. Leo svarar inte utan fortsätter att spela. Kristina ropar igen men får inget svar. Hon går bort till Leo och höjer rösten och ber honom att komma direkt till matbordet. Leo säger att han inte vill ha mat, och att han bara gillar pasta. Kristina säger att han inte kan välja det och att han får äta det hon har lagat. Hon tar datorn ifrån honom och stänger av. Leo far upp ur soffan och skriker och sparkar mot Kristina. Han tar hårt i hennes händer och nyper henne i skinnet. Kristina försöker backa och lugna Leo som fortsätter att slå och sparka mot hennes kropp. Han skriker att hon är en äcklig hora och att han hatar henne. Leo är spänd och arg i hela kroppen och Kristina blir tystare och tystare och Leo fortsätter att skrika fula ord till sin mamma. Kristina känner att hon inte behärskar situationen och att hon blir väldigt rädd av kraften i Leos aggressivitet.

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

Leo har svårt att reglera sina affekter och agerar ut genom att skrika och slåss när han blir upprörd. Då har han inte möjlighet att tänka om sina känslor och om vad som sker, och han har därför svårt för att lugna ner sig själv. Han kan även ha fått höra från pappa att han inte ska lyssna till mamma, att hon är värdelös och att man kan säga

taskiga saker till mamma och slå henne. Genom modellinläring kan Leo också ha lärt sig från pappa att våld lönar sig som ett sätt att få igenom sin vilja.

De som arbetar på kvinnojouren kan behöva prata med mamman om vilka känslor som väcks hos henne i de här situationerna. Vad skulle hon vilja göra? Vad finns det för hinder mot att göra det hon skulle vilja? Det kan handla både om rädsla för Leo och om känslan av maktlöshet eftersom hennes föräldraauktoritet har förstörts av hans pappa.

Mamman kan också behöva hjälp med att sortera upp vad som är pappas handlingar och Leos handlingar. För en del traumatiserade mammor kan det vara svårt att hålla isär detta när barnet blir argt.

Leos ilska kan väcka minnesbilder från situationer då hans pappa agerade våldsamt och skrämmande, och känslorna som väcks hos mamma kan vara så kraftfulla att hon inte kan hålla isär då och nu, pappas handlingar och Leo handlingar. Mamman behöver i så fall hjälp att bättre förstå vad det är som händer, så att det ska bli lättare för henne att kunna agera på ett annat sätt.

De som arbetar på jouden kan även prata med henne om hur Leo reagerar, att han kan tolka tillsägelser och höjda röster som att han blir attackerad. Då kan hans reaktion bli att gå i försvar, genom att själv bli aggressiv, göra illa och säga fula ord.

Leo själv behöver också få stöd. Han behöver hjälp att lugna ner sig, så att man sedan kan prata med honom om vad det var som hände. De på jouden kan bland annat prata med honom om att man får tänka och känna vad man vill, men att man inte får göra vad man vill. Man får till exempel inte göra illa varandra genom att slåss eller genom att säga saker som gör ont. Han kan behöva hjälp att komma på andra saker att göra när han blir arg.

De behöver också tala om för honom om att alla ska kunna känna sig trygga på boendet och att man inte får kalla varandra fula ord. Det gäller för hans del också gentemot mamma. Det är också bra att prata med Leo om att ”det kan vara så att man ibland kan göra och säga saker mot mamma som man har hört pappa säga och göra”, men samtidigt påtala att man inte får det.

De som arbetar på jouden kan dessutom inför Leo plussa på sådant som mamma gör bra, som ett sätt att visa att man från joudens sida tycker att hon är en bra person. Det här kan i förlängningen leda till att han kan börja känna stolthet och respekt för sin mamma.

Mamman har svårt att hantera sin oro och ångest

Mamma Fatima bor på kvinnojouren sedan en månad. Kvinnojourens personal upplever henne som väldigt forcerad. Hon har dessutom svårt att komma till ro med sin femåriga dotter Nour för att läsa en saga koncentrerat eller vara i ett samtal med Nour på hennes villkor.

Fatima uppehåller sig gärna med praktiska saker i det skyddade boendet, som disk och tvätt och att plocka undan saker som ligger och stökar. Däremot har hon svårt att vara känslomässigt närvarande för sin dotter.

Vid ett tillfälle störtar hon in på kvinnojourens kontor med Nour i handen och storgråter, medan hon osammanhängande berättar att hon fått reda på att hennes före detta sambo letar efter henne och hotar att döda henne när han hittar henne. Nour kramar mammas lår och står helt stilla och tittar med stora ögon på sin gråtande mamma. ”Han kommer att döda oss, han kommer att döda oss”, säger Fatima medan hon gråter. Kvinnan på kontoret känner att hon till varje pris vill skydda Nour, både från att se sin mamma så här och från att höra henne säga de orden.

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

I den här situationen kan den som arbetar på kvinnojouren försöka lugna mamma Fatima. Oavsett om det går eller inte så kan hon även rikta kontakten till Nour och exempelvis säga ”Mamma är rädd för att ni ska bli hittade, det är därför hon gråter, men vi vuxna kommer att hjälpa henne.” Hon får hon också försöka lugna ner Fatima så att Nour ska kunna känna sig lugnare. Om det finns någon kollega närvarande så kanske det är möjligt att få Nour att känna sig tillräckligt trygg för att kunna gå ut ur rummet och lämna mamma ensam med kvinnan från jouden. Om det inte är möjligt att vare sig lugna Fatima eller skilja

dem åt, och om Fatima fortsätter att prata, så är det viktigt att då och då kommentera för Nour vad det är som händer så att inte Nour blir helt övergiven känslomässigt.

Vid ett annat tillfälle när det är lugnare kan man prata med Fatima om hur hon tror sådana här situationer blir för Nour. På så sätt kan man försöka få kontakt med henne genom ett gemensamt fokus på Nour och man kan börja prata om hur man kan göra så det blir bättre för Nour om en liknande situation uppstår igen. Man kan prata med Fatima om vad som kan vara till hjälp för henne för att lugna ner sig när hon blir orolig och vad hon kan göra så att Nour inte blir lika inblandad i det som hon blir nu. Vad kan Fatima göra själv och vad behöver hon hjälp med? Är det möjligt att göra något på kvinnojouren för att det ska bli bättre eller behöver de ta kontakt med exempelvis socialtjänsten eller barn- och ungdomspsykiatrin?

Att Fatima ständigt håller på med praktiska uppgifter kan man se som ett sätt att hålla hennes oro i schack. Det kan också vara en strategi hon har med sig gentemot pappan, att hon genom att hålla städat och fint har försökt minska risken för att han ska få en ursäkt för att bli våldsam emot henne.

Barnet bor på skyddat boende och träffar samtidigt sin pappa

Moa som är elva år sitter på en skrivbordsstol inne på kvinnojourens kontor och dinglar med benen. Det har varit en mysig och lugn morgon, hon har spelat spel med Emma som är barnansvarig och pratat om sommarlovets som Moa längtar till.

Emma tycker också att det har varit en bra morgon. Men plötsligt kommer hon på att det är det här veckoslutet som Moa ska åka till sin pappa. Hon tittar i sin kalender och ser att det har gått tre veckor sedan sist. När Moa efter en stund lämnar kontoret känner Emma att hon måste kolla med Moas mamma om hon har pratat med dottern om helgvistelsen hos pappa. Mamman svarar att hon inte har gjort det, eftersom hon har stor ångest inför att prata med Moa om det. Emma säger att de kan komma ner till henne tillsammans så att hon kan stötta upp i samtalet.

När Moa kommer ner med sin mamma flackar hennes blick oroligt fram och tillbaka mellan Emma och mamma. När de berättar att Moa kommer att behöva åka till pappa över helgen sjunker hon ihop i stolen och gråter förtvivlat. Emma och mamma försöker trösta, men Moa slår bort deras händer. De sitter där och försöker bara vara nära Moa, men plötsligt reser hon sig och går ut ur rummet. Innan hon slår igen dörren vänder hon sig mot dem och väser: "Jag hatar er!"

Efter helgen hos pappa är Moa vresig och kort mot både mamma och Emma. Hon sitter mest ensam och spelar på sin telefon. Vid några tillfällen har Moa och mamma blivit osams, och då har Moa kastat saker och smällt i dörrar. Mamman upplever nu att hon inte får kontakt med sin dotter.

På torsdagar brukar Emma och Moa ha Trappansamtal, men vid nästa samtal vill Moa inte säga någonting alls. Hon sitter mest och tittar i golvet och säger att hon inte har lust att rita. Emma börjar se ett mönster i hur Moa betar sig efter besöken hos pappa och beslutar att ta upp saken med socialtjänstens handläggare.

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

Det är inte ovanligt att barnet är oroligt, argt, ledset och uppgivet inför umgänget med pappan, som i det här fallet med Moa. När Moa åker till pappan är hon troligen försiktig, vaksam och anpasslig, som ett sätt att minska risken att pappan ska bli irriterad och arg på henne. Det här är förenat med en stor anspänning och kraftansträngning, vilket gör att Moa kan vara helt slut när hon kommer tillbaka till det skyddade boendet. Hos mamman lever då Moa ut sin frustration och ilska.

Moa signalerar tydligt att hon inte vill åka till pappan. Då är det viktigt att se till att hon förstår hur det har blivit beslutat att hon ändå ska ha umgänge med honom. Hon behöver få veta att det varken är pappan eller mamman som bestämmer i det här. Det är också bra om Emma eller någon annan på jouren bekräftar att de ser att Moa inte vill och att det blir väldigt jobbigt för henne.

Om det finns något som kvinnojouren kan göra för att underlätta för

Moa så kan de ta upp det, men samtidigt inte lova mer än de kan hålla. Kvinnojouren kan bland annat påtala för socialtjänsten vad som sker och försöka sätta press på socialtjänsten genom att lägga över ansvaret på dem. Till exempel kan kvinnojouren påtala den skada som kan ske för Moa och för relationen mellan henne och mamman, och risken att pappan får Moa att berätta var hon och mamman bor någonstans.

Eftersom varken Moa eller hennes mamma vill att Moa ska till pappan, är det inte bra att mamman ska hålla på att motivera och tvinga i väg henne till umgänget. Det riskerar att skada deras relation.

Moas mamma behöver också stöd i den här svåra situationen. Det handlar bland annat om att prata om hur svår situationen blir för henne känslomässigt och att se om det finns något hon kan göra för att bättre stå ut med situationen. Det handlar också om att ge henne hjälp att möta Moa i de här svåra stunderna, att kunna vara ett stöd till Moa samtidigt som Moa riktar sin ilska och frustration emot henne.

Moa har tystnat vid Trappansamtalen med Emma. Det kan handla om att pappa har sagt till henne att hon inte ska berätta för någon vad som har hänt. Det kan också vara en tyst protest från Moa – hon måste träffa pappa och vad är det då för idé att prata om hur hon har det? Det kan också bli för svårt för henne att prata om det våld som pappa har utövat och sedan träffa honom. Då kan tystnaden bli ett sätt att skydda sig själv. Det är bra om Emma undersöker om det handlar om något av det här eller något annat, för att kunna komma fram till vad hon ska göra så att det blir så bra som möjligt för Moa.

I kontakten med socialtjänsten kan Emma beskriva det mönster hon ser och den oro som det väcker. Hon kan också höra sig för om de kan fråga pappan om han kan gå med på ett uppehåll i umgänget under tiden som Trappansamtalen pågår.

Det duktiga barnet tar hand om sin mamma

Nasrin som är tolv år sitter och ritar en teckning till mamma. Hon fyller den med hjärtan och blommor i olika färger. Längst upp på pappret står det med spretiga bokstäver ”Jag älskar dig mamma”. Hennes småsyskon leker på golvet nedanför köksbordet. Nasrin har redan hjälpt

dem med frukost och torkat av bordet. Men nu ser hon att det är kladd kvar. Hon hämtar trasan i köket och gnuggar lite på fläcken.

Mamman sitter i soffan och tittar på tv, hon har gråtit hela morgonen och Nasrin har kramat henne många gånger och sagt att hon älskar henne. Nu räcker hon fram sin teckning och när mamman ser vad det står börjar hon gråta igen och kramar Nasrin hårt. Tårarna från mamman blöter ner Nasrins kind, hon känner att mamman skakar av gråten.

Mamman har sagt att de inte har några pengar och att de inte kommer att ha någonstans att bo efter tiden på kvinnojouren. Nasrin skulle gärna vilja ha en ny jacka. Hon hade tänkt fråga mamman nu på morgonen om de kunde gå ut och handa. Nasrin tittar på sin jacka i hallen och tänker att det nog går bra att ha den ett tag till, bara mamman blir glad.

Nu tittar mamman på Nasrin, klappar henne på handen och säger att det är bra att hon har henne, ”Vad skulle jag göra annars?”

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

Nasrin är en flicka som tar ett stort ansvar för sin mamma. Hon är van vid att stå tillbaka med sina egna behov och i stället ha fokus på vad mamman och systeren behöver. Man kan tänka sig att Nasrins mamma inte ser det här som ett problem, utan att hon ser Nasrins beteende som ett bevis på hur mycket hon tycker om mamma. Hon får även bekräftat av Nasrin att hon är en bra mamma.

De som arbetar på kvinnojouren kan behöva säga till mamman att hon inte ska prata med sin dotter om vad som har hänt och om sin oro inför framtiden. Även om Nasrin vet vad hennes pappa har gjort och även om hon följer med i vad som händer på jouren, så är det viktigt att mamma i stället pratar med andra vuxna. Det är ett sätt att avlasta Nasrin, så att hon inte behöver vara så vuxen utan tvärtom får vara mer som ett barn i relation till mamman.

För Nasrin kan omhändertagandet och ansvarstagandet skapa en känsla av lugn och kontroll över vad som sker och vara ett sätt att hålla kvar den känslomässiga närheten till mamman. I vardagen kan de som arbetar på det skyddade boendet försöka avlasta Nasrin genom att i handling och ord visa henne att de hjälper och stöttar hennes mamma.

Om de påtalar för Nasrin att de tar över ansvaret och att hon kan släppa på det, så gäller det att göra det på ett varligt sätt. Annars kan hon känna att hon får kritik för att hon tar hand om mamman. Och om hon släpper på sitt ansvarstagande och omhändertagande så behöver hon ändå få uppleva att hon har kvar närheten till mamman.

Mamman å sin sida kan behöva hjälp i egna samtal, för att komma fram till hur hon och Nasrin ska ha kvar den dagliga närheten och att omsorgen mer ska börja gå från henne till Nasrin.

Ett barn är försenat i utvecklingen och dissocierar

Gustav pratar väldigt lite trots att han är fem år. Gunnel som jobbar som barnpedagog på kvinnojouren får sällan ögonkontakt med honom, och när Gustav pratar tycker Gunnel att han har ett väldigt begränsat ordförråd. Gustavs mamma har berättat att han kissar på sig varje natt, och att han blir förlägen när han vaknar och inser att det har hänt igen.

En dag är Gunnel med Gustav och två äldre barn i lekrummet. Hon håller på att städa i ordning i hyllorna, och plötsligt hör hon att de äldre barnen har blivit osams om en nallebjörn som båda vill ha. Gunnel reser sig och går fram till barnen. Hon ser då att Gustav sitter tyst på golvet en bit ifrån de andra och tittar åt deras håll, men han verkar helt frånvarande. De andra barnen löser konflikten, men Gunnel får inte någon kontakt med Gustav. Hon böjer sig ner och lägger en vänlig hand på hans axel. Han känns helt slapp i kroppen, hon gungar honom lite med handen på axeln och säger hans namn för att han ska ”komma tillbaka igen”.

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

Gustav behöver terapeutisk hjälp, exempelvis i form av en traumabearbetande behandling. Hjälpen motiveras både av hans försenade utveckling och av att han så tydligt dissocierar när han blir skrämdd. Kvinnojouren har en viktig roll i att påtala det behovet för socialtjänsten eller barn- och ungdomspsykiatrin. Gustavs mamma kan också behöva egna samtal, för att få hjälp att förstå sitt barns beteende och vad hon kan göra för att hjälpa honom.

En del barn kan som Gustav också utveckla ett återhållet sätt genom

att vara försiktiga med att ta egna initiativ och att ha ögonkontakt. Det kan de ha utvecklat som ett sätt att skydda sig från pappans aggressivitet. De minskar helt enkelt riskerna genom att undvika att göra saker som kan väcka hans irritation och vrede.

En del barn som växer upp med hotfulla och skrämmande händelser kan få en försenad språkutveckling. För vissa barn räcker det med att de börjar känna sig trygga för att språkutvecklingen ska ta fart. För de som arbetar på kvinnojouren är det viktigt att vara observant på barn som reagerar som Gustav på skrämmande händelser.

Det är viktigt att den som arbetar på jouren kommenterar för Gustav vad det är som sker. Till exempel kan hon säga något om att de två barnen är osams för att de vill ha samma nallebjörn, men att det inte blir farligare än så. För att Gustav ska uppfatta det hon säger kan hon behöva ta hjälp av försiktig kroppskontakt och lugnande ord för att få honom tillbaka i kontakt med sig själv och omgivningen. När ett barn reagerar inför skrämmande händelser med att dissociera, blir det svårare för barnet att försvara sig eller söka skydd och hjälp vid hotfulla situationer.

Men ett barn kan dissociera och samtidigt vara fysiskt aktivt. Barnet kan utåt sett fungera som vanligt men själv känna att hon eller han tappat kontakten mellan sig själv och omvärlden, att det kan kännas överkligt och skrämmande. Då kan en övning vara till hjälp. När barnet känner av att det börjar kännas överkligt tar barnet något i handen som helst ska vara hårt. Samtidigt ska barnet se sig omkring och för sig själv benämna tre saker som barnet ser, tre färger som barnet ser och tre ljud som barnet hör. På så sätt kan barnet få tillbaka kontakten mellan sig själv och omvärlden. Det här är en enkel övning som fungerar bra för vuxna också.

Barnet är oroligt och har svårt att vara ifrån mamman

Elin är fyra år och går ofta med en tablettask eller klubba i handen inne på kvinnojouren. Så fort hon gråter eller blir arg lockar mamma Maria med godis.

Den här dagen är lite speciell eftersom mammorna på det skyddade

boendet har bestämt att de ska ha lite fest på kvällen och äta middag ihop. Nu fixar alla i köket men Elin kan inte släppa mamman ur sikte. Hon vill hela tiden ha fysisk kontakt med mamman, och hennes hand söker efter mammans.

Elin försöker att hålla mamman i byxfickan när hon står och plockar ur tallrikar i köksskåpet. Maria föser bort henne så fort hon kommer nära, och håller henne ifrån sig så ofta hon kan. Elin gör flera försök under tiden de är i köket och fixar. Hon ställer sig i vägen och sträcker upp sina armar för att försöka få tag i mammans tröja så att hon kan dra sig upp. Hon gör sin röst liten och skriker att hon vill bli buren.

Maria går fram till tv:n i det gemensamma vardagsrummet och säger att Elin kan sitta där och titta på film medan de gör i ordning. Elin börjar gråta och säger att hon vill att mamman ska vara med henne i soffan. Maria säger att hon ska lugna sig och att hon är där, men ser inte Elin i ögonen utan fortsätter att duka i köket. Elin tröstar sig själv och börjar suga på klubban hon har i handen.

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

Utifrån ett anknytningsperspektiv kan man säga att Elin har en otrygg ambivalent anknytning och är känslig för separation och stora svårigheter att lugna ner sig när hon blir rädd eller orolig. Det tar sig uttryck i att hon ägnar mycket tid åt att försäkra sig om att mamma Maria finns i närheten.

I det här fallet söker Elin på flera olika sätt kontakt med Maria som blir både trött och irriterad på det. Därför försöker hon på olika sätt skapa ett avstånd mellan sig själv och Elin för att få lite lugn och ro. Men det blir istället en ond cirkel. Eftersom Elin blir mer orolig när hon blir avvisad av Maria kommer hon än mer att försöka få kontakt med henne. Det Maria gör då är att se till att Elin sätter sig framför tv:n med godis.

Man kan tänka sig att Maria är uttröttad och inte har mycket energi att möta Elin. Det kan vara så att hon är så psykiskt ansträngd att hon i mötet med Elin känner att hon inte orkar med henne och att hon därför försöker få Elin att lugna sig genom att äta godis eller se på tv.

Om det här har pågått under lång tid kan det vara så att Maria kän-

ner sig så irriterad på Elin att hon undviker att vara nära henne. Då kan det bli så att Elin huvudsakligen får uppmärksamhet från Maria i samband med att hon är irriterad på Elin.

Om det är så att Elins beteende väcker mycket irritation hos Maria kan det vara skönt för henne att få lufta det, men hon behöver också prata om det utifrån Elins perspektiv. Vad har hon själv för idéer om vad Elin håller på med? Om hon får en ökad känslomässig inlevelse i att hon är viktig för Elin och att Elin vill vara nära henne så kan Marias irritation och känslomässiga avstånd till Elin minska. Det kan göra det lättare att sedan prata med Maria om hur hon kan hjälpa Elin så att hon känner sig lugnare och tryggare. Man kan prata om hur hon kan lugna Elin med rutiner och ökad förutsägbarhet. Man kan också prata med Maria om hur hon kan börja ge Elin uppmärksamhet när hon gör positiva saker och inte bara när hon gör sådant som väcker Marias irritation. Maria kan också behöva hjälp med hur hon och Elin ska kunna göra saker tillsammans som de båda tycker är roliga.

Barnet ”klättrar på väggarna” och mamman orkar inte med

Mirna är fem år. Hon är på det skyddade boendet i stort sett hela dagarna eftersom hon inte har någon förskoleplats.

Mirna står i soffan och hoppar medan hon sjunger på en sång. Bredvid står mamma Erika och pratar högljutt i telefon. Ju högre mamma pratar desto högre sjunger Mirna. Hon hoppar och studsar, och ansiktet är svettigt och rött. Hon viftar med armarna och råkar stöta till en golvlampa som far i golvet med en smäll. Erika skäller på Mirna och fortsätter sedan telefonsamtalet.

Rummet intill kallas barnrummet, där leker några andra barn. Mirna går dit och ställer sig vid dörrposten och kikar på barnen. Hon hör mamma fortsätta prata högt och argt i telefon. Barnen i rummet har byggt en stor borg, de pratar och skrattar med varandra och lägger på kloss efter kloss. Mirna går fram till barnen och står där en stund och tittar när de bygger. Ett av barnen vänder sig mot Mirna och säger att de vill vara i fred. Då sparkar Mirna på borgen så att alla klossarna rasar över hela golvet. De andra barnen skriker föregade, och Mirna

springer ut ur rummet, förbi mamma och råkar nästan springa in i Sanna som jobbar på kvinnojouren.

Sanna ser att mamma Erika också ser vad som händer, men trots skrik och tumult inifrån barnrummet står hon kvar och pratar i telefon. Sanna försöker få stopp på Mirna samtidigt som hon försöker påkalla Erikas uppmärksamhet. Till slut får Sanna kontakt och Erika lägger då telefonen i fickan, tar Mirna hårt i armen och pratar argt med henne om att lugna ner sig. Sanna försöker få Erika och Mirna att mötas på ett bra sätt, men det är svårt.

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

Mirnas beteende kan vara ett uttryck för den oro, frustration eller understimulering som hon känner av att vara på boendet. Det kan också vara så att hon blir orolig av att lyssna till mammans högljudda telefonsamtal och att hon därför försöker överrösta det och samtidigt få kontakt med Erika.

Erika fortsätter prata i telefon, och när hon slutar lyckas hon inte lugna ner Mirna genom att skälla på henne. När Mirna blir ovän med de andra barnen kliver Erika inte in och försöker hjälpa till. Det verkar som att det blir så svårt för Erika att veta vad hon ska göra att hon i stället ger upp och släpper situationen.

Man kan tänka sig att Erika är en slutkörd mamma i kris, vars föräldraförmåga är på en lägre nivå än vanligt. Kvinnojouren har visserligen mött upp Erika genom att avlasta henne en hel del, men Mirna kan ändå uppleva att mamman mår sämre sedan de kom till det skyddade boendet. Då är det bra om de som arbetar på kvinnojouren kan prata med Mirna om att det kommer ta tid innan livet blir bättre och mamman blir glad igen.

Om situationen är likadan även efter någon månad på det skyddade boendet behöver kvinnojouren undersöka om det här är det vanliga tillståndet som Erika och Mirna lever i. I så fall kan de behöva prata med Erika om det och säga att de blir oroliga för hur Mirna och hon har det tillsammans.

Om Mirna hade en plats på en förskola skulle hon kunna må bättre.

Då skulle hon ha mer tid om dagarna i en miljö och ett sammanhang avpassat för barn. Både hon och mamman skulle då kunna få lite mer luft mellan varandra genom att få mer tid för sig själva om dagarna. Mirna skulle få tillgång till fler aktiviteter där hon kunde göra av med energi, och Erika skulle få mer ostörd tid för sig själv till telefonsamtal, möten och vila.

Barnet och mamman blir lätt oroliga och skrämda

Det är kväll och sexårige Lukas ska sova. Mamma Nina har stoppat om honom i sängen och de har läst saga och pratat. Lukas ögonlock är tunga och han kramar sin gosekanin i famnen. Så fort minsta ljud hörs rycker han till och blir alldeles spänd i kroppen och öppnar ögonen. Nina klappar honom över ryggen och efter en stund blir han lugn igen. Men hon har glömt att stänga av mobilen och när ett sms får telefonen att vibrera mot golvet vaknar Lukas till igen. Han spänner sig, gnyr och kryper närmare Nina. Det är som att han inte riktigt sover på djupet. Varje gång Nina försöker resa sig upp i tron att Lukas har somnat vaknar han.

Så här har det varit sedan de kom till kvinnojouren, och mamma Nina känner sig dålig för att hon inte kan lugna Lukas när han ska sova. Vid ett tillfälle har han berättat för henne att han inte vill sova för ”den läskiga gubben kommer i drömmen”. Nina anar att det handlar om våldet som Lukas pappa har utsatt dem för. Ändå värjer hon sig för Lukas berättelser och känner skuld.

Vad kan kvinnojouren tänka på och göra?

En del barn kan inte somna förrän de vet att alla andra sover och att inget farligt kommer att hända. Det beteendet kan fortsätta även på det skyddade boendet. För Lukas del innebär det att det blir svårt att komma till ro på kvällen.

Men det kan också vara svårt att komma till ro och koppla av för att jobbiga tankar och känslor då kan komma fram. Det kan även finnas oro för att somna för att det då kan komma skrämmande mardrömmar. När barnet har varit med om många skrämmande händelser kan

det göra att han eller hon blir ständigt på sin vakt, och väldigt vaksam för olika ljud-, syn- och hörselintryck.

Det kan också vara uttryck för en krisreaktion, att barnet har svårare än vanligt att komma till ro och svårare för att sova ensam. Därför kan det vara en tid framöver som mamma behöver sova tillsammans med barnet eller ägna mer tid än vanligt för att trygga barnet när det är dags att sova.

Kapitel 5.

Vistelsen på kvinnojouren, från hej till hej då

I det här kapitlet fortsätter vi att följa det skyddade boendets stöd till mamman och barnet. Här beskrivs stödet som en kronologisk process, från det första samtalet vid inskrivningen till det avslutande samtalet när det är dags att flytta ifrån det skyddade boendet. Processen delas upp i det första dygnet, den första veckan, den fortsatta tiden och tiden efter flytten.

Tidangivelserna är ungefärliga. Ett syfte med uppdelningen är att förtydliga vad som bör ordnas så snart som möjligt, för barnens skull. Ytterligare ett syfte är att kronologin kan fungera som stöd för skyddade boenden som vill utveckla sina rutiner.

Detta kapitel baseras bland annat på hur Unizons medlemsjourer har beskrivit sitt arbete, framför allt i intervjuer vid studiebesök på flera skyddade boenden under 2013–2014.

Det första dygnet – informera och markera sammanhang

Inom det första dygnet på kvinnojouren bör barnet få en så kallad sammanhangsmarkering, som hjälper honom eller henne att bättre förstå sin situation. Barnet ska då få svar på åtminstone följande frågor:

- ▶ Var har jag och mamma hamnat?
- ▶ Varför har vi kommit hit?
- ▶ Vilka andra bor här?
- ▶ Hur kan det kännas att bo på ett skyddat boende?

Barnet ska också få veta att de som arbetar på kvinnojouren har tystnadsplikt och anmälningsskyldighet och vad det innebär.

Vanligtvis kommer mamman och barnet till kvinnojouren med någon från socialtjänsten. Mottagandet på kvinnojouren skiljer sig åt beroende på vilka resurser som finns. På de jouter som har både personal och volontärer brukar det vara personalen som tar emot mamman och barnet vid inskrivningen. Det är inte alla jouter som har ett eget mottagningssamtal med barnet, som då får vänta tills mamman är färdig med sitt inskrivningssamtal. Det första mottagandet av barnen skiljer sig också åt beroende på hur kvinnojouren är bemannad. Vissa har barnansvarig personal under dagtid på vardagar, men inte på kvällar och helger när det kan vara volontärerna som tar emot.

Inskrivningssamtal

Inskrivningssamtalet kan göras med barnet och mamman åtskilda eller ihop. Det beror på vad som är möjligt och vilka rutiner kvinnojouren har. Om det är möjligt för kvinnojouren anser Unizon att barnet ska få ett eget inskrivningssamtal.

Information riktad till mamman

Vid inskrivningssamtalet är det många frågor som tas upp. Socialtjänsten ska ha gjort en riskbedömning om det är de som har beslutat om placering för mamman på kvinnojour. Vid inskrivningssamtalet går man igenom säkerhetsrutiner och gör en handlingsplan

Andra frågor är om mamman ska göra polisanmälan, om hon ska ha ett juridiskt ombud och om hennes eventuella skador av misshandel ska dokumenteras på sjukhus. Om barnet har utsatts för fysiskt våld tillkommer frågor om dokumentation av skadorna och om målsägandebitråde. Om mamman gör en polisanmälan är det viktigt att detaljer om barnet eller barnen kommer in i anmälan, det vill säga om de var närvarande vid misshandeln och om mannen även gav sig på dem fysiskt.

Även frågan om skilsmässa och vårdnad tas upp. Andra frågor är om det finns barn kvar hos pappa eller styvpappa. Man frågar också om det finns husdjur kvar i hemmet.

”Barnet ska också få veta att de som arbetar på kvinnojouren har tystnadsplikt och anmälningsskyldighet och vad det innebär.”

Om kvinnojouren kan erbjuda enskilda samtal för barnet så får mamman veta hur ofta det i så fall kommer att ske hos jourens barnansvarige.

Mamman informeras och ger sitt samtycke till att kvinnojouren dokumenterar, och hon får information om att de som arbetar på kvinnojouren har anmälningsskyldighet och tystnadsplikt. Det kan också vara så att hon får ett välkomstbrev med information om kvinnojouren och vilka regler som finns på det skyddade boendet.

Information riktad till barnet

Det är som sagt viktigt att barnet vet vart han eller hon har kommit och varför. Frågor som de på kvinnojouren kan ställa till barnet är:

- ▶ ”Vet du vart du har kommit?”
- ▶ ”Hur kom ni hit?”

Det är ofta så att den på jouren som tar emot mamman och barnet har väldigt lite information om vad som har hänt med dem innan de kom till jouren.

Man får tänka på att barnet kan vara hungrigt eller törstigt, och att han eller hon kanske knappt har fått med sig sina saker hemifrån och till exempel saknar extrakläder.

Information till barn och mamma tillsammans

Det är bra att även ge informationen till barnet och mamman tillsammans, oavsett om själva inskrivningssamtalet sker med dem båda ihop eller var och en för sig. Den gemensamma informationen markerar tydligare att mamman och barnet hör ihop. Det kan också vara lättare för barnet att ta emot en del information om mamman finns med som stöd.

Om barnet kommer in till mamman efter att hon har haft sitt inskrivningssamtal kan man säga så här:

- ▶ ”Vi har pratat med din mamma om vad som har hänt hemma och varför ni har kommit hit. Vi kommer se till att du också får prata

med en vuxen här om hur du har haft det. Vi vill hjälpa dig och mamma så att ni får det bättre.”

Om mamman har gråtit under sitt samtal och har tårar i ögonen eller är röd runt ögonen, så är det bra att kommentera det för barnet:

- ▶ ”Din mamma har gråtit när vi har pratat om hur jobbigt ni har haft det, men det är inget farligt, vi vuxna hjälper din mamma.”

Med den här typen av kommentarer benämner man för barnet vad som händer, och barnet blir inte lämnat ensamt med sin oro för hur mamman mår.

När det gäller sammanhangsmarkeringen handlar det om var barnet och mamman har hamnat, varför, vilka andra som är här och hur planeringen ser ut för den nära framtiden. De som arbetar på kvinnojouren berättar då att barnet och mamman har kommit till ett skyddat boende, och förklarar kort vad det är. Då kan man knyta an till något av det man vet har hänt. Det kan vara att pappa har slagits eller blivit väldigt arg och hotfull. Man kan också med barnens ord säga vad som har hänt, till exempel att det har varit ”bråk hemma”. Sedan tar man upp att det bor andra barn och mammor på boendet som har varit med om liknande saker.

Det är också bra att sätta ord på hur det kan bli för barnet och mamman på det skyddade boendet. Här följer några exempel på vad man kan säga:

- ▶ ”Det kommer att bli jobbigt att vara här.”
- ▶ ”Mamma kommer att bli ledsen.”
- ▶ ”Du kommer att kunna bli arg och irriterad.”
- ▶ ”Du kommer att se andra mammor och barn som är ledsna och arga.”
- ▶ ”När man är barn och har flyttat så här blir det jobbigt, och det är det för de andra barnen också.”

Det kan även vara bra att ta upp något om barnets pappa:

- ▶ ”Vi vet inte om du ska träffa pappa, just nu kommer du inte att träffa honom.”
- ▶ ”Vi vet inte om du kommer att träffa pappa sedan. Det är inget som vi, din pappa eller din mamma bestämmer över.”

Om man vet hur länge mamma och barn får vara på det skyddade boendet kan man säga det. Vet man inte så kan man säga det också. Det viktiga är att det blir så tydligt som möjligt för barnet. Det är även viktigt att förklara för barnet vad tystnadsplikt och anmälningsskyldighet är. På så sätt får barnet en bättre förståelse för hur långt tystnadsplikten gäller och att vissa saker barnet berättar kommer behöva föras vidare till mamman eller socialtjänsten. Men barnet behöver veta att det inte sker utan att barnet först blir informerat. Man kan exempelvis säga:

- ▶ ”Om du berättar något för mig som gör att jag blir orolig för hur du har det kan jag behöva berätta det för mamma eller socialtjänsten. Men jag kommer säga till dig om jag blir så orolig. Jag kommer inte göra något utan att först ha pratat med dig.”

Syftet med det här första samtalet är också att barnet ska få höra att mamman får hjälp. Dels för att minska barnets känsla av ansvar för mamman, dels för att underlätta för barnet att ta emot hjälpen från kvinnojouren. Om barnet vet att mamman får stöd så blir det oftast lättare för barnet att själv ta emot. Efter det här samtalet blir barnet och mamman visade runt i lokalerna där de ska bo.

Vem gör orosanmälan för medföljande barn?

Ett antal kvinnojourer har länge haft som rutin att alltid göra en orosanmälan till socialtjänsten när det kommer medföljande barn. Detta för att vara säker på att en utredning skulle inledas. Sedan sommaren 2014 är det bestämt att socialtjänsten utan dröjsmål ska inleda en utredning när socialnämnden får kännedom om att ett barn kan ha upplevt eller

”Det är viktigt att kvinnojouren gör anmälan i samråd med mamman och informerar henne om vad en anmälan innebär. Det här är ett tillvägagångssätt som Unizon rekommenderar.”

själv blivit utsatt för våld av närstående. Om mamman kommer med sitt barn från socialtjänsten är det bra om kvinnojouren frågar socialtjänsten om barnet är uppmärksammat på socialtjänstens barnenhet och hur de tänker kring planeringen för barnet. Om barnenheten inte är uppmärksammat så kan kvinnojouren göra en anmälan och samtidigt berätta att de gör det. Det är viktigt att kvinnojouren gör anmälan i samråd med mamman och informerar henne om vad en anmälan innebär. Det här är ett tillvägagångssätt som Unizon rekommenderar.

Den första veckan – avlasta och tid att landa

Barnet och mamman är i kris

Hela världen är upp och ner. Även om mamman och barnet har tagit sig ur en svår situation så löser sig inte allt för det. Nu är det en lång väg kvar att gå. När mamman och barnet kommer till kvinnojouren är de i kris, något som kan hålla i sig olika lång tid. Att mamman är i kris innebär att hennes föräldraförmåga är nedsatt. Hon behöver därför avlastas för att få tid för sig själv men också för att orka ägna sig åt allt praktiskt som ska genomföras. Men de uppgifter som kvinnojouren avlastar mamman från ska hon sedan få tillbaka.

För barnet innebär flytten till boendet ett uppbrott från pappa eller styvpappa, släktingar, hemmet, det egna rummet, leksakerna, kompisarna och det sociala sammanhanget med skola eller förskola. Barnet behöver därför också få tid att landa, bli bekräftad och sedd som en egen person skild från mamman, och dessutom bli avlastad ansvaret och oron för mamman. Barnet kan behöva få åtminstone en vecka innan han eller hon går tillbaka till skolan för att känna sig säker på att mamman är i tryggt förvar. Om barnet inte kan gå kvar i sin förskola eller grundskola så behöver kommunen ordna med det. En viktig avlastning för barnet är att kunna se att de som arbetar på det skyddade boendet tar hand om mamman.

Barnet behöver egna samtal

Det är bra att ge barnet möjlighet att få prata om hur han eller hon kom med mamman till kvinnojouren. Vad var det som hände innan

de flydde, eller innan polisen kom hem till dem? Vad tycker barnet om att ha kommit till det skyddade boendet? Finns det just nu något som oroar barnet? Går det i så fall att trygga barnet på något vis?

I samtalen om det här kan det visa sig att barnet sitter med frågor som mamman behöver hjälpa till att svara på. Det kan också vara så att barnet har sett och hört mer än vad mamman tror. Då är det bra om barnet och mamman kan få hjälp att prata om det. Barnet kan vara oroligt för hur hunden eller katten eller något annat husdjur har det där hemma hos pappa. Vad ska kompisarna hemma och i skolan säga om att han eller hon helt plötsligt är borta? Och vad ska barnet säga till kompisarna om varför han eller hon inte bor hemma och varför det är så?

Riskbedömning och säkerhetsplanering

Socialnämnden ska bedöma risken för ytterligare våld. Hur ser riskerna ut för barnet och mamman? Kan de vara ute? Kan barnet gå kvar i sin skola eller förskola, eller måste det ordnas på annat håll? Kan barnet träffa, eller ha annan kontakt, med sin pappa eller inte, med tanke på barnets säkerhet och risken att kvinnojurens plats blir röjd?

Kvinnojouren brukar göra en säkerhetsplanering med kvinnan om var det är säkert och inte säkert för dem att vara utanför det skyddade boendet. Finns det fler personer utöver pappan som kan tänkas leta efter mamman och barnet, exempelvis släktingar, när det är fråga om hedersrelaterat våld? De pratar också om olika situationer som kan uppstå, exempelvis om hon skulle möta barnets pappa, och vad hon i så fall ska göra. Det är vanligt att prata om risker förknippade med användning av mobiltelefon och internet.

Skola och barnomsorg

Som nämnts tidigare är det väldigt viktigt att barnet får möjlighet att gå i skolan eller på förskolan under tiden som barnet befinner sig på det skyddade boendet. Det har bland annat att göra med barnets känsla av sammanhang och meningsfullhet i vardagen, något som motiverar för barnet varför hon eller han ska gå upp på morgonen. Det ger möjlighet att tänka på annat, få göra av med uppdämd energi, få vara i ett

sammanhang som är anpassat för barn och inte heller komma efter i skolarbetet. Det gör också att mamman får mer egen tid för återhämtning och för att gå på möten, sitta i telefonsamtal och ha tid att prata med sin kontaktperson och de andra kvinnorna som befinner sig på det skyddade boendet.

Rutiner och aktiviteter för barnet

Mamman behöver ofta stöd för att upprätthålla rutiner. Det handlar om så grundläggande saker som att äta frukost, lunch och middag vid bestämda tider, gå och lägga sig och gå upp på morgonen vid en viss tid, komma ut och få frisk luft och röra på sig. Utöver det behöver barnet få tid att leka, pyssla och göra saker som är roliga. Det kan vara att göra saker tillsammans med andra än mamma men också tillsammans med mamma.

Det är bra att ha ett schema för barnet som är anpassat utifrån barnets ålder och mognad som möjliggör för barnet att få en bättre överblick av vad som ska hända under de följande dagarna. Men kvinnojourerna har olika förutsättningar att kunna vara ett stöd för mamman och barnet när det gäller aktiviteter och att vara barnvakt. Barnet är medföljande till jouten på mammans ansvar, vilket innebär att det är mamman som har ansvaret för att ta hand om sitt barn.

Om barnet får gå i skolan eller förskolan så är väldigt mycket gjort för att barnets dagar ska vara fyllda med aktiviteter. Det finns då ett ställe att gå till där vardagen lunkar på trots att barnets vardag är ställd på ända. Om barnet inte har tillgång till skola eller förskola blir han eller hon mer belastad och ännu mer indragen i mammans pågående process. Barnet kan då till exempel behöva följa med på möten som mamma ska gå på och kommer att höra mer av mamas upprörda telefonsamtal och att vara med när hon är arg, gråter eller är uppgiven och inte orkar göra något.

Den fortsatta tiden – vardagen behöver ta form

Hur är mammans föräldraförmåga?

Många av de kvinnor som kommer till kvinnojourerna behöver ett konkret stöd i sin vardag. I kris kan mammans föräldraförmåga vara kraftigt nedsatt. Dessutom kan hennes föräldraauktoritet vara slagen i spillror av pappan, genom att barnet har lärt sig av pappa att man inte behöver lyssna på vad mamma säger.

Om de som arbetar på kvinnojouren inte kan ge tillbaka de uppgifter som de har avlastat mamman ifrån efter att hon och barnet har varit på det skyddade boendet i några veckor, så väcker det frågan om hennes föräldraförmåga. När vistelsen inleds kan man utgå ifrån att föräldraförmågan är nedsatt, eftersom mamman befinner sig i kris. Men om den fortsätter att vara nedsatt behöver man fundera på om det är så det brukar se ut och om det därmed finns skäl att göra en orosanmälan till socialtjänsten.

Det är viktigt att de på kvinnojouren som har ansvar för att göra orosanmälan är tydliga i samtal med mamman om varför de överväger att göra en orosanmälan. Att de är skyldiga till det enligt lag och att de gör det med barnets bästa för ögonen. Det är bra om det går att göra orosanmälan tillsammans med mamman i vilken de ansöker om stöd och hjälp. Det kan fungera utan större problem att göra en orosanmälan men det kan också bli en besvärlig situation för mamman och de som arbetar på kvinnojouren. Det kan bland annat bero på att mamman känner sig arg och besviken på de som gjorde anmälan och samtidigt är hon beroende av det skydd hon kan få ifrån boendet.

Beror mammans och barnets beteende på kris eller på våldet?

Det är inte så lätt att bedöma om mammans nedsatta föräldraförmåga och barnets och mammans samspel ska ses som uttryck för en kris eller som konsekvenser av det våld som pappan eller styvpappan har utövat emot dem. Hur mamman och barnet har det tillsammans på kvinnojouren kan vara så som de har det till vardags.

Barnet har alltför ofta fått vara med om händelser där hat och rädsla har varit dominerande känslor. Föräldrarnas omsorg om barnet har

många gånger sviktat under barnets uppväxt. Både barnet och mamman kan lida av posttraumatiskt stressyndrom och barnets relationsmönster till mamman kan domineras av aggressivitet och misstänksamhet eller omhändertagande och överdriven anpasslighet. Det våld som pappan eller styvpappan har utövat emot mamman påverkar även barnets beteende mot henne. Medan det för mamman kan vara så att hon har häftiga svängningar i humöret, är orolig, nedstämd och inte orkar med sina barn och låter dem ta hand om sig själva när hon drar sig undan och vilar.

Barnets och mammans beteende kan alltså ses som uttryck för en kris men också för hur deras anknytnings- och samspelsmönster har utvecklats under flera års tid som en konsekvens av pappans våldsutövande. Om det är frågan om mer än en krisreaktion så räcker inte skyddet och tryggheten på kvinnojouren till för att deras svårigheter ska gå över.³⁰³ De kommer behöva mer hjälp än så, något som kvinnojouren i så fall behöver påtala för socialtjänsten.

Hur är barnets umgänge med pappan?

En del barn har umgänge med pappan under tiden som de bor på det skyddade boendet. Om ett barn inte vill träffa sin pappa blir det väldigt slitsamt både för barnet och för mamman. Barnet kan på olika sätt signalera att hon eller han inte vill, och frustrationen över att ändå behöva träffa pappan går ofta ut över mamman. Utöver att barnet mår dåligt av att träffas, kan det finnas risk att pappan lyckas få reda på var barnet och mamman bor.

Om de som arbetar på kvinnojouren märker att barnet mår dåligt och det finns risk för att något ska hända barnet när det är hos pappa är det viktigt att det förs vidare till socialtjänsten. Då kan man påtala riskerna och göra tydligt att det är socialtjänsten som har ansvaret för vad som sker, inte kvinnojouren.

Fortsatta egna samtal för barnet

Under den första tiden på kvinnojouren kan samtalen med barnet handla mycket om det våld som pappan eller styvpappan har utsatt

mamma och barnet för. När barnet har varit där ett tag kan våldet hamna mer i bakgrunden. I stället blir det fler frågor om hur barnet har det på kvinnojouren med de andra barnen och med mamman. Samtalen kan även handla om hans eller hennes tankar om pappan. Kanske har barnet inte haft någon kontakt med pappa på länge eller så har barnet regelbundet umgänge med pappa. Båda situationerna kan väcka tankar och känslor hos barnet som är bra att få prata om.

Barnet kan också ha frågor om kompisarna hemma eller i skolan. Vad ska barnet säga till dem om att han eller hon bor på skyddat boende? Frågor om framtiden kan också dyka upp: ”Hur länge ska barnet och mamman vara kvar?” och ”Vad kommer att hända sedan?”.

Barnet kan tycka att det är sämre på kvinnojouren än hemma

Barnet kan pendla mellan att tycka det är skönt och att tycka att det är jobbigt att vara på kvinnojouren. Även känslorna inför föräldrarna kan skifta. Tiden går långsamt och om barnet inte har så mycket sysselsättning som är anpassad för barn så finns en risk att han eller hon tillbringar mycket tid med mamma och dras in alltför mycket i hennes process.

Barnet känner också av att det är en påfrestande tid för mamman. Hon ser allt som behöver göras efter att hon har flyttat ifrån mannen och hon kan uppleva att hon visserligen har lämnat honom men att inget blir bättre. Hon får kanske ingen lägenhet, har dålig ekonomi, och sitter i många möten med socialtjänsten och andra instanser. Allt detta kan göra att hon blir ledsen, arg och förtvivlad.

Ur barnets perspektiv kan hela situationen ses som en försämring. Han eller hon befinner sig på en plats utan sina kompisar, leksaker och spel. Dessutom mår han eller hon dåligt och ska fungera i vardagen tillsammans med andra barn som inte heller mår bra. Många vardagsrutiner har försvunnit och barnet kanske inte ens går till skolan eller förskolan. Då behöver barnet bekräftelse från dem som arbetar på kvinnojouren:

- ▶ ”Det kommer att ta tid innan livet blir bättre och mamma blir glad igen, men det kommer att bli bättre”.

Rutiner och aktiviteter för barnet

Det är fortsatt viktigt att barnets vardag fungerar så bra som möjligt, att rutinerna håller och att barnet har möjlighet att göra aktiviteter som känns meningsfulla för honom eller henne. Barnet behöver även möjlighet att få egen tid skilt från mamman – detta är en extra viktig fråga om barnet inte har någon plats på skola eller förskola.

Fortsatta egna samtal för mamman

Även i fortsättningen handlar samtalen med mamman om praktiska frågor och olika myndighetskontakter som hon har. Samtalen syftar också till att stötta och stärka henne.

I samtalen ges även utrymme för att prata om hur mamman och barnet har det på det skyddade boendet. Kan hon behöva hjälp med något för att hon och barnet ska ha det bättre tillsammans? Om man från kvinnojourens sida är orolig för hur hon eller barnet mår och hur de har det tillsammans är det viktigt att prata om det. Särskilt om man från kvinnojourens sida överväger att göra en orosanmälan.

Mammans ilska mot mannen börjar ta plats

Efter en tid på boendet brukar mammorna få fatt i sin ilska gentemot barnens pappor och styvpappor och då får de ett stort behov att prata med varandra om det. Det är viktigt att mamman får möjlighet att prata om sin ilska, men samtidigt viktigt att barnet blir lämnat i fred med sina egna tankar och känslor om pappan. Det är något som personalen och volontärerna kan påminna mammorna om ifall barnen är med när kvinnorna pratar om det här.

Bra att fira när tillfälle ges

Tiden på kvinnojouren är slitsam för mammorna och barnen, och det är bra att uppmärksamma sådant som kan ge glädje. Det kan handla om att fira de stora helgerna och kvinnodagen och uppmärksamma mammornas och barnens födelsedagar.

Mammans och barnets tankar om framtiden

Under den första tiden på kvinnojouren är det många praktiska frågor som ska lösas när det gäller polisanmälan, dokumentation av skador, skilsmässa, vårdnadstvist, skola, förskola, med mera. Med tiden blir det mer utrymme för mamman att tänka på framtiden, det vill säga vad som händer den dag hon flyttar därifrån. Det kan vara tankar som väcker hopp men också oro, beroende på hur det verkar kunna ordna sig med bostad och annat efter tiden på kvinnojouren. Barnet kan fundera på vad som ska hända i framtiden efter att de flyttar ifrån det skyddade boendet. Om de kommer att flytta till ett ställe nära eller långt ifrån där barnet har bott och hur mycket barnet kommer att träffa pappa.

Boendetiden på de skyddade boendena blir allt längre

Kvinnor och barn blir kvar allt längre på skyddade boenden, på grund av att det är svårt att ordna med egen lägenhet. Inspektionen för vård och omsorg, IVO, påpekade 2014 att det saknas tillgång till bostäder i flera kommuner och att kvinnorna och barnen därför blir kvar på kvinnojouren under lång tid. Det kan även leda till att de inte ser någon annan utväg än att flytta tillbaka till den våldsutövande mannen.³⁰⁴ Forskarna Kerstin Almqvist och Anders Broberg har påtalat att boendetiden måste kortas, bland annat för att det är negativt för barn att komma ifrån sin vanliga sociala vardag på skola och förskola.³⁰⁵

När vistelsen på boendet ska avslutas

Om avslutet är planerat

När vistelsen följer en planering är det lättare att se till att den avslutas med ett genomtänkt avslutningssamtal och ett tydligt hejdå.

Med ett planerat avslut blir det även möjligt att göra en utvärdering tillsammans med mamman och barnet, antingen med ett formulär eller i samtal. Frågor som kan tas upp i utvärderingen är hur tiden på kvinnojouren har varit, hur mottagandet och den första tiden var och om de tycker att något skulle ha varit annorlunda.

Inför flytten kan det vara bra om kvinnojouren ger mamman en lista

med kontaktuppgifter till dem som hon har varit i kontakt med under tiden som hon har varit på det skyddade boendet.

Det kan också vara bra att informera barnet om vad som kommer att hända efter att de flyttar därifrån. Om man inte vet vad som ska hända så kan man säga till barnet att det just nu är osäkert vad som kommer att hända. Om barnet och mamman ska flytta till en plats de inte vill till, så är det bra att klargöra för barnet vem det är som har bestämt att de ska dit. Annars kan barnet tro att mamman har bestämt det och riktar då sin irritation mot henne. Det är även bra om kvinnojouren hinner göra en säkerhetsplanering med barnet innan han eller hon flyttar från det skyddade boendet.

Om det har skett en positiv förändring för barnet under tiden på kvinnojouren så är det bra att säga det vid det avslutande samtalet, exempelvis så här:

- ▶ ”I början när du var här blev du ofta arg och slog sönder saker, nu blir du inte arg lika ofta och nu kan du prata med oss vuxna när det händer.”
- ▶ ”När du kom hit var du ofta tyst och hade svårt att säga till när du ville ha hjälp. Men nu säger du ifrån om du tycker något blir fel och du kan be om hjälp också.”

Vid avslutet kan kvinnojouren göra en ny sammanhangsmarkering för barnet om

- ▶ hur det var för barnet och mamma när de kom till det skyddade boendet,
- ▶ hur länge de har bott på det skyddade boendet,
- ▶ vad som har hänt under den tiden,
- ▶ vart de ska flytta vidare.

**”Barnet kan få med sig
kontaktkort med telefonnummer
dit han eller hon kan vända sig om
det skulle bli sämre igen.”**

Om det finns möjlighet för barnet att ha kontakt med kvinnojouren även efter att de har flyttat så är det bra att berätta det, både för mamman och för barnet. Barnet kan få med sig kontaktkort med telefonnummer dit han eller hon kan vända sig om det skulle bli sämre igen. När det gäller barn i förskoleåldern kan den vuxne i stället säga till barnet att hon eller han ska vända sig till någon vuxen, exempelvis någon personal på förskolan.

Vad som väntar påverkar hur avskedet känns för barnet

Att ta avsked från kvinnojouren kan vara väldigt olika för olika barn, beroende på vad som väntar där ute. För en del barn kan vägen vidare vara positivt laddad. Så kan det vara när boendet är ordnat på ett sätt som känns bra, när det är tydligt vad som ska hända framöver och när barnet känner sig rätt så skyddat, eller i alla fall inte hotat. Men vägen vidare kan också vara en väg ut i osäkerhet och ensamhet, att flytta till en plats där man inte har några kompisar, till exempel för att man flyttar till annan ort eller behöver byta skola. Det kan även vara så att man måste ha skyddade personuppgifter och är rädd för att pappan ska hitta var man bor.

När avslutet sker plötsligt

Det kan vara svårt för kvinnojouren att få till ett bra avslutningssamtal med mamma och barn. Datumet för avslutet och utflyttningen kan ändras vilket påverkar möjligheten att planera. Om den som är barnansvarig inte är på kvinnojouren när barnet flyttar kan det bli så att barnet inte får något avslutningssamtal. Om mamman på eget bevåg bestämmer sig för att flytta tillbaka med barnet till styvpappan eller pappan brukar det gå fort från det att hon har fattat beslutet till dess de har flyttat. Om mamman beslutar sig för att flytta tillbaka informerar kvinnojouren henne om att de kommer kontakta socialtjänsten och göra en orosanmälan.

Det är sällan man hinner prata med barnet vid sådana här tillfällen men om man får tillfälle att prata med barnet kan man prata om att mamman har valt att flytta tillbaka och att man inte vet hur det kom-

mer att bli för barnet och mamman. Man kan ta upp att man hoppas det blir bra för barnet men också säga något om var barnet kan vända sig om det inte blir bra. Man kan också säga till barnet att hon eller han inte ska behöva ha det så här. Man kan också ta upp att kvinnojouren kommer berätta för socialtjänsten att det här har hänt. Eftersom det oftast inte finns någon tid att prata med barnet vid de här tillfällena kan man se till att ha pratat förebyggande om att det här kan hända. Då kan man prata om vad hon eller han kan göra om det blir dåligt för barnet när barnet har flyttat hem igen.

Något annat som försvårar ett bra avslut är när socialtjänsten fattar beslut om att avsluta vistelsen fastän mamman och barnet inte känner sig redo för det. Det kan också vara så att mamman och barnet ska flytta någonstans dit de inte vill, exempelvis ett vandrarhem eller hotellhem. Detta kan sänka stämningen så mycket att de har svårt att prata om hur det har varit på det skyddade boendet och att de nu ska flytta.

Tiden efter utflyttningen

Fortsatt kontakt med kvinnojouren

Efter flytten kan en del barn längta tillbaka till det skyddade boendet, som var en stabil och trygg plats för dem. Det blir en omställning att flytta därifrån, på flera sätt. Mamman ska plötsligt ordna allting själv, även det som hon kunde få hjälp och stöd med på kvinnojouren. Och för barnet kan livet efter flytten innebära färre aktiviteter och ett mer begränsat socialt liv.

Mamman har även efter flytten möjlighet att fortsätta träffa sin kontaktperson på kvinnojouren ett antal gånger. Hon kan också få vända sig till kvinnojouren för råd och stöd, till exempel när det gäller umgängesfrågor.

En del kvinnojourer har volontärer som har ansökt om att bli kontaktpersoner inom socialtjänsten. De kan då vara kontaktpersoner för de mammor och barn som har flyttat från det skyddade boendet. Detta är bra, eftersom volontärerna har kunskap om och förståelse för hur kvinnorna och barnen påverkats av att ha blivit utsatta för våld i nära relationer.

Mamman och barnet kan komma och hälsa på

Kontakten med kvinnojouren måste inte ta slut i och med att mamman och barnet flyttar därifrån. Flera kvinnojouren har till exempel årliga fester som mamman och barnet kan komma och vara med på. Det kan också finnas sommarläger som de har möjlighet att få vara med på.

En del kvinnojouren ordnar regelbundna träffar, dit kvinnorna och barnen kan komma för att umgås med andra som har bott på det skyddade boendet och med dem som för tillfället bor där.

Kapitel 6.

Att arbeta på en kvinnojour

I det här kapitlet är det arbetssituationen på kvinnojourer som står i fokus, men det som tas upp är relevant även för andra liknande verksamheter. När det gäller just mötet med våldsutsatta personer finns det till exempel många beröringspunkter med arbetet på tjej- och ungdomsjourer.

Det här kapitlet handlar om de som arbetar på kvinnojourerna, antingen som volontärer eller som anställd personal. Syftet är att beskriva deras arbetssituation och att belysa vad jourcen som organisation kan göra för att stödja dem i arbetet.

Att i sitt arbete möta människor i utsatta situationer, särskilt barn, kan innebära stora påfrestningar. I kapitlet ägnas därför extra uppmärksamhet åt just detta. Hur påverkas de som arbetar på jourcen av kvinnornas och barnens erfarenheter av våld? Är det olika lätt eller svårt för volontärer och för personal? Vad kan stärka dem i den delen av arbetet, vad kan göra det svårare? Vad kan de själva göra för att inte brytas ner av påfrestningarna? Dessa och många flera frågor besvaras och diskuteras här.

Olika förutsättningar för arbetet

På kvinnojourer, tjejjourer och ungdomsjourer och annan stödverksamhet finns både volontärer och anställd personal. Oftast är det jourcen som anställer personalen men ibland kan det vara kommunen.

Kvinnjourerna arbetar under väldigt olika förutsättningar. Det finns jourer som är stora medlemsorganisationer med flera anställda, medan andra drivs av ett fåtal ideellt arbetande kvinnor med en minimal budget.

Gemensamt för många av dem som arbetar på kvinnojourerna är att de har lång erfarenhet och gedigen kompetens, det gäller såväl volontärer som personal. Många har gått flera internutbildningar eller har utbildning eller yrkeserfarenheter som är användbara i mötet med barn och ungdomar. De kan till exempel arbeta eller ha arbetat som lärare, barnskötare, socionom eller fritidsledare. På jourerna finns även en hög kunskapsnivå om våld i nära relationer och vilka konsekvenser det kan få.

Vem gör vad på jourcen?

De jourer som har både volontärer och personal har olika rutiner för hur arbetsuppgifterna utformas och fördelas. Det är därför svårt att säga generellt vad volontärer och personal har för arbetsuppgifter på en jour. På flera kvinnojourer står till exempel personalen för kontinuiteten medan volontärerna gör punktinsatser utifrån fastlagda scheman. På tjeje- och ungdomsjourer och andra stödverksamheter är det däremot ofta volontärerna som bär upp det tunga stödarbetet som görs. Även en del kvinnojourer drivs helt och hållet av ideellt arbetande kvinnor.

Volontärer och personal arbetar ofta nära varandra. Det är dock stor skillnad på att vara personal och ha en kontinuitet i sitt arbete, jämfört med att vara volontär och göra punktinsatser. Bland annat ser inte en volontär barnet under en längre sammanhållen period på det sätt som personalen gör. Därför är det viktigt att de som gör punktinsatser tänker på att inte störa de processer som pågår, i relation till både barnet och mamman.

Ansvarsfördelning när det gäller barnen

Många jourer har utformat sitt arbetssätt så att det är någon eller några som till exempel håller i samtal med barnen. Dessa jourer har då rutiner för hur de som inte håller i barnsamtal ska hänvisa barnet vidare till den barnansvariga, om barnet kommer med frågor om till exempel sina tidigare upplevelser eller om sin vistelse på jourcen.

Även om det finns en sådan ansvarsfördelning är det bra om alla

**”Det är därför bra om alla
på jouren kan känna sig trygga
i att prata med barn.”**

som arbetar på jouren vågar prata med barn som börjar berätta något spontant. Ett barn kan nämligen vända sig till vem som helst av dem som arbetar och exempelvis vilja prata om hur han eller hon har det. Både som personal och som volontär är det viktigt att kunna möta ett barn som har ett behov av att prata om det våld som pappa har utsatt barnet och mamma för eller om andra funderingar som han eller hon har. Det är därför bra om alla på jouren kan känna sig trygga i att prata med barn. Men samtidigt ska det finnas någon att föra frågan vidare till om de känner att de inte hanterar samtalet på ett sätt som blir bra för barnet.

Hur påverkas personal och volontärer av arbetet?

Oavsett om man är volontär eller personal, om man arbetar mycket eller lite, så blir man påverkad av att arbeta inom en jourverksamhet som vänder sig till personer som har blivit utsatta för våld eller övergrepp. Arbetet har både positiva och negativa konsekvenser. Hur arbetet påverkar individen beror bland annat på vilka omständigheter man arbetar under och vilka egna styrkor eller svagheter man har som person.

Tillfredsställelse och egen utveckling

I jourernas verksamhet finns det många olika sätt att få utföra ett mycket viktigt arbete och få känna att man har en möjlighet att göra skillnad. För många är det en tillfredsställelse att få vara med i detta. Det gäller oavsett om man möter barn och kvinnor på ett skyddat boende, stöttar en tonåring via chatt eller mejl på en tjej- eller ungdomsjour eller om man informerar ungdomar i en högstadielklass om våld i nära relationer.

När man arbetar på ett skyddat boende får man också uppleva positiva förändringar. Man får vara en aktiv part i processer där man följer människor som först är i kris, men som sedan återhämtar sig och börjar må allt bättre igen. Man får se hur människor får stöd att kunna börja leva ett bättre liv än i en relation där de blir utsatta för våld av sin pappa eller partner.

I arbetet på en jour har man även möjlighet att själv växa som människa, och man lär sig mycket genom praktiska erfarenheter och utbildningar.

En annan aspekt med att stödja barn och kvinnor som har utsatts för våld och övergrepp är att man får en tydligare bild av vad som är viktigt i livet. På ett personligt plan kan det göra att man känner en större tacksamhet för det som är bra i ens eget liv.³⁰⁶

Risker och påfrestningar

Mammorna och barnen på en kvinnojour bär ofta på ilska, sorg, förvirring, uppgivenhet och känslor av maktlöshet. Detta är känslor som även de som arbetar på det skyddade boendet får känna på i sitt arbete. De kan till exempel känna frustration, förvirring och maktlöshet inför hur barnen och mammorna bemöts av olika samhällsinstanser, inför hur frågor om våld i nära relationer debatteras i samhället – och hur dessa värderingar tar sig uttryck hos olika myndigheter, till exempel polisen, socialtjänsten, familjerätten och domstolarna.

För de som arbetar på det skyddade boendet kan känslor av vanmakt och uppgivenhet komma och gå, och då är det viktigt att få stöd att hantera dem. Om man som volontär eller personal drabbas alltför starkt av dessa tunga känslor, så blir det svårare att bära upp hoppet om framtiden. Och just att bära hoppet är en viktig uppgift i mötet med de kvinnor och barn som bor på skyddade boenden.

Att möta traumatiserade människor är ofta svårt. Om traumat har sitt upphov i andra människors handlingar gentemot en person, så är det extra skadligt. Vetskapen om hur människor kan behandla varandra påverkar även dem som möter den drabbade, på så sätt att de inte längre kan se världen som i grunden god. Det kan i förlängningen leda till att det mörka i tillvaron, allt det de får ta del av från barnen och mammorna, kan börja skymma allt det goda som finns i omgivningen och samhället i stort, det vill säga relationer som präglas av hjälpsamhet, hygglighet, glädje, omsorg och kärlek.³⁰⁷

Svårigheter för volontärer som gör punktinsatser

Många volontärer har till uppgift att göra aktiviteter med barnen, men även med mammorna. Det kan handla om att hjälpa till med sociala aktiviteter för barnen, både i jourens lokaler och ute, till exempel ta dem med på utflykter eller gå i väg till någon lekpark eller liknande.

Många gånger har volontärerna fokus på att göra just roliga saker. Men de kan ändå dras in i besvärliga situationer i relation till barn och mammor på jouren. Barn kan vilja dela förtroenden som volontären inte är beredd på, och volontären kan bli överväldigad av hjälpbehovet och få svårt att begränsa sin stödinsats. Då är det bra om volontären känner sig trygg och omhändertagen av de andra som arbetar på jouren.

När barnen vill berätta

Volontären kan ställas inför att barnet vill börja prata om hur han eller hon har det med mamman på det skyddade boendet, eller berätta om sina tankar om pappan eller om sin oro kopplad till pappan. Barnet kan också dela med sig av sina minnen av skrämmande händelser med pappan när han var hotfull eller våldsam. Om barnet berättar något som väcker oro hos volontären, så kan volontären säga det:

- ▶ ”Det du har berättat är allvarligt och jag kommer att berätta det vidare.”

När barn vill berätta saker i förtroende är det viktigt att volontären är tydlig med att det finns vissa saker som hon är skyldig att föra vidare. Om barnet frågar om det går att berätta hemligheter så kan volontären svara så här:

- ▶ ”Vissa saker måste jag föra vidare, till exempel om någon har gjort dig illa eller om du är orolig för att något farligt ska hända dig eller någon du känner.”
- ▶ ”Om det är så att jag blir orolig för hur du har det och jag inte vill att du ska vara ensam med det som oroar dig, då kommer jag berätta

det för din mamma eller någon i personalen. Men jag kommer att säga till dig om jag blir så orolig.”

Volontären kan också fråga barnet om hur det helst ska gå till när mamma eller någon i personalen får veta. På så sätt får barnet en möjlighet att vara med och påverka det. Om barnet helt motsätter sig volontärens vilja att berätta, så får volontären berätta ändå och helt enkelt stå ut med att barnet i stunden blir argt eller besviken på henne.

I volontärens bemötande av barnet handlar det mycket om att signalera att hon gör som hon gör av omtanke och att hon vill stödja barnet. Om barnet blir oroligt eller argt eller känner sig sviken, så kan volontären återigen förtydliga att hon inte tycker att det är bra för barnet att vara ensamt med sina tankar:

- ▶ ”Jag tycker inte att det är bra för dig att vara ensam med det här. Därför behöver din mamma eller någon i personalen få veta om det här. Jag kan gärna hjälpa dig med det.”

Volontären kan också tydliggöra sin egen uppgift i relation till barnet:

- ▶ ”Jag är bara här för att vi ska ha kul tillsammans. Men jag kan hjälpa dig att prata med någon annan.”

Andra situationer som väcker oro

Volontären kan också vara med om annat som väcker frågor eller oro i henne. Även då är det viktigt att hon för det vidare till en kontaktperson eller någon i personalen. Det kan handla om att det inte är bra mellan mamman och barnet, till exempel att mamman är elak eller hotfull emot barnet eller verkar brista i sin omsorg om barnet. Volontärens oro kan också framkallas av att barnet betar sig hotfullt eller säger elaka saker till mamman eller till andra barn på det skyddade boendet. Oron kan även handla om att barnet ofta drar sig undan, är tystlåtet och verkar spänt eller nedstämt.

Begränsad insyn i pågående processer

Det kan även vara så att volontären blir indragen i frågor där hon har begränsad insyn, i till exempel vad mammans kontaktperson och mamman håller på med för tillfället. Barnet eller mamman kan till exempel fråga vad de ska göra i en viss situation. Volontären behöver vara uppmärksam på om det kan röra något som är kopplat till en process som pågår med deras respektive kontaktpersoner. Då gäller det att hon inte börjar agera genom att komma med synpunkter och förslag utan i stället hänvisar till kontaktpersonen eller någon i personalen.

Risk för utbrändhet och empatitrötthet

Den som arbetar under påfrestande omständigheter kan även drabbas av stressreaktioner. Några exempel på det är koncentrationssvårigheter, minnesstörningar, svårighet att ta in flera intryck samtidigt, trötthet, utmattning eller sömnstörningar. Stressen kan också få olika fysiska konsekvenser, som att man lättare blir sjuk, har muskelspänningar och problem med hjärtat och magen.

Den som alltför lång tid arbetar under alltför känslomässigt påfrestande omständigheter kan till slut drabbas av utmattningsdepression, det som i dagligt tal kallas utbrändhet.³⁰⁸

Den som i medkännande samtal möter personer som har blivit utsatta för våld löper även en risk att utveckla empatitrötthet, eller sekundärtraumatisering som det också kallas. Tecken på det är att man kan känna att man förlorar hoppet, och sådant som tidigare har känts meningsfullt kan förlora sin mening. Andra reaktioner kan vara att man får sömnsvårigheter, har svårt att koncentrera sig, är lättstörd och lättirriterad, och att ens känslor stummar. Man kan även drabbas av påträngande bilder av de traumatiserande upplevelserna som man har fått ta del av i samtalen. Empatitröttheten kan också leda till att man drar sig undan sina nära och kära och inte orkar engagera sig i deras bekymmer.³⁰⁹

Vikten av att ta hand om sig själv

När man möter människor med stora behov av stöd är det viktigt att inte glömma bort att tänka på och ta hand om sig själv. Man behöver tid för att vara med familj och vänner, göra saker man mår bra av, sköta om sig själv, äta och sova gott.

Viktiga frågor att ställa sig själv återkommande är ”Hur mår jag?” och ”Hur har jag det?”

Det finns några signaler man kan vara uppmärksam på:

- ▶ Känner jag mig ofta arg eller irriterad?
- ▶ Är jag ofta nedstämd?
- ▶ Har jag börjat dra mig undan sociala kontakter med vänner och bekanta?
- ▶ Har mina sömn- och matvanor ändrats?
- ▶ Har jag börjat självmedicinera med alkohol eller sömnmedel?³¹⁰

Vad gör det lättare att klara av arbetet?

Det finns många faktorer som hjälper de som arbetar på jouten att klara av påfrestningarna. De har till exempel lättare att hantera svårigheterna om de känner sig kompetenta för arbetet, och att de har tillräckliga resurser för att utföra ett arbete av god kvalitet. Det är också lättare att klara påfrestningarna om de känner att det de arbetar med är viktigt och att deras arbetsinsats gör skillnad.

En annan stödjande faktor i arbetet är tilltro. Dels tilltro till den egna arbetsförmågan och ens möjlighet att uppnå goda resultat. Dels en tilltro till långsiktiga effekter av arbetet, så att man kan hålla fast vid att det man gör kan innebära att man sår ett frö för framtida förändring. Denna tilltro kan hjälpa, till exempel om en kvinna på ett skyddat boende väljer att gå tillbaka till sin partner. I den situationen kan den som arbetar på jouten se på det som händer på ett mer uthålligt sätt, att ”nästa gång kan det gå bättre, trots att det är svårt nu så kan det bli bättre sen”.

Personer som kan hålla kvar vid en hoppfull grundsyn och som klarar av att se det positiva även i det som ser hopplöst ut har en större styrka att möta det svåra. Likaså om de kan hålla kvar en positiv grund-

syn på människorna och världen, och inte låta allt det mörka de möter färga hela upplevelsen av världen.

Vad gör det svårare att klara av arbetet?

Det finns även faktorer som gör arbetet svårare och som ökar risken att den som arbetar på kvinnojouren far illa. Ett exempel är om hon bara fokuserar på sin egen styrka, om hon tänker att hon ska klara av sina arbetsuppgifter själv och att det vore ett nederlag att be om hjälp. En sådan person har svårt att kännas vid sina egna signaler på att hon inte klarar sina uppgifter. Det är också svårt för henne att prata med andra om det, eftersom hon kopplar sina egna begränsningar till att se sig själv som misslyckad och svag.

En annan risk är om den som arbetar på jouren definierar sitt eget värde utifrån hur mycket gott hon kan göra för andra. Då är risken stor att hon sätter alla andras behov före sina egna och att hon får mycket svårt att ta sina egna behov på allvar.

Den som arbetar på en kvinnojour kan hamna i känslan av att hon nästan drunknar i allt det som hon skulle kunna göra för att hjälpa andra. Om hon känner sig otillräcklig kan det bli så att hon till slut bara ser det hon inte kan göra för att hjälpa. Ett stöd för att bryta detta mönster är att hon får hjälp att tydliggöra sitt uppdrag i konkreta termer. Då kan det bli lättare att få syn på det "lilla" som hon gör och till och med känna att det är tillräckligt utifrån vad hon faktiskt har möjlighet att göra. Det kan bli ett stöd för henne att tydligare se vad hon ska göra och kunna känna sig nöjd med sin insats, trots att hon vet hur mycket annat som skulle behöva göras.³¹¹

Vilket stöd kan jouren som organisation ge?

Arbetet på en kvinnojour innebär alltså stora påfrestningar för både volontärer och personal. Därför är det viktigt att ingen blir lämnad ensam med att utföra arbetet och med att hantera de konsekvenser som arbetet får för en själv.

Det finns mycket jouren som organisation kan göra för att skapa goda förutsättningar och minska riskerna. Det handlar framför allt om

att erbjuda kompetensutveckling, handledning och hållbara strukturer för arbetet.

Introduktionsutbildning, mentorskap, fortbildning

Ett viktigt stöd är att både volontärer och personal erbjuds en introduktionsperiod. I en introduktionsutbildning kan den som ska arbeta på jouden till exempel få lära sig om våld i nära relationer, vilka konsekvenser det får och hur man kan bemöta och hantera det. Unizon tillhandahåller grundkurser för alla nya medlemmar, och återkommande utbildningstillfällen. Ett komplement under introduktionen kan vara att den som är ny får en mentor som hon kan prata med om arbetet.

Det är även bra att de som arbetar får gå på fortbildningar och workshoppar för att fördjupa sina kunskaper och fortsätta utvecklas i sitt arbete. Fortbildningen kan ge en ökad förståelse för hur man kan påverkas av arbetet på jouden.³¹²

Genom utbildning kan man även lära sig att känna igen tecken som är kopplade till stress och utbrändhet. Då har man större möjlighet att märka när man är på väg att bli känslomässigt överlastad. Därmed ökar chansen att man kan göra något åt situationen innan allt hinner gå för långt.

Särskilt stöd för volontärer

Ett bra stöd för volontärer som gör punktinsatser är att ge dem tid att återkoppla till någon personal eller barnansvarig efter ett arbetspass. Om något har hänt som väcker frågor eller oro hos volontären är det avlastande för henne att veta att någon annan på jouden vet vad som har hänt. Då kan hon gå därifrån lättare till mods än om hon känner att det bara är hon som vet vad som hände.

Extern handledning eller kamrathandledning

Genom extern handledning eller kamrathandledning kan de som arbetar på jouden få möjlighet att prata om det arbete de gör och hur de påverkas av det. De kan till exempel prata om vilka tankar och känslor som väcks av de situationer de ställs inför.

I handledningen har de också möjlighet att prata om hur de kan utveckla sitt arbete. På så sätt är handledningen även en sätt för jouren att se till att arbetet håller en god kvalitet.³¹³

Strukturering av arbetet

Att jouren har en bra arbetsstruktur är viktigt för att de som arbetar där ska kunna hantera dels de svåra uppgifter som de ställs inför, dels de starka och många gånger kaosartade känslor som de möter. Strukturen gäller till exempel hur ansvar och arbetsuppgifter organiseras och fördelas. Det handlar också om organiseringen av gemensamma möten och interna och externa samarbeten och att det ska finnas tid för utvärdering och planering av verksamheten.

En god struktur kan till exempel handla om att ha tydliga definitioner av jourens uppdrag och hur det ska utföras i relation till vilka resurser jouren har. Det handlar också om att ha en bra blandning av arbetsuppgifter som gör att man får ägna sig åt olika uppgifter så att inte allt är lika känslomässigt påfrestande.³¹⁴

Det är också bra om det finns tid för gemensamma aktiviteter, där de som arbetar på jouren kan umgås med varandra. Det kan handla om utbildning och planeringsdagar, men också något så enkelt som att ha tid att fika tillsammans. Genom att de lär känna varandra skapas tillit. I de gemensamma mötena kan det finnas tid för både det roliga och det sorgliga, och att påminna varandra om allt det bra som de i arbetsgruppen gör tillsammans.³¹⁵

Kapitel 7.

Våldets juridiska konsekvenser

I arbetet på en kvinnojour kommer man ofta i kontakt med juridiska frågor på ett eller annat sätt. Framför allt beror det på att många av kvinnorna och barnen befinner sig i rättsprocesser på grund av det våld som mannen har utsatt dem för. Dessutom kan mamman vara i en rättstvist med barnets pappa om vårdnad, boende och umgänge. Med det här kapitlet vill vi ge dem som möter kvinnorna och barnen grundkunskap om relevanta juridiska frågor, så att de har lättare att ge ett bra stöd.

I kapitlet beskrivs först hur dessa båda rättsliga processer går till steg för steg, vilka aktörer som är inblandade och vilka lagar och bestämmelser som gäller. I beskrivningen betonas löpande barnets situation och rättigheter i processerna.

Därefter presenteras vilket stöd samhället kan erbjuda barnet och mamman så att de skyddas mot den våldsutövande mannen. Exempel på insatser är kontaktförbud, skyddade personuppgifter och begränsningar i pappans umgänge med barnet.

Som avslutning beskrivs vad kvinnojouren kan göra för att stödja mamman och barnet i de rättsliga processerna.

I det här kapitlet förekommer begreppet ”barn som bevittnar våld”, eftersom det används i de lagtexter som kapitlet är kopplat till. Uttrycket ”barn som upplever våld” beskriver dock bättre vad de är med om.

Brottmålsutredning vid misstanke om våld

Ett brottmål är en process mellan staten och den tilltalade i skuldfrågan. Målsägande är den som har blivit utsatt för brottet och den

tilltalade är den som misstänks ha utfört brottet. Åklagaren, som ska vara objektiv, är statens företrädare och den som driver processen. Den tilltalade har rätt till en offentlig försvarare och brottsoffret har rätt till ett biträde, antingen ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare.³¹⁶ Misshandel, olaga hot och våldtäkt är brott som hamnar under allmänt åtal. Det innebär att polisen ska ta upp en anmälan och påbörja en förundersökning när de får kännedom om att ett brott kan ha begåtts. Polisen är skyldig att utreda även om den som blivit utsatt inte vill det. Polisen eller åklagaren inleder en förundersökning som har till syfte att ta reda på om brott har begåtts, vem som kan antas ha begått brottet och om det finns tillräckliga skäl för att väcka åtal. Om åklagaren, utifrån vad som framkommit i utredningen, anser att brott kan styrkas, väcks åtal. Om inte, läggs förundersökningen ner. Om nya uppgifter framkommer kan förundersökningen tas upp på nytt.³¹⁷

Från polisanmälan till rättegång och domslut

Polisanmälan

Polisen kan få veta att brott har skett antingen genom att brottsoffret själv anmäler det eller att någon annan gör det. Polisen har en skyldighet att upprätta en anmälan på plats om brott kan misstänkas ha skett.³¹⁸ Om det finns barn närvarande ska första patrull dokumentera vad barnet berättar om det som har hänt samt klarlägga om barnet är vittne till våld eller själv har blivit slaget.³¹⁹ Polisen ska också anmäla till socialtjänsten om det finns barn närvarande som har blivit utsatt för brott eller bevittnat våld eller andra brott mot en annan person.³²⁰

Barnets brottsofferstatus

Ett barn som bevittnat våld mot närstående men inte själv blivit direkt utsatt för fysiskt våld är inte brottsoffer i straffrättslig mening. Men barnet kan ändå ses som brottsoffer enligt socialtjänstlagen, och socialtjänsten har ansvar för att barnet får stöd och hjälp. Barnet har även möjlighet att få brottsskadeersättning, men det förutsätter att det finns dokumenterat vad som hände. Det behöver skrivas in att barnet var närvarande, vad barnet har sett och hört och gärna hur barnet har upp-

levt det. Det är bra om den dokumentationen görs redan vid upptagningen av polisanmälan.³²¹

Socialnämnden kan anmäla misstanke om brott mot barn

Socialnämnden kan anmäla misstanke om brott mot barn till polis eller åklagare, men nämnden har ingen skyldighet att göra det. Om socialnämnden fattar beslut om att anmäla så är det ett beslut som inte kan överklagas och socialnämnden har ingen skyldighet att i förväg informera vare sig vårdnadshavare eller barnet om sitt beslut.³²² Sekretessregler begränsar vad socialtjänsten kan göra, men när det gäller barn så finns det inga sekretessregler som hindrar socialnämnden att göra polisanmälan vid misstanke om brott mot liv och hälsa, det vill säga kroppsskada, misshandel, brott mot frid och frihet eller sexualbrott.³²³

Polisens och åklagarens roll vid förundersökningen

En förundersökning ska komma i gång så snart som möjligt efter att polisen har fått kännedom om att ett brott kan ha begåtts. Vid mindre allvarliga brott är polisen förundersökningsledare, vid allvarligare är det åklagare. Vid våld i nära relationer är åklagaren oftast förundersökningsledare.³²⁴ Åklagaren har en ombudsliknande position i relation till brottsoffret och ska tillvarata brottsoffrets intressen men samtidigt förhålla sig objektiv. Åklagaren kan lämna information av allmän karaktär till brottsoffret men får inte diskutera eller ge råd om vad brottsoffret ska säga exempelvis i huvudförhandlingen. Åklagaren får inte heller engagera sig personligt i brottsoffrets sak men ska ta sig tid att möta brottsoffret innan rättegången inleds.³²⁵

Målsägandebiträde och stödperson till kvinnan

Polis och åklagare är skyldiga att informera brottsoffret om möjligheten att begära målsägandebiträde, att få en stödperson eller att ansöka om kontaktförbud.³²⁶

När det gäller brott som faller under allmänt åtal har den som utsatts för brottet ofta rätt till ett målsägandebiträde. Det är en juri-

diskt kunnig person som ska vara till hjälp för målsägande under förundersökning och vid rättegång. Det kan handla om att närvara vid polisförhör eller rättegång och driva frågan om skadestånd och infor- mera målsägande om hur förundersökning eller rättegång går till. Det är kostnadsfritt för målsägande att ha ett målsägandebitråde.³²⁷

Målsägandebiträdet ska tillvarata målsägandens intressen i målet. Biträdet har rätt att närvara vid förhör och se efter att de går rätt till, exempelvis att inga irrelevanta eller kränkande frågor ställs. När förundersökningen pågår har biträdet till uppgift att förklara för mål- säganden hur den går till. Innan huvudförhandlingen går biträdet igenom syftet med den och vad målsägande kan förvänta sig av huvud- förhandlingen samt vilken typ av frågor som kommer att ställas. En viktig uppgift är också att ge ett allmänt personligt stöd samt under förundersökningen, vid behov, hjälpa målsägande med nödvändiga kontakter med myndigheter och andra institutioner. Det kan gälla socialtjänst, sjukvård, brottsoffer- och kvinnojour.³²⁸

Det går att begära målsägandebitråde redan när man gör polisan- mälan. Om en förundersökning påbörjas så är det polisens eller åkla- garens uppgift att föra vidare målsägandes önskan till tingsrätten. Målsägande kan också själv vända sig direkt till tingsrätten. Det är vik- tigt att en kvinna som har utsatts för våld i nära relation får ett måls- ägandebitråde tidigt under utredningen.³²⁹

Det finns även brottsofferjourer runt om i landet med ideellt arbe- tande stödpersoner som har till uppgift att stödja och hjälpa brotts- offer. De är särskilt utbildade för att kunna utföra det arbetet och det är kostnadsfritt för kvinnan. De kan motivera och stödja kvinnan att göra polisanmälan och kan vara med vid rättegångar. De kan även ge stödinsatser till vittnen. Kvinno-, tjej- och ungdomsjourer ger också stöd till brottsoffer.³³⁰

Målsägandebitråde eller särskild företrädare till barnet

Ett barn som har utsatts för vålds- eller sexualbrott har i regel rätt till målsägandebitråde eller en särskild företrädare. Åklagaren ska alltid vidarebefordra barnets önskan om målsägandebitråde. Även om inte

barnet eller vårdnadshavaren har efterfrågat det så har åklagaren ansvar att överväga om det behövs. Det är dock domstolen, inte åklagaren, som prövar om och när behov av målsägandebitråde finns.³³¹

Skäl till att utse särskild företrädare är om en av vårdnadshavarna misstänks för brottet eller om det finns anledning att tro att vårdnadshavaren på grund av sin relation till den brottsmisstänkte inte kommer tillvarata barnets intressen rätt.³³²

Den särskilda företrädaren kan ses som ett målsägandebitråde med extra befogenheter när det gäller att få gå in och bestämma i vårdnadshavarnas ställe i frågor som rör förundersökning och rättegång. Åklagaren kan ansöka hos domstolen om interimistiskt beslut om särskild företrädare för att barnets rätt ska kunna tas till vara. Det kan handla om att barnet behöver förhöras utan att vårdnadshavaren får veta det om det är så att det finns risk att vårdnadshavaren kan försöka påverka barnet eller på annat sätt undanröja bevisning. Har ett interimistiskt beslut fattats ska det expedieras till vårdnadshavaren senast den fjärde vardagen efter att beslutet har fattats.

Den särskilda företrädaren ansvarar för att barnet kommer till förhöret. Om skolan eller socialtjänsten hjälper till inför läkarundersökningar eller förhör så får inte socialtjänsten informera vårdnadshavarna om vad som ska hända. En för barnet känd och trygg person bör följa med vid transporten till förhöret. Den särskilda företrädaren ska sitta med i medhörningsrummet under förhöret och se till att förhöret blir så bra som möjligt för barnet. Efter att förhöret eller läkarundersökningen har genomförts ska vårdnadshavaren informeras om detta så snart det kan ske utan att det blir till skada för utredningen.³³³

Samverkan och barnahus

Det första barnahuset i Sverige inrättades 2004. Syftet med barnahus är att underlätta samverkan mellan myndigheter när det finns misstanke om sexual- eller våldsbrott mot barn. På barnahus samverkar ofta socialtjänst, polis, åklagare, rättsmedicin samt barn- och ungdomspsykiatri. På så sätt ska barnen slippa slussas runt mellan de

olika myndigheterna. Lokalerna, även förhørsrummen, ska också vara barnanpassade. På flera barnahus finns möjlighet att genomföra läkarundersökningar.³³⁴

Genom en fungerande samordning av de olika insatserna ökar möjligheten att ge barnet skydd och hindra att barnet ska utsättas för nya övergrepp eller påtryckningar. Det minskar också risken för att myndigheterna ska hindra eller försvåra varandras utredningar.³³⁵

Polisförhör inom två veckor

Förhör med barn bör hållas inom två veckor från det att åklagaren har beslutat att inleda förundersökning eller om åklagaren har övertagit förundersökningsledarskapet från polisen. Endast undantagsvis bör det ta längre än två veckor till dess förhör genomförs.³³⁶ I en undersökning som Barnombudsmannen gjorde 2012 framkom att det i 30 till 40 procent av fallen tar mer än 14 dagar från anmälan till första förhör av barnet.³³⁷

Förhör av barn bör hållas så snart som möjligt för att undvika att barnets minnesbilder påverkas av andra samtal men också för att barn har en annan tidsuppfattning än vuxna. Det är också viktigt att göra det snabbt medan barnet fortfarande orkar och är motiverat att berätta. Ju snabbare förhören genomförs desto snabbare har barnet möjlighet att kunna få tillgång till egna terapeutiska hjälpinsatser, exempelvis kris- och stödsamtal.³³⁸

Förhöret ska spelas in på video om barnet är under 15 år eller om det av någon annan anledning inte förväntas kunna vara med vid rättegången.³³⁹ Frågan om vårdnadshavaren ska vara med vid förhör av barn får avgöras beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Om vårdnadshavaren själv ska vittna är det till exempel direkt olämpligt om denne är med vid förhöret av barnet.³⁴⁰

Åklagaren bör vara med vid barnförhör genom medhörning. På så sätt kan åklagaren ge stöd till förhørsledaren och åklagaren får då också direkt kännedom om det som barnet berättar och kan direkt besluta om kompletterande frågor så att man inte behöver höra barnet igen. För att samordna olika utredningar och snabbt kunna ge barnet

det stöd och skydd det eventuellt är i behov av kan representanter för socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatrien samt sjukvården närvara i medhörningsrummet medan förhöret av barnet genomförs.

Finns det en skäligen misstänkt ska denne informeras och förhöras. En förundersökning ska inte läggas ner innan den som är skäligen misstänkt har hörts.³⁴¹ I Barnombudsmannens skrift *Tid för rätt* framförs åsikten att den misstänktes försvarare borde vara med i medhörning vid åtminstone ett av förhören med barnet för att på så sätt kunna ställa frågor till barnet genom förhørsledaren. På så sätt kan risken minskas för att barnets vittnesmål ska få lägre bevisvärde vid huvudförhandling i domstol. Barn närvarar nämligen sällan vid huvudförhandling.³⁴²

Förundersökning vid misstanke om hedersrelaterat våld

Om det finns misstankar om att det rör sig om hedersrelaterat våld är det mycket viktigt att se till att målsägande är i säkerhet. Bara genom att den våldsutsatta personen har vänt sig till myndigheterna så har personen kränkt familjens heder. Målsägande blir därför ensam och förlorar sitt tidigare stöd från familjen och släkten som ofta börjar försöka pressa målsägande till att ta tillbaka sina uppgifter.

Det finns ofta ett starkt motstånd i familjen mot att lämna ut någon medlem i familjen eller släkten och därför blir det svårare att i utredningen få någon stödbevisning den vägen. I stället får man i utredningsarbetet vända sig till skol- eller arbetskamrater, lärare, kuratorer, skolsköterskor eller personal från socialtjänst eller skyddade boenden. Det kan finnas flera gärningsmän än de som målsägande berättar om. Det kan också vara så att om någon i familjen eller släkten tar på sig skulden, så behöver det inte vara den personen som verkligen har utfört våldet.

Förhören med målsägande bör alltid videofilmas om det är så att målsägande i ett senare skede inte vill medverka eller ändrar sina uppgifter. Om man behöver använda sig av en tolk i förhör är det viktigt att vara försiktig så att man inte låter en släkting tolka eller har en tolk som också delar de värderingar som är kopplade till det heders-

relaterade våldet. I princip ska ingen släkting heller få vara med i medhörningen vid förhör med målsägande.³⁴³

Inhämtande av stödbevisning

Stödbevisning kan bestå av vittnesförhör med personer som hört, sett eller känner till något som har anknytning till brottet. Dokumentation från socialtjänsten och kvinnojouren kan också vara stödbevisning, likaså dagboksanteckningar, sms, meddelanden på telefonsvarare och mejl på dator.³⁴⁴ Många gånger står hoten i sms och i mejl mellan raderna. Det är hot som kvinnan kan se, men som andra läsare inte alls ser. Annan bevisning som kan styrka brott kan vara att polis kommer till platsen under pågående brott, att kvinnan tidigare beskrivit för anhöriga och vänner vad hon utsatts för eller att äldre barn berättar om våldet.

Vanliga sätt att säkra bevis är att spela in förhör på video, genom läkarundersökning dokumentera skador och även inhämta rättsintyg.³⁴⁵ Ett rättsintyg är ett underlag när det ska bedömas om ett brott har begåtts. Det är ett läkarintyg om skador som kan vara betydelsefulla när ett misstänkt brott ska utredas. Det kan gälla både den som har utsatts för brott och den som är misstänkt. Det är endast polisen eller åklagaren som kan begära att ett rättsintyg ska utfärdas.³⁴⁶ Huvudregel är att samtycke krävs. Men om det gäller misstänkta brott som kan ge minst ett års fängelse, eller om det handlar om sexual-, misshandels- eller fridskränkingsbrott och offret är under 18 år så kan rättsintyg inhämtas utan brottsoffrets samtycke.³⁴⁷

Grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning

Grov kvinnofridskränkning infördes i brottsbalken 1998. Fokus ligger på upprepade kränkningar i form av vålds-, frids- eller sexualbrott som en man begår mot en kvinna i en nära relation. År 2013 ändrades lagen så att även skadegörelsebrott och överträdelse av kontaktförbud omfattas av lagen. Kärnan i grov kvinnofridskränkning är att våldet är systematiskt och upprepat. Ju allvarligare kränkningarna är desto färre gärningar behövs. Grov kvinnofridskränkning faller under all-

mänt åtal. Det betyder att åklagaren väcker åtal för samhällets räkning. Kvinnan behöver alltså inte själv anmäla brottet för att en brottsutredning ska påbörjas.

Grov fridskränkning gäller i samkönade relationer eller i relationer där parterna inte bor tillsammans. Det gäller även handlingar som riktas mot andra anhöriga som barn, föräldrar eller syskon. I övrigt är det samma bestämmelser som gäller grov kvinnofridskränkning.³⁴⁸ Kränkande handlingar som annars inte är straffbelagda kan vägas in i bedömningen av ett fridskränkingsbrott och därigenom påverka straffvärdet.³⁴⁹

Sexualbrott och preskriptionstid

Sexualbrott mot barn brukar oftast uppdagas först lång tid efter att det har skett eftersom det sällan anmäls direkt när det har skett. Det har ofta att göra med att barnet klarar av att anmäla först när barnet är äldre. Därför gäller särskilda preskriptionstider för sexualbrott.³⁵⁰

Om förundersökningen läggs ner eller leder till åtal

Om förundersökningen läggs ner och det är ett omfattande eller svårbedömt fall bör åklagaren förklara beslutet för brottsoffret eller dennes företrädare. Om det är ett barn som är brottsoffer är det extra viktigt att barnet förstår varför det inte leder vidare till en rättegång.³⁵¹

Att en förundersökning läggs ner beror ofta på att stödbevisningen inte räcker för att åklagaren ska tro sig kunna få en fällande dom. Socialtjänstens utredningsansvar är inte beroende av förundersökningen och de bör fullfölja sin utredning och göra sin egen riskbedömning eftersom en nedlagd förundersökning inte betyder att ett brott inte kan ha begåtts utan bara att det inte kan bevisas.³⁵²

När det gäller brott riktade mot barn ska förundersökningen ske skyndsamt. Det gäller om brottet riktar sig mot offrets liv, hälsa, frihet eller frid och brottet kan ge mer än sex månader i fängelse. Beslut om åtal ska då väckas så snart som möjligt och inom tre månader efter att någon har blivit skäligen misstänkt för brottet.³⁵³ Enligt Barnombuds-
mannen är det endast en tredjedel av åklagarkamrarna som nästan all-

tid håller tidsfristen om att väcka åtal inom tre månader från det att det finns en skäligen misstänkt.³⁵⁴

Huvudförhandling

Barnet närvarar sällan vid huvudförhandling, men om en förundersökning leder till att åtal väcks och det blir aktuellt att barnet ska höras i domstol bör åklagaren träffa barnet inför domstolsförhandlingarna. Det är bra om det sker tillsammans med barnets målsägandebiträde eller särskilda företrädare.³⁵⁵

Målet avgörs i en huvudförhandling i tingsrätten. Domen kan överklagas till hovrätten men i vissa fall krävs prövningstillstånd. Hovrättens dom kan i sin tur överklagas till Högsta domstolen men då krävs alltid prövningstillstånd.³⁵⁶

Om det blir en fällande eller friande dom

Om någon döms till fängelse eller elektronisk fotboja är kriminalvården skyldig att informera brottsoffret om var den dömda kommer placeras, när han kommer befinna sig utanför anstalten, om han har rymt och när han frigges.³⁵⁷

Vid grov frids- och kvinnofridskränkning ska fängelse normalt väljas som straff men det kan också bli skyddstillstånd med behandlingsplan. En förutsättning för att det senare ska väljas är att man tänker sig att det kan leda till att den tilltalade slutar med sina brottsliga handlingar. Från åklagarens perspektiv är det också rimligt att den tilltalade ska visa sig mottaglig för behandling genom att ta på sig ansvaret för den brottsliga gärningen. Om den tilltalade nekar till brott bör det från åklagarens perspektiv inte vara aktuellt med annan påföljd än fängelse.³⁵⁸

Om det gäller en vuxen och våld i nära relation krävs i princip att det finns en fällande dom för att brottsskadeersättning ska beviljas. Barn som själva har utsatts för brott är målsägande och har samma rätt som vuxna. Vad beträffar barn som har bevittnat våld emot en av föräldrarna behövs att det finns dokumenterat att barnet har bevittnat våldet. Brottet måste vara polisanmält och för det mesta krävs fällande dom. En skriftlig ansökan måste göras för att få ut brottsskade-

ersättning. Ansökan måste göras senast två år efter att domen har fastställts och den ska skickas till Brottsoffermyndigheten.³⁵⁹

I brottmål är det höga krav för fallande dom. Det ska vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade gjort sig skyldig till brott. I ett vårdnads-
mål ska domstolen göra en riskbedömning och beviskraven är då inte lika högt ställda som i ett brottmål. Det innebär att även om en tilltalad frias i en brottmålsrättegång kan det som denne påstås ha gjort ligga till grund för utgången i mål om vårdnad, boende och/eller umgänge.³⁶⁰

Twist om vårdnad, boende och umgänge

Om civilmål och relationen mellan föräldralken och barnkonventionen

Vårdnads-
mål är en civilrättslig process mellan två parter. Det är ett tvistemål där kärke är den förälder som stämmer och svarande är den förälder som är stäm. Barnkonventionen är inte svensk lag. I stället har de delar som man har behövt införliva i svensk rätt, blivit omformaterade i svensk författningstext. På så sätt är barnkonventionen invävd i föräldralken. Sverige har ratificerat barnkonventionen 1990 och det innebär att Sverige har bundit sig folkrättsligt att göra sitt yttersta för att följa dess artiklar. Barnkonventionen har fyra huvudprinciper och det är artiklarna 2, 3, 6 och 12. De berör frågorna att alla barn har samma rättigheter och lika värde, att barnets bästa ska komma i första rummet när det gäller åtgärder som rör barn, att alla barn har rätt till liv och utveckling samt att alla barn har rätt att säga sin mening och få den respekterad.³⁶¹

Stämningensansökan och snabbupplysning

Processen inleds ofta med att den ena föräldern med hjälp av en advokat skriver till den andra föräldern och frågar om denne kan gå med på ändringar när det gäller vårdnad, boende och/eller umgänge med barnet. Om föräldrarna inte kan komma överens skickar en av dem eller båda två med hjälp av sina advokater en stämningensansökan till tingsrätten. Tingsrätten skickar stämningensansökan till den andra föräldern, svaranden, och begär att den föräldern ska inge ett svaromål med sin

inställning till kärandens yrkanden. Därefter inhämtar tingsrätten ofta snabbupplysning från socialnämnden.³⁶²

När socialnämnden gör snabbupplysning, ett så kallat § 20-yttrande, så är det inte ett lika omfattande arbete som vid en vårdnadsutredning. Vanligtvis bör handläggaren ha ett samtal med vardera föräldern. Utifrån samtalen med föräldrarna bör handläggaren ta ställning till om ett samtal med barnet också ska göras.

Barnsamtalen brukar betonas på att avlasta och informera barnet snarare än att ha ett utredande samtal. Om handläggaren bedömer att det inte är lämpligt att ha ett samtal med barnet så bör orsaken till det redovisas för domstolen.³⁶³

Det juridiska ombudet kan redan i stämningsansökan hemställa, eller, med ett annat ord, efterfråga, att snabbupplysning ska inhämtas och ange om någon särskild information bör redovisas. Det kan exempelvis vara ett utdrag ur belastningsregistret. Om det juridiska ombudet vet att barnet har haft en samtalskontakt hos barn- och ungdomspsykiatri eller liknande, kan ombudet föreslå att referenssamtal med behandlaren också ska genomföras.

Muntlig förberedelse

Tingsrätten håller därefter en muntlig förberedelse. Det innebär att föräldrarna och ombuden träffas tillsammans med en domare och en protokollförare. Under den muntliga förberedelsen ska domaren utreda parternas yrkanden, grunder för yrkandena och inställning till varandras yrkanden. Parterna ges också tillfälle att berätta för domaren om omständigheterna i övrigt, det vill säga allt som kan vara av vikt för att domaren ska kunna fatta ett juridiskt korrekt beslut. Domaren ska vid en muntlig förberedelse undersöka om det finns någon möjlighet för parterna att förlikas.³⁶⁴

Samarbetssamtal

Om parterna inte kan komma överens vid den muntliga förberedelsen är det vanligt att man kommer fram till att de ska gå på så kallade samarbetssamtal. Tingsrätten ger då i uppdrag åt socialnämnden att

erbjuda parterna sådana samtal. I samtalen fokuserar man på föräldrarollen och hur barnet har det, och syftet är att föräldrarna ska kunna samarbeta bättre kring barnet.³⁶⁵

En förutsättning för att domstolen ska kunna besluta om samarbetsamtal för föräldrarna är att ingen av dem ställer sig emot det. Föräldrarna är inte skyldiga att gå med på samarbetsamtal, men att någon av dem ställer sig emot det kan tas med i domstolens bedömning av den förälderns lämplighet.

Som förälder har man dock rätt att säga nej till samarbetsamtal, exempelvis om den andra föräldern har utsatt en för våld.³⁶⁶ Enligt Maria Eriksson, som är professor i socialt arbete, finns det studier som visar att det finns stora brister när det gäller att i samarbetsamtal upptäcka när det förekommer våld i nära relationer. Ett annat problem hon tar upp är att samarbetsamtal är lösningsfokuserade och framtidsorienterade i sitt upplägg vilket tar bort fokus från våldshistoriken och dess konsekvenser för de två parterna och deras relation.³⁶⁷

Vid samarbetsamtal behöver samtalsledaren ta reda på om det har förekommit våld i nära relation mellan föräldrarna. Det är viktigt med säkerhet i samtalen. Ingen ska känna sig tvingad att genomföra samtalen eller känna sig hotad att behöva ingå överenskommelser. Då kan samtalsledaren också fråga om det är något som den våldsutsatta föräldern inte vill prata om tillsammans med den andre föräldern eller som hon inte vill att han ska få reda på.

Om samtalsledaren uppfattar det som att samtalen används av den våldsutövande föräldern som ett sätt att kontrollera den andra föräldern bör samtalsledaren avsluta samtalen.³⁶⁸ Om den våldsutsatta föräldern av rädsla för den andra föräldern inte vill ha gemensamma samtal, skriver Socialstyrelsen också att det finns möjlighet för samtalsledaren ha enskilda samtal med föräldrarna var för sig eller ha enskilda samtal samtidigt då samtalsledaren fungerar som en budbärare mellan föräldrarna.³⁶⁹

Interimistiska beslut

Om parterna inte kan förlikas och säger nej till samarbetsamtal fattar domaren interimistiska beslut avseende parternas yrkanden om någon av parterna har framställt interimistiska yrkanden. De interimistiska besluten gäller bara fram till dess att dom meddelas i målet. Tingsrätten kan ändra sina interimistiska beslut under handläggning av målet. De interimistiska besluten som tingsrätten fattar kan också ändras av hovrätten om någon av parterna överklagar besluten och hovrätten meddelar prövningstillstånd. Besluten kan också ändras om parterna träffar avtal till exempel med hjälp av familjerätten eller sina ombud.³⁷⁰

Vårdnads, boende- och umgängesutredning

Om parterna inte vill gå på samarbetsamtal eller om de inte kan komma överens i samarbetsamtalen, begär tingsrätten ofta att en utredning om vårdnad, umgänge och boende ska genomföras. Om tingsrätten begär utredning om vårdnad, boende eller umgänge så är socialnämnden skyldig att göra en utredning. Rätten får ge riktlinjer för vårdnadsutredningen och när den ska vara färdig. Den ska vara så fullständig att den kan ligga till grund för tingsrättens beslut om hur vårdnad, boende och umgänge ska regleras.

Familjerätten som utför utredningen kan hämta in upplysningar från föräldrarna, från barn och från personer som har en professionell relation till dem. Syftet är att ge ett underlag och förslag till domstolen om en lösning utifrån barnets bästa. Utredningens förslag till beslut bör vara välmotiverade och innehålla konsekvensbeskrivningar på kort och lång sikt.³⁷¹

Bevisuppgift och huvudförhandling

När vårdnadsutredningen är klar föreläggs parterna att inkomma med sina bevisuppgifter. Därefter håller tingsrätten huvudförhandling och efter huvudförhandlingen meddelar domstolen dom. Domen kan överklagas först till hovrätten och därefter till Högsta domstolen. Det krävs dock prövningstillstånd både i hovrätten och i Högsta domstolen.³⁷²

Barnets bästa, att komma till tals och riskbedömning

Barnets bästa ska vara avgörande för alla fall där det handlar om vårdnad, boende och umgänge. Dels ska man i bedömningen ta hänsyn till barnets behov av en god kontakt med båda föräldrarna. Dels ska man väga in om det finns risk att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp och om det finns risk att barnet hålls kvar mot sin vilja eller olovligen förs bort. Utifrån barnets ökade ålder och mognad ska alltmer hänsyn tas till barnets vilja.³⁷³

Vid bedömning av vad som är barnets bästa när det gäller vårdnad, boende och umgänge behöver familjerätten ta hänsyn till det våld eller hot om våld som pågår eller har pågått. Socialstyrelsen betonar vikten av att värdera riskerna för barnet med att ha umgänge med en våldsam förälder samt vikten av att barnets åsikter framkommer i socialnämndens ställningstagande.³⁷⁴

Om båda föräldrarna anses lämpliga går frågan vidare till om föräldrarna kan samarbeta kring barnet. Om de inte kan det ska en av föräldrarna anförtros ensam vårdnad och då ställs det i relation till vilken av föräldrarna som bäst bedöms kunna främja barnets fortsatta kontakt med den andra föräldern, möjlighet att bo kvar i sin invanda miljö, skola och förskola, släkt och vänner. Hänsyn ska också tas till barnets egen vilja. Ju äldre barnet är desto, mer ska barnets vilja vägas in.³⁷⁵

Barnets bästa ska vara avgörande i alla beslut som rör barnets boende. För att bestämma vad som är bäst för barnet ska domstolen göra en riskbedömning. Om det framkommer att det finns risk för att barnet kan fara illa hos den ena föräldern ska denne ses som olämplig boendeförälder. Det krävs dock att det är allvarliga missförhållanden för att en förälder ska anses som olämplig boendeförälder.³⁷⁶

När det gäller frågan om att göra en riskbedömning så menar Maria Eriksson, utifrån sin forskning, att det inte räcker med att bedöma barnets säkerhet. Det är också viktigt att fokusera på hur tryggt barnet kan känna sig hos den förälder som enligt uppgifter har utövat våld. Det vanliga är att man fokuserar på om det finns risk att den föräldern ska utföra fler våldshandlingar. Maria Eriksson menar att man även

behöver bedöma vilka risker det finns för att barnet kan fara illa utifrån att hon eller han inte kommer att känna sig trygg.³⁷⁷

Barnet har rätt att få komma till tals i vårdnadskonflikten, exempelvis när det är fråga om samarbetsamtal eller vårdnadsutredning. Men det är endast en tredjedel av alla kommuner som i samband med samarbetsamtal även pratar med barnen.³⁷⁸

Om vårdnadsutredningen gäller flera barn är det viktigt att alla barn får komma till tals var och en för sig och att det i utredningen är tydligt vem som uttrycker vad. Detta för att rätten ska ha möjlighet att fatta beslut utifrån alla barnens bästa, med hänsyn till att de är olika individer.³⁷⁹

Socialstyrelsen skriver att barnets bästa är ett svårdefinierat begrepp med möjlighet till skilda tolkningar. På så sätt ges möjlighet till att göra tolkningar utifrån varje enskilt barns perspektiv men risken finns också att begreppet blir till intet förpliktigande.³⁸⁰

Karin Röbbäck, som är doktor i socialt arbete, tar upp att föräldrarna ska ta allt större hänsyn till barnets vilja i takt med att barnet blir äldre och mognare. Men trots att kraven ökar på att barnen ska vara delaktiga så får barnen sällan tillfälle att yttra sig i familjerättsliga processer. Hon skriver att barnen behöver göras delaktiga men utan att man glömmer bort deras utsatthet. Hon skriver också att barnets utsatthet samtidigt inte får hindra barnet från att få komma till tals.³⁸¹

Huvudförhandling och juridiskt bindande beslut

Om parterna inte kommer fram till någon samförståndslösning blir det i stället huvudförhandling och då förlorar föräldrarna möjligheten att själva bestämma utformningen av vårdnad, boende och umgänge eftersom tingsrätten då fattar beslutet.³⁸² En tingsrättsdom kan överklagas till hovrätten och hovrättsdomen kan i sin tur överklagas till Högsta domstolen. Det krävs prövningstillstånd för att gå vidare både till hovrätten och till Högsta domstolen. Ett beslut som är juridiskt bindande är verkställbart. Det betyder att om någon av parterna bryter emot beslutet så kan den andra parten vända sig till tingsrätten för att få beslutet verkställt.³⁸³

Bara för att en dom har fattats i rätten så kan inte socialnämnden ta handen ifrån ärendet, efter en tid kan det visa sig att det fastställda boendet eller umgänget inte fungerar för barnet.³⁸⁴

Det finns två sätt att fatta juridiskt bindande beslut som rör barn. Det ena är i domstol och det andra är skriftliga avtal som upprättas mellan föräldrar och som sedan godkänns i socialnämnden. Föräldrarna kan ha tagit hjälp av socialtjänsten eller av juridiska ombud eller skrivit ett avtal helt på egen hand.³⁸⁵ Det avtalet har samma status som en dom från domstol. Avtalet kan ändras genom att föräldrarna skriver ett nytt avtal som godkänns av socialnämnden eller att domstolen i en dom beslutar annat. På motsvarande sätt kan en dom i domstol ändras genom ett avtal som godkänns av socialnämnden.³⁸⁶

Stöd och skydd för barn och mamma i relation till den våldsutövande mannen

Kontaktförbud

En person som riskerar att utsättas för brott, bli hotad eller trakasserad kan ansöka om kontaktförbud. Det kan personen göra hos polisen eller åklagaren. Det finns fyra nivåer av kontaktförbud. Det första är kontaktförbud och betyder att den andre personen inte får besöka, kontakta eller följa efter den skyddade personen. Utvidgat kontaktförbud har tillägget att den som förbudet gäller inte får vara i närheten av bostaden, arbetsplatsen eller andra ställen där den skyddade personen brukar vara. Särskilt utvidgat kontaktförbud är detsamma som utvidgat kontaktförbud men det gäller ett större område runt de olika skyddade platserna. Kontaktförbud i gemensam bostad innefattar också att den som förbudet gäller inte får vara i den gemensamma bostaden.³⁸⁷ Även telefonsamtal, brev eller e-postkontakt omfattas av kontaktförbudet. Det gäller överallt och begränsas inte av vissa platser.³⁸⁸

De olika kontaktförbuden är tidsbegränsade. Det vanliga kontaktförbudet kan förlängas med högst ett år i taget. Det särskilt utvidgade kontaktförbudet kan gälla upp till sex månader medan kontaktförbudet avseende den gemensamma bostaden som längst får gälla i två månader. Om man vill förlänga kontaktförbudet är det viktigt att

i god tid kontakta åklagaren, så att inte den sedan tidigare beslutade tiden hinner gå ut.³⁸⁹ Om de två personer som kontaktförbudet gäller har gemensamma barn under 18 år ska åklagare eller domstol omedelbart underrätta socialnämnden om beslutet.³⁹⁰

Lagen om vård av unga

Socialtjänsten kan med stöd av lagen om vård av unga, LVU, tvångsomhänderta barnet. Det kan exempelvis handla om att barnet blir miss-handlat och socialtjänsten inte kan komma överens med vårdnadshavarna om en frivillig åtgärd som är till skydd för barnet. Lagstiftningen kräver tungt vägande skäl för att tvångsomhändertagande ska bli aktuellt. Socialtjänsten har inte några andra tvingande åtgärder än LVU. En följd av det är att vid beslut om placering på skyddat boende så är det bara mamman som blir placerad och barnet blir medföljande.³⁹¹

Skyddade personuppgifter

Det är kvinnan själv som ansöker om skyddade personuppgifter till Skatteverket som utreder och beslutar i frågan om skyddade personuppgifter. Ansökan ska ske skriftligt och den behöver styrkas med intyg från polis eller sociala myndigheter. Skatteverket har inget reglerat ansvar för att informera om vad skyddet innebär. Det är socialnämnden som har det yttersta ansvaret för barn med skyddade personuppgifter.³⁹²

Det finns tre grader av skyddade personuppgifter:

- ▶ Sekretess- eller spärrmarkering innebär att en eller flera uppgifter i folkbokföringsdatabasen har en markering, som en varningssignal, så att det först görs en prövning innan uppgifterna lämnas ut.
- ▶ Kvarskrivning innebär att personen är fortsatt skriven på sin gamla adress och med adress hos Skatteverket som sköter eftersändning av all post. Den nya adressen registreras inte i folkbokföringen. Kvarskrivning beviljas som längst tre år i taget.
- ▶ Ansökan om fingerade personuppgifter görs hos Rikspolisstyrelsen som sedan gör en ansökan till tingsrätten. Det är tidsbegränsat och det är bara Rikspolisstyrelsen som har uppgifterna om de gamla och

nya personuppgifterna. Det är ett stort intrång i personens liv att ha fingerade personuppgifter eftersom man måste bryta med hela sitt tidigare liv.³⁹³

Konsekvenser av skyddade personuppgifter utifrån barnets perspektiv

Det finns många barn som har skyddade personuppgifter men där föräldrarna har gemensam vårdnad och den ene föräldern är den som utgör hotet mot barnet. Är det då så att den föräldern har umgängesrätt med barnet så blir det en väldig psykisk press på barnet. Det gäller både det att träffa en förälder som barnet känner rädsla för och att barnet är rädd för att föräldern ska kunna ta reda på var barnet bor.

Andra konsekvenser för barnet kan bli att behöva lämna sitt hem, sin skola och sitt övriga sociala sammanhang. Det kan bli att barnet drar sig undan från olika sociala aktiviteter som kan avslöja barnet. Det kan handla om att inte vara med klasskamrater eller hålla på med några organiserade fritidsaktiviteter, som att vara med i någon förening eller åka på läger.

Det kan också vara förenat med fara att lägga ut bilder, där barnet är med, på sociala medier. Det är extra viktigt att skolan har kunskap om hur de ska göra eftersom barnet tillbringar så mycket av sin tid där men också när barnet besöker sjukhus, tandläkare, ungdomsmottagning eller vårdcentral. På liknande sätt är det svårt att teckna olika abonnemang, lånekort på bibliotek, eller medlemskap utan att ens identitet ska röjas.

Det är viktigt att de vuxna pratar med barnen om de hot som finns och vad de vuxna gör och vad barnet kan göra för att skydda sig om något skulle hända. Det är också bra om de vuxna som är till stöd för barnen kan diskutera fram handlingsplaner tillsammans med barnen för hur de ska hantera möjliga hotfulla situationer.³⁹⁴

Umgängesstöd

I de fall då umgängesföräldern har brister i sitt föräldraskap eller om barnet och umgängesföräldern inte har träffats på länge eller

om det finns andra brister i relationen kan domstolen besluta att ett umgängesstöd ska närvara vid umgänget eller när umgängesföräldern hämtar och lämnar barnet. Den person som ska vara med vid umgänge ska utses av socialtjänsten.

Umgängesstödet är tänkt att vara en tillfällig åtgärd för att få umgänget att fungera. Umgängesstödet brukar begränsas till en viss tid, dock längst ett år. Om det inte bedöms att umgängesstödet kan avslutas inom ett år eller om det bedöms finnas risk att föräldern ska föra bort barnet eller begå övergrepp mot barnet kan följden bli ett umgänge där förälder och barn inte träffas. I stället kan de ha kontakt via telefon eller brev. I vissa fall kan det bedömas att det bästa för barnet är att inte ha någon kontakt alls med föräldern.³⁹⁵

Om barnet har umgänge med en våldsutövande pappa som försöker pressa barnet på information, exempelvis var barnet och mamma bor, så är det viktigt att umgängesstödet är närvarande i rummet, annars kan situationen för barnet bli otrygg. Socialstyrelsen har påtalat brister med hur umgängesstödet hanteras. Socialnämndens information till föräldrar och barn är otydlig, umgängesstödpersonens roll är många gånger otydlig för alla inblandade, och det görs sällan uppföljningar efter avslutat uppdrag.³⁹⁶

Kontaktperson

Kontaktperson är en frivillig insats som kan ges antingen för att barnet har behov av det eller för att föräldern behöver det. Föräldern kan själv begära det eller ge samtycke till det. Det är socialnämnden som fattar beslut om insatsen. Har barnet fyllt femton år så är det barnet själv som antingen ska begära eller ge sitt samtycke till insatsen.³⁹⁷ Om kvinnan söker bistånd i form av kontaktperson som ska närvara vid överlämnandet vid umgänge så är det kvinnan som beviljas bistånd. Då behöver inte den andre vårdnadstagaren samtycka till insatsen.³⁹⁸

Vad kan socialtjänsten göra för barnet och mamman?

Vid barnutredning

Vid en barnutredning kan utredarna göra skillnad utifrån hur de skriver i utredningen och vilka beslut de fattar. Om man från socialtjänstens sida aktivt avråder mamman att från att lämna ut barnet till pappan så är det bra om det står tydligt uttalat i utredningen i stället för att det står mer allmänt skrivet om att mamman har informerats om vikten av att barnet är skyddat. Det är viktigt att barnsamtalen dokumenteras väl så att barnets åsikter kommer fram.

Vid umgängesstöd

Om umgängesstödet ser att umgänget inte är bra för barnet är det viktigt att umgängesstödet berättar det för familjerätten. Då har familjerätten möjlighet att ta ställning till om umgänget är skadligt för barnet och om det inte ska fortsätta att verkställas. Det är något som familjerätten i sin tur behöver informera tingsrätten om så de kan ta ställning till vad familjerätten tycker. Det är också viktigt att familjerätten är tydliga vid inledningen av uppdraget och att det också görs uppföljningar efter avslutat uppdrag.

Psykologisk behandling för barnet

Det kan vara svårt för barnet att få tillgång till behandlingsinsatser om vårdnadshavarna är oense om det. Även om en av vårdnadshavarna inte vill att barnet ska få tillgång till behandling kan socialnämnden med hänsyn till barnets bästa ändå besluta om en sådan insats. Det gäller då behandling i öppna former som ges i grupp eller enskilt.³⁹⁹

Socialtjänsten kan behöva övertala den ena föräldern att gå med på att barnet ska få vård. Om det exempelvis är så att socialtjänstens handläggare har behövt övertala pappan att säga ja till behandling för barnet så är det viktigt att det framgår i barnutredningen. Annars blir det inte tydligt uttalat hur villig eller ovillig pappan är till att barnet ska få behandling.

Vad kan kvinnojouren göra för barnet och mamman?

Vid frågor om umgänge

Om socialtjänsten är angelägen om att pappan ska ha umgänge med barnet medan barnet och mamman bor på det skyddade boendet kan kvinnojouren stötta kvinnan i att socialtjänsten ska tillhandahålla personal och lokal där umgänget ska ske. Om det finns farhågor från mammans sida att pappan kommer ta med sig barnet så är det viktigt att ta den diskussionen med socialtjänsten om hur de i så fall tänker agera.

Kvinnjouren kan också hjälpa mamman om hon vill ansöka om kontaktperson och även påtala för henne att det är viktigt att hon sparar den dokumentationen. Mamman kan känna sig pressad till umgänge, av socialtjänsten. Då är det bra om kvinnojouren kan hjälpa mamman att förstå vad hon säger ja eller nej till och hjälpa henne att formulera sina invändningar på ett tydligt sätt samt se till att dessa invändningar dokumenteras.

Barnsamtal och socialtjänstens anteckningar

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda en barnutredning när socialnämnden har fått kännedom om att ett barn kan ha bevittnat eller själv direkt utsatts för våld av en närstående. Socialnämnden ska också bedöma risken för att det ska hända igen. Men när det gäller de allmänna råden för utredningens genomförande står det att socialtjänsten bör ta reda på barnets egen uppfattning om våldet och hur våldet har påverkat barnet och barnets relation till föräldrarna.⁴⁰⁰

Om utredarna på socialtjänsten inte verkar planera för barnsamtal kan kvinnojouren hjälpa mamman att påtala barnets behov av barnsamtal i kontakten med utredarna på socialtjänsten. Kvinnojouren kan också hjälpa kvinnan att få tillgång till sina socialtjänstanteckningar.

Dokumentera vad som händer på det skyddade boendet

Det är bra att skriva ner viktiga händelser i vardagen som rör mamman och barnet. Vad hände, när hände det och vem av personalen eller

volontärerna var vittne till det? Det är också bra att skriva ner iakttagelser om hur barnet mår och om barnet berättar något om sina upplevelser av våldet och vad barnet säger om pappan eller styvpappan. Även praktiska saker kan skrivas ner. Om barnet inte har kunnat vara kvar på sin skola eller förskola är det bra att dokumentera när barnet börjar på en ny förskola eller skola.

Bevaka mammas och barnets rättigheter vid brottsutredning

Jouren kan hjälpa mamman att se till att det är ordnat med målsägan-debiträde till dess förhör ska hållas. Barnförhör ska genomföras inom kort tid, men om det drar ut på tiden kan kvinnojouren påtala det för polisen, om det är så att barnet mår dåligt och snabbt behöver få egna kris- och stödsamtal.

Socialtjänsten har ett utredningsansvar även om en brottmålsförundersökning har lagts ner. Om förundersökningen läggs ner kan kvinnojouren ta kontakt med polisen och höra efter med dem om varför förundersökningen lades ner och om polisen ser mamman och barnet som trovärdiga vittnen. Om polisen ser dem som trovärdiga kan kvinnojouren be polisen se till att socialtjänsten får den informationen.

Ha ett gott samarbete med övriga aktörer

Om personalen och volontärerna har ett gott samarbete mellan sig och exempelvis med socialtjänsten, polisen och advokaten så kommer det mamman och barnet till godo. Det är till exempel viktigt med tydliga avtal mellan socialtjänst och kvinnojouren om vem som har ansvar för vad. Det är också bra att ha ett tätt samarbete och en tydlig arbetsfördelning i relation till kommunens kvinnofridssamordnare.

Det är även bra att ha en god dialog med barnutredarna. Om barnutredarna nämner något som man från kvinnojourens sida tycker är viktigt att det dokumenteras kan man från kvinnojourens sida säga till att man gärna vill att det nämns i socialtjänstens journalanteckningar.

Det underlättar också om man från kvinnojourens sida känner till utifrån vilka ramar ens samarbetspartner arbetar, det vill säga vilken lagstiftning det är som styr deras arbete och vad som ingår i deras

arbetsuppgifter. En försvårande faktor för att lyckas med detta är att varje kvinnojour samarbetar med flera olika kommuner och stadsdelar som var och en har sina regler och rutiner för deras arbete.

Därför är det viktigt att förstå de rättsliga processerna

Kvinnojourens personal och volontärer har en viktig uppgift i att vara kvinnans stöd i de olika processer som pågår. Ju mer kunskap och förståelse kvinnojouren har om den juridiska processen och om socialtjänstens arbete, desto bättre stöd kommer de att kunna ge kvinnan. Det kan handla om att de ringer upp kvinnans advokat och frågar om de råd som advokaten har gett, som kan vara svåra att förstå. Men om de förstår hur advokaten tänker är det lättare för dem att förklara för kvinnan och stötta henne. På liknande sätt kan det vara i relation till socialsekreterarna och familjerättssekreterarna. Kvinnan behöver många gånger hjälp att landa i sin situation och inte vara så snabb med att ta beslut och dra i gång aktiviteter som i stället tjänar på att tänkas igenom en gång till. Det är exempelvis viktigt att inte påbörja en juridisk process utan att först prata med ett juridiskt ombud.

Kvinnan är i en krissituation och har ofta lätt för att bli stressad och irriterad för att det inte går att ordna saker och ting så snabbt som hon skulle önska. Då kan kvinnojouren lugna genom att förklara att processen tar tid och även hjälpa kvinnan att hålla i minnet vad som har sagts vid de olika telefonsamtalen och mötena med olika myndighetspersoner och advokaten. Kvinnojouren kan fungera som spindeln i nätet och hjälpa kvinnan att hålla ihop informationen.

Avslutande ord

”Det finns fler som har det som Liten. Det finns fler som är rädda hemma. Om man berättar så finns det stora som hjälper till. För dom som är stora ska ta hand om dom som är små. Så är det.”

Raderna finns att läsa i Stina Wirséns barnbok *Liten*. Att vara vuxen innebär att ta ansvar. I dag finns mycket kunskap om våldsutsatta barn och den extra sårbarhet som det innebär att som barn uppleva våld och bli direkt utsatt. I den här boken har vi samlat en del av den kunskapen.

Vi vuxna kan aldrig backa från vårt ansvar. Vi behöver prata med barn om svåra saker. För de barn som är med om hot och våld har det hemska redan hänt. Du kan vara den vuxna som gör skillnad, möjliggör ett barns berättelse och får stopp på våldet. Vi hoppas att den här boken kan vara en del i den förändringen.

Litteraturförteckning

Litteratur

- Allmänna barnhuset (2012) *Sammanställning av aktuell forskning, kunskap och lagstiftning att användas i projektet: "Barnets rättigheter i vårdnadstvister"*. Stockholm: Allmänna barnhuset
- Allmqvist, K & Broberg, A (2004) *Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor och barn som vistas på kvinnojourer i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stad
- Allmqvist, K, Georgsson, A, Grip, K & Broberg, A (2012) *Stöd till barn som upplevt att mamma utsätts för våld – erfarenheter från en studie av barn som deltagit i Bojens grupprogram*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Delrapport 3, 2012
- Baker, L M, O'Brien, K M & Salahuddin, N M (2007) "Are shelter workers burned out? An examination of stress, social support, and coping". *Journal of Family Violence* (2007) 22:465-474
- Bancroft, L & Silverman, J G (2002) *The batterer as parent*. Thousand Oaks: Sage Publications
- Barnombudsmannen (2012a) *Tid för rättvisa. En enkätstudie av åklagarkamrarnas handläggning av ärenden där barn misstänks vara utsatta för vålds- eller sexualbrott i nära relationer. BR 2012:01*. Stockholm: Barnombudsmannen
- Barnombudsmannen (2012b) *Oskyddad. Barn och ungdomar om att leva med skyddade personuppgifter*. Stockholm: Barnombudsmannen
- Bell, H (2003) "Strengths and secondary trauma in family violence work". *Social Work*, Volume 48, Number 4, October 2003
- Berg, L & Loftsson, M (2014) *Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete med barn och unga*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
- Bradley J S (2003) *Affect regulation and the development of psychopathology*. New York: The Guilford Press
- Broberg, A, m.fl. (2011) *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*. Göteborg: Psykologiska institutionen i Göteborg
- Brottsförebyggande rådet (2000) *Brå 2000:15. Barnmisshandel. En kartläggning av polisanmäld misshandel av små barn*. Brottsförebyggande rådet. Stockholm: Fritzes

- Brottsförebyggande rådet (2009) *Rapport 2009:4 Målsägandebitråde. En beskrivning av lagens tillämpning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet
- Cunningham, M (2003) "Impact of trauma work on social work clinicians: Empirical findings". *Social Work*, Volume 48, Number 4, October 2003
- DeBoard-Lucas, R L & Grych, J H (2011) "Children's perceptions of intimate partner violence: Causes, consequences, and coping". *Journal of Family Violence*, DOI 10.1007/s10896-011-9368-2
- Edleson, J L & Williams, O J (2007) "Involving men who batter in their children's lives". Ur Edleson, J L & Williams, O J (red.) (2007) *Parenting by men who batter*. New York: Oxford University Press
- Enander, V & Holmberg, C & Lindgren A-L (2013) *Att följa med samtidigt. Kvinnojourförelse i förändring*. Stockholm: Atlas
- Eriksson, M. (2012) "Insatser för barn och föräldrar". Ur *Sammanställning av aktuell forskning, kunskap och lagstiftning att användas i projektet: "Barnets rättigheter i vårdnadstvister"*. Stockholm: Allmänna Barnhuset
- Fernqvist, S & Näsman, E (2008) "Ekonomiskt våld och barns utsatthet". Ur *Barns röster om våld*. Malmö: Gleerups Utbildning AB
- Fonagy, P & Target, M (1997) "Attachment and reflective function: Their role in self-organization". *Development and Psychopathology*, 9 (1997), 679-700
- Gerge, A & Lander, K (2012) *PTSD. En handbok för dig som drabbats av psykisk traumatisering som barn eller vuxen*. Vaxholm: Insidan
- Gerge, A (red.) (2013) *Vad har du varit med om? PTSD och dissociation hos barn och unga, förekomst, diagnostik och behandling*. Vaxholm: Insidan.
- Gutierrez-Thorsell, M. (2011) *Tingsrätten och familjerätten – en rättssociologisk undersökning av barnets bästa i vårdnadstvister*. Mittuniversitetet: Institutionen för socialt arbete.
- Hall, D & Lynch, M (1998) "Violence begins at home. Domestic strife has lifelong effects on children". Editorial, *British Medical Journal* 316:1551.
- Harne, L (2011) *Violent fathering and the risks to children*. Padstow: The Policy Press
- Hart, S (2008) *Neuroaffektiv utvecklingspsykologi. Hjärna, samhörighet, personlighet*. Malmö: Gleerups utbildning AB
- Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) *Utvecklingspsykologi*. Stockholm: Liber
- Hedrenius, S & Johansson, S (2013) *Krisstöd vid olyckor, katastrofer och svåra händelser*. Stockholm: Natur & Kultur
- Hedtjärn, G, Hultmann, O & Broberg, A (2009) "Var femte mamma till barn i BUP-vård hade utsatts för våld". *Läkartidningen*, 106(48):3242-7

- Hermansson, K, Scheffer Lindgren, M & Tengström, A (2010) *Beskrivning och utvärdering av ideella kvinnojourer*. Stockholm: Karolinska Institutet
- Howe, D et al. (1999) *Attachment theory, child maltreatment and family support*. London: Palgrave Macmillan
- Hultmann, O (2014) Genväg till forskning. Att ställa frågor om våld till föräldrar och barn inom barn- och ungdomspsykiatri. Göteborg: Västra Götalandsregionen
- Humphreys, C (2006) "Relevant evidence for practice". Ur Humphreys, C & Stanley, N (2006) *Domestic violence and child protection. Directions for good practice*. London: Jessica Kingsley Publishers
- Inspektionen för vård och omsorg (2014) *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Slutrapport från en nationell tillsyn 2012-2013*
- Isdal, P (2001) *Meningen med våld*. Stockholm: Gothia förlag.
- Jaffe, P G & Crooks, C V (2007) "Assessing the best interests of the child". Ur Edleson, J L & Williams, O J (2007) *Parenting by men who batter*. New York: Oxford University Press
- Jansson, S, Jernbro, C & Långberg, B (2011) *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset
- Jenkins, S R & Baird, S (2002) "Secondary traumatic stress and vicarious trauma: A validation study". *Journal of Traumatic Stress* Vol. 15, No. 5 October 2002, s. 423–432
- Kanno, H (2010) "Supporting indirectly traumatized populations: The need to assess secondary traumatic stress for helping professionals in DSM-V". *Health & Social Work*, volume 35, number 3, August 2010
- Kerig, P K, Ludlow, A & Wenear, C (2012) *Developmental psychopathology. From infancy through adolescence*. London: McGraw-Hill Higher Education.
- Källström Cater, Å (2008) "Barns beskrivningar och tolkningar av pappas våld". Ur *Barns röster om våld*. Malmö: Gleerups Utbildning AB
- Levine, P A & Kline, M (2007) *Trauma through a child's eyes*. Berkeley: North Atlantic Books
- Lieberman, A F & Van Horn, P (2005) *Don't hit my mommy! A manual for child-parent psychotherapy for young witnesses of family violence*. Washington D C: Zero To Three Press
- Liotti, G (2004) "Trauma, dissociation, and disorganized attachment: Three strands of a single braid". *Psychotherapy: Theory, research, practice, training*. Vol. 41, s. 472–486, 2004
- Litton Fox, G & Benson, M L (2004) "Violent men, bad dads? Fathering profiles of men involved in intimate partner violence". Ur Day, R D & Lamb, M E (red.)

- Conceptualizing and measuring father involvement*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates
- Länsstyrelsen (2011) *Skyddat boende för hedersvåldsutsatta personer – slutrapport av en nationell kartläggning*
- Länsstyrelsen i Stockholm (2012) *Rapport 2012:30. Samordning för kvinnofrid – länsstyrelsernas stöd till insatser 2011-2012*
- Marinovic, A D (2013) *Politisk, privat eller professionell praktik? Om ideellt arbete på kvinnojour*. Vetenskapligt arbete i socialt arbete. Göteborg: Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete
- McAlister Groves, B & Van Horn, P & Lieberman, A F (2007) "Deciding on fathers' involvement in their children's treatment after domestic violence". Ur Edleson, J L & Williams, O J (2007) *Parenting by men who batter*. New York: Oxford University Press
- McGee, C (2000) *Childhood experiences of domestic violence*. London: Jessica Kingsley
- Michel, P-O (red.) (2011) *Psykotraumatologi*. Lund: Studentlitteratur
- Midgley, N & Vrouva, I (red.) (2012) *Minding the child. Mentalization-based interventions with children, young people and their families*. London: Routledge
- Milner, J S (1998) "Individual and family characteristics associated with intrafamilial child physical and sexual abuse". Ur Trickett, P K & Schellenbach, C J (1998) *Violence against children in the family and the community*. Washington: American Psychological Association
- Norborg, Gudrun (2005) "Children's peace? The possibility of protecting children by means of criminal law and family law". Ur *Tackling men's violence in families*, Maria Eriksson m.fl. (red.) Bristol: The policy press
- Radford, L & Hester, M (2006) *Mothering through domestic violence*. London: Jessica Kingsley Publishers
- Rejmer, A & Cederström, G (2012) "Vårdnadskonflikter – handläggningsordningen". Ur *Sammanställning av aktuell forskning, kunskap och lagstiftning att användas i projektet: "Barnets rättigheter i vårdnadstvister"*. Stockholm: Allmänna Barnhuset
- Riggs, S A (2010) "Childhood emotional abuse and the attachment system across the life cycle: What theory and research tell us". *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19: 1,5-51
- Råkil, M (2006) "Are men who use violence against their partners and children good enough fathers?" Ur Humphreys, C & Stanley, N (2006) *Domestic violence and child protection. Directions for good practice*. London: Jessica Kingsley Publishers

- Röbäck, K. (2012) "Barns delaktighet i familjerättsliga processer". Ur *Sammanställning av aktuell forskning, kunskap och lagstiftning att användas i projektet: "Barnets rättigheter i vårdnadstvister"*. Stockholm: Allmänna barnhuset
- Samuelsson, R (2010) *Hur påverkas psykoterapeuter av att behandla traumatiserade patienter?* Examensuppsats, psykoterapeutprogrammet. Stockholm: Ersta Sköndal högskola
- Samverkan mot våld (2013) *Anpassa utredningar efter barns behov. En handbok för er som vill arbeta med barnsamtal*. Luleå: Luleå grafiska
- Socialstyrelsen (2006) *SOSFS 2006:5. Dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS*
- Socialstyrelsen (2009a) *SOSFS 2009:22, allmänna råd. Socialnämndens arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld*. Västerås: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2009b). *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. – Alla kommuners ansvar. Slutrapport från en nationell tillsyn 2008–09*
- Socialstyrelsen (2009c) *Folkhälsorapport 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2009d) *Barnets rätt och LVU. Om barnet i rättsprocessen*
- Socialstyrelsen (2011) *Våld. Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*
- Socialstyrelsen (2012a) *Brottsoffer och deras närstående. Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp*
- Socialstyrelsen (2012b) *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*.
- Socialstyrelsen (2013a) *Fristad från våld – en vägledning om skyddat boende*
- Socialstyrelsen (2013b) *Lex Sarah. Handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah*
- Socialstyrelsen (2013c) *Meddelandeblad. Socialnämnders, respektive ideella föreningars ansvar för god kvalitet m.m. vid utförandet av insatser enligt socialtjänstlagen*
- Socialstyrelsen (2013d) *Kartläggning av skyddade boenden i Sverige*
- Socialstyrelsen (2013e) *Familjerätt. Kommunernas arbete med umgängesstöd*
- Socialstyrelsen (2014) *SOSFS 2014:4 föreskrifter och allmänna råd. Våld i nära relationer*
- Statens offentliga utredningar (2001) *SOU 2001:72. Barnmisshandel – Att förebygga och åtgärda*. Stockholm: Socialdepartementet
- Stern, D (2008) "The clinical relevance of infancy: A progress report". *Infant mental health journal*, vol. 29(3), s. 177–188.
- Sterne, A & Poole, L (2010) *Domestic violence and children. A handbook for schools and early years setting*. Auckland: Routledge

- Struik, A (2014) *Treating chronically traumatized children. Don't let sleeping dogs lie!* London: Routledge
- Tengelin, E & Samulowitz, A (2014) *Normkritiska perspektiv på självska-
beteende. Västra Götalandsregionen: Kunskapscentrum för Jämlik vård*
- Wade, A (1997) "Small acts of living: Everyday resistance to violence and other forms of resistance". *Contemporary Family Therapy* 19, 23-39
- van IJzendoorn, M H, Goldberg, S, Krooneberg, P & Frankel, O (1992) "The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: A meta-analysis of attachment in clinical samples". *Child Development*, 63: 840-58
- Vaselle-Augenstein, R & Ehrlich, A (1992) "Male batterer. Evidence for psychopathology". Ur Viano, E C (1992) *Intimate violence. Interdisciplinary perspectives*. Washington: Taylor & Francis
- Wennerberg, T (2010) *Vi är våra relationer. Om anknytning, trauma och dissociation*. Stockholm: Natur & Kultur
- Wennerberg, T (2013) *Själ och tillsammans. Om anknytning och identitet i relationer*. Stockholm: Natur & Kultur
- Verheugt-Pleiter, A J E, Zevalkink, J & Schmeets, M G J (2008) *Mentalizing in child therapy. Guidelines for clinical practitioners*. London: Karnac
- Wolfe, D A, Crooks, C V, Lee, V, McIntyre-Smith, A & Jaffe, P G (2004) "The effects of children's exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique". *Clinical Child and Family Psychology Review*, Vol 8, No. 3, September 2003
- World Health Organization (2010) *Standards for sexuality education in Europe. A framework for policymakers, educational and health authorities and specialists*. Köln: Federal Centre for Health Education
- Åklagarmyndigheten (2006) *Hedersrelaterat våld. Handbok*. Göteborg: Utvecklingscentrum
- Åklagarmyndigheten (2012a) *Bemötande av brottsoffer. Handbok*. Göteborg: Åklagarmyndigheten
- Åklagarmyndigheten (2012b) *Handläggning av fridskränkingsbrotten, handbok*. Göteborg: Åklagarmyndigheten
- Åklagarmyndigheten (2014) *Handläggning av ärenden gällande övergrepp mot barn. Handbok*. Utvecklingscentrum Göteborg
- Överlien, C (2012) *Våld i hemmet – barns strategier*. Malmö: Gleerups

Elektroniska källor

- Calgary Womens Shelter. *Respecting and listening to victims of violence. A handbook for those who are supporting women who have been abused to an intimate partner*. Handboken finns på adress: www.calgarywomenshelter.com/file/SocialResponses_Handbook_Final.pdf
- Coates, L & Wade, A. *Att tala i termer av responser tillåter oss att se motstånd*. Se www.rsci.nu/pdf/article_2.pdf
- Hjulet "Abuse of children" som finns på www.theduluthmodel.org/training/wheels.html
- Johnson, M P (2000) "Conflict and control: Images of symmetry and asymmetry in domestic violence". Article presented at a National Institute of Justice workshop. Se www.personal.psu.edu/faculty/m/p/mpj/boothfinal2.htm.
- Johnson, M. P. (2006) "Gender symmetry and asymmetry in domestic violence". *Violence Against Women*. 2006;12(11):1003-18
- Olsson, H. *Det farliga men viktiga lyssnandet*. Se på www.valdmotnara.se/download/18.6723aeb913c4cd603e612a0/1359015931881/Det+farliga+men+viktiga+lyssnandet.pdf
- Portnoy, D (2011) "Burnout and compassion fatigue. Watch for the signs". *Health Progress*, July-August 2011, www.compassionfatigue.org/pages/healthprogress.pdf
- www.nck.uu.se Nationellt centrum för kvinnofrid. Uppsala universitet, kunskapsbanken http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/Praktik+och+metod/Kommunernas_kvinnofridsarbete_-_Kunskapsbankens_amnesguide/Socialtjanstens_ansvar/
- www.unizon.se
- www.tjejjouren.se

Slutnotsförteckning

- 1 Socialstyrelsen (2013d) s. 7
- 2 <http://www.unizon.se/statistik-fran-skrs-jourer>
- 3 Socialstyrelsen (2013a) s. 28
- 4 Socialstyrelsen (2013d) s. 23
- 5 Socialstyrelsen (2013d) s. 25
- 6 Hermansson, K & Scheffer Lindgren, M & Tengström, A (2010) s. 33
- 7 Inspektionen för vård och omsorg (2014) s. 56
- 8 www.nck.uu.se/kunskapscentrum/kunskapsbanken och Socialstyrelsen (2013d) s. 8
- 9 www.nck.uu.se/kunskapscentrum/kunskapsbanken, www.unizon.se/kvinnojourerna, www.tjejjouren.se
- 10 www.nck.uu.se
- 11 Socialstyrelsens handbok om våld från 2011
- 12 Socialstyrelsen (2011) s. 23f
- 13 Socialstyrelsen (2014) s. 8
- 14 Socialstyrelsen (2012a) s. 21. Hänvisning till 11 kap. 2 § andra stycket SoL
- 15 Socialstyrelsen (2011) s. 113–117. Angående att ta hänsyn till barnets vilja, se 3 kap. 5 § SoL
- 16 Socialstyrelsen (2014) s. 7
- 17 Socialstyrelsen (2013a) s. 51
- 18 Socialstyrelsen (2011) s. 80f
- 19 Socialstyrelsen (2014) s. 8–10
- 20 Socialstyrelsen (2011) s. 83
- 21 Socialstyrelsen (2014) s. 4–7
- 22 Socialstyrelsen (2011) s. 45–54 och 113–24
- 23 Socialstyrelsen (2011) s. 54
- 24 Socialstyrelsen (2011) s. 27. Se även 5 kap. 16 § tredje stycket 2 utlL
- 25 Socialstyrelsen (2014) s. 4
- 26 Socialstyrelsen (2013c) s. 5
- 27 Socialstyrelsen (2013a) s. 16
- 28 Socialstyrelsen (2014) s. 4
- 29 Socialstyrelsen (2013c) s. 6
- 30 ur Unizons utbildningsmaterial om när jouren utför socialtjänst
- 31 Inspektionen för vård och omsorg (2014) s. 28
- 32 Socialstyrelsen (2013c) s. 5. Beslut om bistånd till skydd för kvinnan fattas enligt 4 kap. 1 § SoL.
- 33 Socialstyrelsen (2013a) s. 49
- 34 Socialstyrelsen (2013c) s. 4
- 35 Socialstyrelsen (2013c) s. 4–9, se 11 kap. 5 § SoL
- 36 Socialstyrelsen (2013a) s. 43f

- 37 Socialstyrelsen (2006) s. 6
- 38 Socialstyrelsen (2013c) s. 9
- 39 Socialstyrelsen (2011) s. 41
- 40 Socialstyrelsen (2013a) s. 39f. Angående anmälningsskyldighet för de som utför socialtjänst, se 14 kap. 1 § första stycket SoL. För de som inte utför socialtjänst, se 7 kap. 1 § SoL
- 41 Socialstyrelsen (2013a) s. 45, se 15 kap. 1 § SoL
- 42 Socialstyrelsen (2013a) s. 67f
- 43 Från Unizons utbildning om att utföra socialtjänst
- 44 Socialstyrelsen (2013a) s. 67
- 45 Från Unizons utbildning om att utföra socialtjänst och Socialstyrelsen (2011) s. 42–44
- 46 Socialstyrelsen (2013c) s. 9
- 47 Socialstyrelsen (2013c) s. 10
- 48 Inspektionen för vård och omsorg (2014) s. 26–31
- 49 Socialstyrelsen (2013c) s. 5
- 50 Socialstyrelsen (2011) s. 20
- 51 Socialstyrelsen (2013c) s. 5
- 52 Inspektionen för vård och omsorg (2014) s. 56
- 53 Hermansson, K & Scheffer Lindgren, M & Tengström, A (2010) s. 45f
- 54 Karolinska institutet (2010) *Beskrivning och utvärdering av ideella kvinnojourer*, s. 45f
- 55 Socialstyrelsen (2013c) s. 3
- 56 Inspektionen för vård och omsorg (2014) s. 56f
- 57 Socialstyrelsen (2014) s. 8
- 58 Länsstyrelsen (2011) s. 31–33
- 59 Socialstyrelsen (2013a) s. 41. Angående hemkommunens ansvar för grundskoleutbildningen, se 10 kap. 24 § första stycket skollagen 2010:800, SkoL. Angående att göra en överenskommelse med vistelsekommunen om skolplats, se 10 kap. 24 § tredje stycket SkoL
- 60 Socialstyrelsen (2011) s. 90 och Socialstyrelsen (2013a) s. 40
- 61 Inspektionen för vård och omsorg (2014) s. 57
- 62 Socialstyrelsen 2013a s. 39 och hänvisning till 6 kap. 13 a § FB (föräldrabalken) angående behandling i öppna former utifrån 4 kap. 1 § SoL
- 63 Isdal, P (2001) s. 34.
- 64 Socialstyrelsen (2009c) s. 339
- 65 Socialstyrelsen (2009c) s. 348f
- 66 Johnson, M P (2006) s. 1009–1011
- 67 Johnson, M P (2000) s. 3
- 68 Marinovic, A D (2013) s. 2 och www.unizon.se
- 69 Från artikel www.valdinararelationer.se/sv/Vald-i-nara-relationer1/Nyhet-

- sarkiv/Allan-Wade/ samt från handboken "Respecting and listening to victims of Violence" se www.calgarywomensshelter.com
- 70 Coates, L & Wade, A *Att tala i termer av responser tillåter oss att se motstånd*
- 71 Från artikel www.valdinararelationer.se/sv/Vald-i-nara-relationer1/Nyhet-sarkiv/Allan-Wade/ samt från handboken "Respecting and listening to victims of Violence" se www.calgarywomensshelter.com
- 72 Statens offentliga utredningar (2001) s. 120
- 73 Almqvist, K m.fl. (2012) s. 11
- 74 Statens offentliga utredningar (2001) s. 121–24 och Isdal, P (2001) s. 41–68 och hjulet Abuse of children från Domestic abuse intervention programs i Duluth, Minnesota och Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 69 och Fernqvist, S & Näsman, E (2008) s. 162
- 75 Statens offentliga utredningar (2001) s. 26
- 76 Jansson, S, Jernbro C & Långberg B (2011) s. 13–15
- 77 Hedtjärn, G m.fl. (2009) s. 3246 och Almqvist, K & Broberg A (2012) s. 14
- 78 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 5
- 79 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 31
- 80 McGee, C (2000) s. 66
- 81 Isdal P (2001) s. 64
- 82 Kerig, P K, Ludlow, A & Weneer, C (2012) s. 513 och 523f
- 83 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 7
- 84 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 35f och s. 69 samt Hall, D & Lynch, M (1998) s. 1
- 85 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 7
- 86 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 48 och Radford, L & Hester, M (2006) s. 25
- 87 Michel, P-O red. (2011) s. 129
- 88 Harne, L (2011) s. 15
- 89 Michel, P O (2010) s. 106
- 90 Lieberman, A & Horn, P V (2005) s. 11f
- 91 Lieberman, A & Horn, P V (2005) s. 5
- 92 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 32f
- 93 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 32f
- 94 Levine, P A & Kline M (2007) s. 70
- 95 Grände, J (2007) s. 35–40
- 96 Kerig, P K, Ludlow, A & Weneer, C (2012) s. 529f
- 97 Harne, L (2011) s. 17
- 98 Grände, J (2007) s. 44
- 99 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 250
- 100 Kerig, P K, Ludlow, A & Weneer, C (2012) s. 535
- 101 Råkil, M (2006) s. 192f
- 102 Tengelin, E & Samulowitz, A (2014) s. 9

- 103 Råkil, M (2006) s. 192f
- 104 Jansson, S (2010) s. 4f
- 105 Jansson, S, Jernbro C & Långberg B (2011) s. 13–15
- 106 Almqvist, K & Broberg, A (2012) s. 12
- 107 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 9
- 108 Radford, L & Hester, M (2006) s. 75f
- 109 Överlien, C (2012) s. 37 och 98f
- 110 Wade, A (1997) s. 27–33
- 111 Överlien, C (2013) s. 87–95
- 112 Överlien, C (2012) s. 114
- 113 DeBoard-Lucas, R L & Grych, J H (2011) s. 348–51
- 114 Överlien, C (2013) s. 156
- 115 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 117–131
- 116 Wennerberg, T (2013) s. 93
- 117 Wennerberg, T (2013) s. 78
- 118 Verheugt-Pleiter, A J E, Zevalkink, J & Schmeets, M G J (2008) s. 8
- 119 Midgley N & Vrouva I (red.) (2012) s. 11
- 120 Wennerberg, T (2013) s. 77
- 121 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 217f
- 122 Wennerberg, T (2013) s. 83
- 123 Wennerberg, T (2013) s. 83
- 124 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 217f
- 125 Wennerberg, T (2013) s. 85
- 126 Fonagy, P (2007) s. 188f
- 127 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 218
- 128 Midgley N & Vrouva I (red.) (2012) s. 16f och Struik, A (2014) s. 29f
- 129 Wennerberg, T (2013) s. 85f
- 130 Struik, A (2014) s. 31
- 131 Midgley N & Vrouva I (red.) (2012) s. 17
- 132 Struik, A (2014) s. 31
- 133 Midgley N & Vrouva I (red.) (2012) s. 27
- 134 Verheugt-Pleiter, A J E, Zevalkink, J & Schmeets, M G J (2008) s. 7–16
- 135 Verheugt-Pleiter, A J E, Zevalkink, J & Schmeets, M G J (2008) s. 18
- 136 Midgley N & Vrouva I (red.) (2012) s. 126f
- 137 Fonagy P & Target M (1997) s. 695
- 138 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 181–83
- 139 Wennerberg, T (2013) s. 24–36
- 140 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 182f
- 141 Wennerberg, T (2013) s. 24–36
- 142 Wennerberg, T (2013) s. 75
- 143 Verheugt-Pleiter, A J E, Zevalkink, J & Schmeets, M G J (2008) s. 14

- 144 Wennerberg, T (2010) s. 40
- 145 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 188
- 146 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 11
- 147 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 190f
- 148 Midgley N & Vrouva I (2012) s. 13f
- 149 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 13 och Lieberman, A F & Van Horn, P (2005) s. 5
- 150 Midgley N. & Vrouva I. (red.) (2012) s. 14f
- 151 Midgley N & Vrouva I (red.) (2012) s. 14f
- 152 Havnesköld, L & Risholm-Mothander, P (2009) s. 184–87
- 153 Verheugt-Pleiter, A J E, Zevalkink, J & Schmeets, M G J (2008) s. 14
- 154 Struik, A (2014) s. 26
- 155 Verheugt-Pleiter, A J E, Zevalkink, J & Schmeets, M G J (2008) s. 18
- 156 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 70
- 157 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 12
- 158 Wennerberg, T (2010) s. 55–57
- 159 Wennerberg, T (2010) s. 126f
- 160 Wennerberg, T (2010) s. 156–59
- 161 Wennerberg, T (2010) s. 178f
- 162 Wennerberg, T (2010) s. 173–77
- 163 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 13f
- 164 Howe, D (1999) s. 129f och Riggs, S A (2010) s. 18
- 165 Howe, D (1999) s. 129–49
- 166 Kerig, P K, Ludlow, A & Weneat, C (2012) s. 525
- 167 van IJzendoorn, M H (m.fl.) (1992) s. 849f
- 168 Liotti, G (2004) s. 7
- 169 Riggs, S A (2010) s. 37
- 170 Wennerberg, T (2010) s. 128f
- 171 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 4, 34 och 347
- 172 Gerge, A (2013) s. 46–49
- 173 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 63f
- 174 Struik, A (2014) s. 18
- 175 Kerig, P K, Ludlow, A & Weneat, C (2012) s. 279
- 176 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 8f och 46
- 177 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 44–47
- 178 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 51 och Gerge, A (2013) s. 52
- 179 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 51
- 180 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 55–58 och Kerig, P K (m.fl.) (2012) s. 279
Harne, L (2011) s. 14
- 181 Gerge, A (2013) s. 54 och Hedrenius, S & Johansson, S (2013) s. 120

- 182 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 55–58 och Kerig, P K (m.fl.) (2012) s. 279
Harne, L (2011) s. 14
- 183 Gerge, A (2013) s. 55
- 184 Hedrenius, S & Johansson, S (2013) s. 122
- 185 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 61f och Kerig, P K(m.fl) (2012) s. 279 och
Harne, L (2011) s. 14 och Michel, P O (red.) (2011) s. 112
- 186 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 66f
- 187 Överlien, C (2013) s. 29
- 188 Gerge, A (2013) s. 61–65
- 189 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 50
- 190 Kerig, P K, Ludlow, A & Weneat, C (2012) s. 218
- 191 Levine P. A. & Kline M. 2007 s. 78
- 192 Överlien 2013 s. 71
- 193 Gerge, A 2013 s. 54f
- 194 Gerge, A 2013 s. 55
- 195 Kerig, P K, Ludlow, A & Weneat, C (2012) s. 348f
- 196 Hart, S (2008) s. 19 och 28–30
- 197 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 35
- 198 Hart, S (2008) s. 38
- 199 Hart, S (2008) s. 28–30 och 58
- 200 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 7f
- 201 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 279f
- 202 Hart, S (2008) s. 22–25
- 203 Levine, P A & Kline, M (2007) s. 86–88
- 204 Hart, S (2008) s. 130f
- 205 Hart, S (2008) s. 59
- 206 Hart, S (2008) s. 131f
- 207 Hart, S (2008) s. 133f
- 208 Hart, S (2008) s. 136f
- 209 Hart, S (2008) s. 139
- 210 Hart, S (2008) s. 137
- 211 Struik, A (2014) s. 8
- 212 Struik, A (2014) s. 26
- 213 Struik, A (2014) s. 15
- 214 Struik, A (2014) s. 15
- 215 Struik, A (2014) s. 10-12
- 216 Struik, A (2014) s. 17f
- 217 Struik, A (2014) s. 13
- 218 Levine P A & Kline M (2007) s. 21
- 219 Struik, A (2014) s. 18
- 220 Levine P A & Kline M (2007) s. 34

- 221 Gerge, A (2013) s. 39
- 222 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 65
- 223 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 31–35 och Harne, L (2011) s. 5 och 136
- 224 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 30–35 och Litton Fox, G & Benson, M L (2004) s. 360 och Milner, J S (1998) s. 158 och McAlister Groves, B, Van Horn, P & Lieberman, A F (2007) s. 71
- 225 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 36 och McAlister Groves, B, Van Horn, P & Lieberman, A F (2007) s. 71
- 226 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 30–35 och Litton Fox, G & Benson, M L (2004) s. 360 och Milner, J S (1998) s. 158 och McAlister Groves, B, Van Horn, P & Lieberman, A F (2007) s. 71
- 227 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 32
- 228 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 35 och Harne, L (2011) s. 141 och Litton Fox, G & Benson, M L (2004) s. 360 och McAlister Groves, B, Van Horn, P & Lieberman, A F (2007) s. 71
- 229 Harne, L (2011) s. 15
- 230 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 72–76 och McAlister Groves, B, Van Horn, P & Lieberman, A F (2007) s. 71
- 231 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 60
- 232 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 34
- 233 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 78–80
- 234 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 43
- 235 Harne, L (2011) s. 16 och 142 och Jaffe, P G & Crooks, C V (2007) s. 47
- 236 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 88–90
- 237 Harne, L (2011) s. 89f och Litton Fox, G & Benson, M L (2004) s. 360
- 238 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 20
- 239 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 21–24
- 240 Vaselle-Augenstein, R & Erlich, A (1992) s. 149
- 241 Humphreys, C (2006) s. 29
- 242 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 67
- 243 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 51
- 244 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 67
- 245 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 57
- 246 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 50
- 247 Radford, L & Hester, M (2006) s. 27–32
- 248 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 48f och Edleson, J L & Williams, O J (2007) s. 12
- 249 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 64
- 250 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 49
- 251 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 72

- 252 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 68 och Sterne, A & Poole, L (2010) s. 50
- 253 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 81
- 254 Humphreys, C (2006) s. 25 och Jaffe, P G & Crooks, C V (2007) s. 47f och McAlister Groves, B, Van Horn, P & Lieberman, A F (2007) s. 71
- 255 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 27f
- 256 Lieberman, A F & Van Horn, P (2005) s. 11f
- 257 Gerge, A (2013) s. 80
- 258 Harne, L (2011) s. 24f och Källström-Cater, Å (2008) s. 76
- 259 Harne, L (2011) s. 139
- 260 Edleson, J L & Williams, O J (2007) s. 15
- 261 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 51
- 262 Harne, L (2011) s. 29f
- 263 Harne, L (2011) s. 33
- 264 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 24f
- 265 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 25f
- 266 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 69
- 267 Harne, L (2011) s. 140
- 268 Hedrenius, S & Johansson, S (2013) s. 144
- 269 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 33–51
- 270 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 67
- 271 Radford, L & Hester, M (2006) s. 69
- 272 Lieberman, A. F. & Van Horn, P (2005) s. 70f
- 273 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 59f
- 274 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 51
- 275 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 81f
- 276 Bancroft, L & Silverman, J G (2002) s. 52 och Radford, L & Hester, M (2006) s. 68
- 277 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 66
- 278 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 70
- 279 Kerig, P K & Ludlow, A & Wenar, C (2012) s. 528
- 280 Jaffe, P G & Crooks, C V (2007) s. 49
- 281 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 71
- 282 World Health Organization (2010) s. 9f
- 283 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 29–35
- 284 Bradley J S (2003) s. 214–28
- 285 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 29–35
- 286 Överlien, C (2013) s. 133f
- 287 Sterne, A & Poole, L (2010) s. 29
- 288 Hultmann, Ole 2014 s. 6–8
- 289 Almqvist, K, Georgsson, A, Grip, K & Broberg, A (2012) s. 15

- 290 Michel, P O (red.) (2011) s. 105
- 291 Radford, L & Hester, M (2006) s. 74
- 292 Överlien, C (2012) s. 179 och Gerge, A (2013) s. 36
- 293 Michel, P-O (red.) 2011 s. 105 och Almqvist, K & Broberg, A 2011 s. 6
- 294 Bancroft, L & Silverman, J G 2002 s. 64
- 295 Almqvist, K. & Georgsson, A & Grip, K & Broberg, A 2012 s. 15
- 296 Lieberman, A F & Van Horn, P (2005) s. 26f
- 297 Berg, L & Loftsson, M (2014) s. 3 och 80 och www.unizon.se
- 298 Överlien, C (2013) s. 55
- 299 Det går att kontakta Unizons kansli om du vill ha exempel på checklistor och rutinkort, www.unizon.se
- 300 Metodstödet *Ur barnens perspektiv* kan beställas via Unizons kansli, info@unizon.se
- 301 Nallebilder och andra samtalskort finns att köpa hos www.mareld.se.
- 302 "Min hemlighet" ges ut av Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Malmö. "Min kropp är min" ges ut av Västerås stift, se www.svenskakyrkan.se/vasterasstift/
- 303 Almqvist & Broberg (2004) s. 74f
- 304 Inspektionen för vård och omsorg (2014) s. 31
- 305 Almqvist, K & Broberg, A (2004) s. 81
- 306 Bell, H (2003) s. 516
- 307 Olsson, H s. 8f och Cunningham, M (2003) s. 456
- 308 Jenkins, S R & Baird, S (2002) s. 425 och Olsson, H s. 10
- 309 Portnoy, D (2011) s. 48
- 310 Bell, H (2003) s. 520f och Portnoy, D (2011) s. 48 och Olsson, H s. 9f
- 311 Bell, H (2003) s. 518–20 och Baker, L M (m.fl.) (2007) s. 471f och Portnoy, D (2011) s. 50 och Olsson, H s. 12
- 312 Cunningham, M (2003) s. 457 och Olsson, H s. 12f
- 313 Olsson, H s. 12f och Portnoy, D (2011) s. 49
- 314 Olsson, H s. 12f och Cunningham, M (2003) s. 457
- 315 Portnoy, D (2011) s. 49 och Olsson, H s. 13
- 316 www.alltomjuridik.se och www.aklagare.se
- 317 Socialstyrelsen (2011) s. 155
- 318 www.nck.uu.se
- 319 Åklagarmyndigheten (2014) s. 33
- 320 Åklagarmyndigheten (2014) s. 11
- 321 Åklagarmyndigheten (2012a) s. 19. Se även 5 kap. 11 § tredje stycket SoL.
- 322 Åklagarmyndigheten (2014) s. 11f
- 323 Socialstyrelsen (2011) s. 159
- 324 www.nck.uu.se
- 325 Åklagarmyndigheten (2012a) s. 11–13

- 326 Åklagarmyndigheten (2012a) s. 8
- 327 Socialstyrelsen (2012a) s. 37
- 328 Brottsförebyggande rådet s. 20
- 329 Socialstyrelsen (2011) s. 158f och Åklagarmyndigheten (2012b) s. 23
- 330 Socialstyrelsen (2011) s. 161 och www.domstol.se.
- 331 Åklagarmyndigheten (2014) s. 20
- 332 Socialstyrelsen (2011) s. 162
- 333 Åklagarmyndigheten (2014) s. 18–20
- 334 Barnombudsmannen (2012a) s. 31
- 335 Samverkan mot våld (2013) s. 5f
- 336 Åklagarmyndigheten (2014) s. 23
- 337 Barnombudsmannen (2012a) s. 5
- 338 Åklagarmyndigheten (2014) s. 23
- 339 Åklagarmyndigheten (2014) s. 21
- 340 Åklagarmyndigheten (2014) s. 21. Se även 23 kap. 10 § RB (rättegångsbalken)
- 341 Åklagarmyndigheten (2014) s. 48
- 342 Barnombudsmannen (2012a) s. 23
- 343 Åklagarmyndigheten (2006) s. 20–28.
- 344 Åklagarmyndigheten (2012b) s. 19
- 345 www.nck.uu.se
- 346 Socialstyrelsen (2012a) s. 39
- 347 www.nck.uu.se
- 348 www.nck.uu.se
- 349 Åklagarmyndigheten (2012b) s. 8
- 350 Åklagarmyndigheten (2014) s. 17. Se även <http://unizon.se/mans-vald-mot-kvinnor/sexuellt-vald/sexualbrott>. I handboken *Handläggning av ärenden gällande övergrepp mot barn* finns en lathund för hur man räknar ut preskriptionstiden
- 351 Åklagarmyndigheten (2012a) s. 11–13
- 352 Norborg, Gudrun (2005) s. 116f
- 353 Åklagarmyndigheten (2014) s. 15. Se även 2 a § förundersökningskungörelsen (1947:948), FuK
- 354 Barnombudsmannen (2012a) s. 14
- 355 Åklagarmyndigheten (2014) s. 41 och Barnombudsmannen (2012) s. 23
- 356 www.kvinnojouren.se
- 357 Åklagarmyndigheten (2012a) s. 10
- 358 Åklagarmyndigheten (2012b) s. 29
- 359 Socialstyrelsen (2011) s. 157f
- 360 Norborg, Gudrun (2005) s. 116f
- 361 Socialstyrelsen (2012b) s. 19–22 och www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/

- 362 Rejmer, A. och Cederström G. (2012) s. 6f. Se även 6 kap.
20 § andra stycket FB
- 363 Socialstyrelsen (2012b) 232f. Se även FB 6 kap § 20
- 364 Socialstyrelsen (2012b) s. 176f och www.domstol.se/familj/foraldrar-och-barn/
- 365 Socialstyrelsen (2012b) s. 161f
- 366 Socialstyrelsen (2012b) s. 168
- 367 Eriksson, M. (2012) s. 25
- 368 Socialstyrelsen (2011) s. 138f
- 369 Socialstyrelsen (2012b) s. 170f
- 370 www.socfamratt.se/varnad/domstol/802-interimistiska-beslut
och www.unizon.se
- 371 Socialstyrelsen (2011) s. 140 och Rejmer, A. och Cederström G. (2012) 12f.
Se även 6 kap 19 § andra och tredje styckena FB
- 372 www.unizon.se
- 373 Socialstyrelsen (2012b) s. 213. Se även 6 kap. 2 a § FB
- 374 Socialstyrelsen (2013a) s. 41f
- 375 Socialstyrelsen (2012b) s. 246–51
- 376 www.unizon.se
- 377 Eriksson, M. (2012) s. 24
- 378 Rejmer, A. och Cederström G. (2012) s. 8f
- 379 Socialstyrelsen (2012b) s. 243
- 380 Socialstyrelsen (2012b) s. 22
- 381 Röbäck, K. (2012) s. 17f
- 382 Rejmer, A. och Cederström G. (2012) s. 7
- 383 www.unizon.se och www.socfamratt.se
- 384 Socialstyrelsen (2011) s. 143
- 385 Socialstyrelsen (2012b) s. 183
- 386 www.unizon.se
- 387 Socialstyrelsen (2012a) s. 36f
- 388 www.nck.uu.se
- 389 www.somaya.se
- 390 Socialstyrelsen (2012b) s. 286
- 391 www.nck.uu.se och Socialstyrelsen (2009d) s. 22–24
- 392 Barnombudsmannen (2012b) s. 8f
- 393 Socialstyrelsen (2012a) s. 43ff
- 394 Barnombudsmannen (2012b) s. 13–21. Om du vill läsa mer om barnet och skolan, se *Unga med skyddade personuppgifter* (2011) som finns på www.skolverket.se. På webbplatsen jagvillveta.se kan brottsutsatta barn

och unga själva söka information om sin situation och var de kan få hjälp.
På webbplatsen finns också information om hur det är att leva med
skyddade personuppgifter.

- 395 Socialstyrelsen (2012b) s. 102 och 258f. Se även 6 kap. 15c § FB
- 396 Socialstyrelsen (2013e) s. 7
- 397 Socialstyrelsen (2012b) s. 264. Se även 3 kap. 6 § SoL
- 398 Socialstyrelsen (2011) s. 93
- 399 Socialstyrelsen (2013a) s. 39. Se även 6 kap. 13 a § FB angående behandling
i öppna former utifrån 4 kap. 1 § SoL
- 400 Socialstyrelsen (2014) s. 8

Författarens tack

Jag vill först och främst tacka Unizon för förtroendet och möjligheten att skriva denna bok.

Tack till de kvinnojourer inom Unizon som tog emot mig i början av bokprojektet, för alla intressanta samtal i intervjuerna och för att ni delade med er av era interna dokument.

Tack till er från Unizon som under skrivandets gång har läst och kommit med värdefulla synpunkter som förde arbetet framåt: Olga Persson, Anna Nilson, Emma Söderström, Catarina Gustafsson, Clara Linderland och Sabina Nilsson.

Tack Hanna Gustavsson Hertell från Unizon, för vårt intensiva och kreativa samarbete under hela processen, från idéstadiet och in i det sista.

Tack socialpedagog Marianne Söder, för att du så frikostigt har delat med dig av dina erfarenheter av att arbeta med barn och kvinnor på ett skyddat boende.

Tack till advokaterna Tove Sander och Barbro Sjöqvist från Barbro Sjöqvist Advokatbyrå, för all tid ni har lagt ner på att dela med er av er kunskap till kapitlet om våldets juridiska konsekvenser.

Tack Sara Rösare för ditt fantastiska stöd som hustru och för ditt professionella bidrag som språkkonsult.

Om författaren

Peter Rösare är legitimerad psykolog. I sitt terapeutiska arbete har han specialiserat sig på barn som har upplevt våld i nära relationer. Under åren 2008–2012 ingick han i ett team som byggde upp en behandlingsverksamhet för våldsutsatta och traumatiserade barn i åldrarna 3–18 år. I dag har han sin egen praktik där han bedriver terapi för barn och vuxna. Utöver det handleder andra som i sin vardag möter traumatiserade barn, till exempel på kvinnojourer och inom socialtjänsten. Han föreläser också runt om i Sverige om hur barn påverkas av våld i nära relationer.

Det gäller barnen – barn och unga på skyddat boende handlar om att stödja och skydda barn och unga som upplevt pappas våld mot mamma, eller själva utsatts för våld.

Boken utgår från kvinnojourernas arbete och hur du som vuxen kan bemöta och förstå barnet.

Utifrån en feministisk värdegrund och förståelse av mäns våld mot kvinnor och barn vägleder psykologen Peter Rösare läsaren genom teorier om våldets psykologiska konsekvenser om våld och trauma, våldets juridiska konsekvenser och kvinnojourernas uppdrag och stödarbete till barnen.

Boken riktar sig till dig som arbetar på en kvinnojour, men även andra yrkesverksamma som möter dessa barn och ungdomar.

ISBN: 978-91-86743-49-9

9 789186 743499

premissförlag

